

Györe Balázs: (jönnek utánam) (vers) 3

Wehner Tibor: a biztos halál, a spiclim nevenapján,
meghalni gyáva (versek) 4

Doboss Gyula: Furunkulus (regényrészlet) 5

Reichert Gábor: Gyermekfarm

(Nyerges András: *A negyvenesek pavilonja*) 16

Nyerges András: Vidám őszi majális (regényrészlet) 20

Csokits János hagyatékából I. (Nemes Nagy Ágnes levele) 28

Z. Urbán Péter: Nemes Nagy Ágnes költészetszemlélete (tanulmány) 30

Csendes Toll: Fájdalmasan lassú (Kovács Péter vonalgubancairól) 45

Yashiro Atiko: Meztelen pillantás (versek) 47

Visy Beatrix: Fedőneve „Barát”

(Györe Balázs: *Barátaim, akik besúgóim voltak*) 48

Monostori Imre: Titkok oldása (Komárom megye) 53

Wehner Tibor: Tapló (Kíméletlen Művészeti Napló – 2001) 62

Kibédi Varga Áron: Napló (2012) 67

Gömöri György: Otthonos idegenségben (Karátson Endre: *Retúrjegy*) 70

Az irodalomban vagyok igazán otthon

(Karátson Endrével beszélget Juhász Attila) 74

Karátson Endre: Mégis punga a punga (próza) 83

A borítón és a lapzárókon Kovács Péter Pet'R grafikái

Köszönjük Cserba György segítségét a Csokits-dokumentum digitalizálásában.

E számunk szerzői:

Csendes Toll vidéki állandó, Csokits János (1928–2011), Doboss Gyula irodalomtörténész, író (Bp.), Gömöri György költő, fordító (London), Györe Balázs költő, író (Bp.), Juhász Attila költő, kritikus (Győr), Karátson Endre író (Párizs), Kibédi Varga Áron költő, esztéta (Amszterdam), Monostori Imre irodalomtörténész (Tatabánya), Nyerges András író (Bp.), Reichert Gábor kritikus (Tatabánya), Visy Beatrix kritikus (Bp.), Wehner Tibor művészet-történész, író (Bp.), Z. Urbán Péter kritikus (Sopron),

jönnek utánam
a régi bútorok
hajszálak porok
kétségbeesetten
kapaszkodnak belém
én már rég elhagytam őket
asztal szék nem az enyém
törötten csüng a bronzcsillár
egyik karja az előszobában
a falnak támaszkodik
félrebillent fejjel
már nem kerül föl a mennyezetre
nem ülök alá mint egy vermeer
pattog az íróasztal éjjel új helyén
beszélgetni szeretne szegény

Györe Balázs 3

(jönnek utánam)

a biztos halál

olyannyira elfelejtetek
már meg sem kell halnod

a spiclim nevenapján

a közöttünk észrevétlenül kialakult
immár hosszú évek óta érlelődő
bensőséges kapcsolat jogosít fel arra
(ha a jogokról bármilyen összefüggésben itt egyáltalán szó lehet)
hogy boldog névnapot kívánjak
azzal a nem titkolt reménnyel eltelve
(természetesen a „nem titkolt” megfogalmazás csupán ironikus fordulat)
hogy így mindkettőnknek egy kicsit jobb lesz
s kölcsönös kiszolgáltatottság-érzetünk
– de ugyan mire mennénk egymás nélkül? –
átjárja némi emberinek minősíthető melegség
ha nem is isszuk meg erre az áldomást szigorúan államköltségre
a sarki konspiratív kocsmában
(bocs elfelejtettem milyen halál-nap is van ma?)

meghalni gyáva

meghalni gyáva
ezért bátran él tovább tovább

Az egész kicsit álomszerű. Négy-öt évesek vagyunk, a szülők már elváltak, tehát a házban a család: Papa, Gabi bá – a nevelőapám, Éd, Pityu és én. Ez körülbelül 1950 táján lehetett. Rémlík, hogy félálomban szokatlan kutyaugatást hallottam. Akkoriban vidéken minden házban volt kutya, és a kutyák mindig ugattak valamiért. Ha valaki elment az ablak alatt, vagy ha egy részeg ember a kerítésnek dőlt. De mindig lehetett tudni, hogy mi történik, mi mit jelent. Most valahogy őrjöngve ugatott Mackó. Előtte is

Doboss Gyula 5

FURUNKULUS

Részlet *A Merza-napló*

című dokumentumregényből

volt kutyánk, egy németjuhász. Azt csak képen láttam, nem emlékszem rá, állítólag úgy tanultam járni, hogy belekapaszkodtam a szelíd és türelmes állat bundájába. Azután pulik következtek. Gyerekkorom kutyája ez a Mackó. Leginkább öreg kutyaként van előttem, akkor már állandóan lógtak az emlői, a farka alatt valami nagy véres hús fityegett, a bundája csimbókokban összeállt. Nagyon szerettük és ő imádott bennünket, gyerekeket. Akárcsak mi, ő is állandóan csavargott, vágatott végig a Toborzó utcán a ház előtt, ugatta a sárban elakadt lovakat, vadul csaholt, ha megállt a drótostót a kapuban. Ettől a drótostóttól nagyon féltünk, igaz, hogy vele ijesztgették a gyerekeket. Érdekes, hogy mégis arra emlékszem, hogy milyen jószágos arcú *öregember* volt. Ha erre az arcra visszagondolok, bizony ez az öreg nem lehetett több 40 évesnél. Borostás, nagy vöröses bajuszú, középtermetű férfi, aki egy kicsit mindig mosolyog, kivéve, amikor kiabál, hogy drótos, vagy valami ilyesmit. Ő javítgatta a kilukadt fazekakat, járta a várost, és ha behívták, leült a lépcsőre, térde közé kapta az edényt, megfoldozta. Mackó egy télen pusztult el, arra emlékszem, hogy Éd sírva hozta be ölében a csonttá fagyott, furcsa, lapos testet a lenti kertből, ahová az öreg kutya elbújt megdögleni.

Most is, az álom dunyháján keresztül éreztem, hogy mit csinál, hogyan ugat. Valakik jönnek, először a kapunál megállnak, benyitnak, akkor a kutya még dühödtebben ugat, de közben tolat hátrafelé, az ember vagy emberek lassan félve lépnek előre, a kutya hol előre kúszik két métert, hol hátratulat hármat, közben ugat, hátra forgatja a fejét, mintha mondaná, hogy nem halljátok, hogy mi van? Aztán egy nyikkanás, csönd, furcsán sokáig csöndben volt a kutya, ez eléggé rémisztő volt. Nem csak hogy mi lehetett, mi történt vele, hanem az eset különössége miatt. Gondolom, belerúgtak vagy a család valamelyik férfitagja megfogta és bezárta, hogy ne zavarja a jövevényeket. Nálunk a kutyák egyébként sosem voltak megkötte, nevelőapám egyik

kudarcba fúlt kísérlete, amikor rövid ideig láncon volt Mackó, de az egész család föllázadt és újra el kellett engedni.

Nekem mindig borzalmas volt látnom a kutyákat láncon, de a legkevesebb ilyen emlékem, amikor meglátogattam *Tiszát* a hentesnél.

6 Ez a nagy fehér kuvasz jóval később került hozzánk, nevelőapám, aki Szegedről származott s ott ismert valami Tisza nevű kutyát, nevezte el, talán, hogy kuvasz kell a házhoz, az is az ő ötlete volt, de aztán nem voltak jóban. A kuvasz fölnevelt, mondjuk nagykamasz lett, másfél éves, még játékos, de már félelmetes vicorgású, időnként vad jószág, aki anyámnak és nekünk amolyan türelmes-megengedő módon fogadott szót, nagyapámnak nyilván máshogy, és úgy rémlik, Gabival egyszerűen nem törődött. Voltak ijesztő dolgai és csínyei is. Mondjuk átjött a szomszédból Bató Venci, magas, nagydarab kamaszfiú, a kutya ráugrott, megfogta valahogy a vállánál a ruhát, és mint egy pakli kártyát kiterítette maga elé. Aztán ott állt fölötté farkcsóválva, röhögve, persze, hogy sírt Venci, félt. Néhány ilyen esetre hivatkozva, de mindig is úgy éreztük, hogy inkább azért, mert nem jönnek jól ki egymással – Gabi elpaterolta a háztól a kutyát. A Földműves Szövetkezet főkönyvelőjeként sok mindenkit ismert, például K. Ferit, a henteset. Ez egy pirosposztag, sötétszemű, sötéthajú, középtermetű, erős pasas volt, megjelent valami zsákka, rúddal, homályosan látom az *egészet*, de a részletek beleégtek emlékezetembe, pl. ahogy rálépett a kutya fejére, és valahogy hurkot tett a nyakára, betette a zsákba félig, aztán azt hiszem, hogy anyánk nem engedte, hogy tovább nézzük a jelenetet, és egyszer csak csönd volt az udvaron.

Úgy emlékszem, tél volt és a Danca-féle örökölt irhabundámban látogattam meg, hónapok múlva, valahogy kinyomoztam, hogy hol tartják. A hentes nem volt otthon, legényei azt mondták, hogy ne merjek a kutya közelébe menni, mert széttép. A kutya láncon volt, ugatott, csaholt, őrjöngött, valami koszos alumínium tálat toltak bottal elébe véres mőcsingokkal.

Nehezen tudom könnyek nélkül felidézni a jelenetet: minden félelem nélkül odamentem a kutyaóhoz, az rám ugrott, majd hanyatt estem, hatalmas, nehéz állat, átölelt a két felső mancsával és nyüszített.

Ennek a háznak az utolsó kutyája Betyár volt, úgy is mondhatnám, hogy az utolsó kutya nagyapám életében. Nem is tudom, honnan szereztük, pár hetes kis fekete gömböcöt. Ez az egész persze később volt már, az egyik utolsó fénykép nagyapámról, amit Éd csinált róla, valahol a havas udvaron: magas karcsú alak, alsólábszár közepig érő hosszú, testhez simuló télikabátban, jellegzetes kucsmájában, mutatóujját figyelmeztetve fölemeli, és nézik egymást a kutyával. Ez az állat, mint minden puli, szeretett rohangálni, csavarogni. Ez is lett a veszte, vagy mije. Nem tudjuk, mi történt vele. Keranya, papa húga, Jászberényben lakott már, áldott jó szíve mindig jobban befolyásolta tetteit, mint józan megfontolások, bár bizonyára gyanította, hogy

veszélyes, meg hát tiltva is volt, nevelőapám épp elégszer letolta, de ő újra és újra kiengedte a kutyát. Egy ilyen kiengedés után Betyár eltűnt. Nem volt túl félelmetes ez a kis puli, megfoghatták, kiköthették, és élete végéig ugatva őrizhette valaki másnak a házát. De rosszabb is történhetett. „Nekünk nem lesz több kutyánk.” – mondta Édesanya.

7

Szóval, most csönd van, éjszaka, utóbb megtudtam, hogy hajnal felé volt, két óra körül inkább, tehát amikor még sötét van és legmélyebben alszanak az emberek. Ez volt az államosítások, a letartóztatások, a házkutatások kedvenc időpontja. Biztosan tanították ezt, a házkutatók, letartóztatók, államosítók *iskolájában*, hogy ilyenkor kell menni, ilyenkor a leggyámoltalanabb, a legkábább és talán a legfélénkebb is a fölriasztott ember. Ekkor még volt külön hálószoba. Kihúzható, hatalmas, sárga fa-részekből álló és zöld brokáttal kárpitozott ágy, annak a különleges sárga rózsafa garnitúrának a része, amit Éd kapott édesapjától lány korában még vagy férjhezmenetele előtt. Nos, ebben a nagy házastársi ágyban fekszünk mi anyánk mellett kétfelől öcsém-mel, orrunkig felhúzza a takaró, félünk és kíváncsiak vagyunk egyszerre, leginkább az az ijesztő, hogy milyen csöndben vannak a mindig határozott felnőtt férfiak. Papa és Gabi. Négy vagy öt idegen ember van a szobában, jól emlékszem, hogy valamelyiken, lehet, hogy többen is, olyan fekete bőrkabát volt, amit később a filmekben láttam, volt valami főnök közöttük, valamit magyaráztak meg felolvastak egy papírról. Kisfiúk voltunk, nyilvánvalóan kevés konkrétumot mondtak el nekünk a családban arról, hogy kivel mi történt, mi van. De azért egy-egy megjegyzést elkaptunk, és a lényegét, a hangulatot sejtettük, érzékeltük, persze túltettük magunkat ezeken a dolgokon, mentünk játszani, nézni a békákat, mit tudom én...

Azért volt szó ilyesmiről, mikor nagyapám biciklivel végigkari-kázott velem a városon, ott ültem elől a gyerekülésben, láttunk egy szép nagy tornyos épületet egy nagy tér sarkán, és nagyapám annyit mondott, hogy itt dolgozott Papa. Ez volt a Nemzeti Bank, aminek korábban igazgatója volt. Vagy mikor még apánk Jászberényben élt, mikor még nem váltak el, elvitt bennünket a cukorraktárba, ahol dolgozott. Nagyon jó munkának gondoltuk, cukros zsákok között, maga a boldogság. De hát, valahogy tudtuk, hogy nem volt boldog. Mi viszont azok voltunk, amikor kilukasztottunk egy zsákot és kipiszkáltunk belőle némi cukrot. Vagy emlékszem arra a feketén csillogó kisonatra, aminek a kerekeit vékony rézkarnisból készült lapocska kötötte össze, és amelyhez nem volt szabad hozzányúlni. Különben fel sem értük volna, csak lestük a szekrény tetején száradó, szép lakkozott famozdonyt, amit apánk csinált, nem nekünk. Szóval volt valami sejtésünk arról, hogy ez így nincs teljesen rendben, hogy aki katonatiszt, az nem jár katonaruhában,

Új Forrás 2013/2 – Doboss Gyula: Furunkulus
(Részlet: A Merza-napló című dokumentumregényből)

nincs fegyvere, és fajtékókat készít eladásra. Na, nem mintha ezen sokat keseregtünk volna, inkább csak azon, hogy ezek nem lesznek a mieink. Aztán elkaptunk mondatfoszlányokat arról, ami történt a városban, először az embereket megfosztották állásuktól, aztán a tulajdonuktól. Szó volt róla, 8 hogy Fecskééktől elvették a malmot, és, hogy Molnáréknál is van valami baj Jákóhalmán, ők is malomtulajdonosok voltak.

Megjegyzem, Molnárék most is azok. Persze ezek már az unokák. Az unokák, akik az én generációmba tartoznak. Talán Zsuzsának hívták azt a mindig mosolygó, kicsit kövérkés, nagyon világosszőke, piros arcú lányt, aki pár évvel alattam járt gimnáziumba. Voltunk együtt házibulikban, és ma övé az a malom, láttam, szépen felújítva, vicces, nagy szélkerekek is vannak rajta, mintha szélmalom lenne, erről nekem a Don Quijote ifjúsági változatának illusztrációi jutnak eszembe. Ezek a házibulikon is volt azért jelentősége annak, hogy mi a helyünk, nekem s öcsémnek, a családnak a városban. Nagyon utáltam ezt a megkülönböztetést, akármerről jött is, akár utálattal akár tisztelettel került szóba: úri gyerekek. Hogy ez mit jelent, arról nagyon sok mindent lehetne beszélni, jelentette azt (az ötvenes, hatvanas években), hogy szegények vagyunk, azt, hogy titkolnunk kell mi volt apánk, nagyapánk foglalkozása eredetileg, hogy be kell fogni a száunkat, ha valaki ilyesmit hoz szóba, ezt szégyellnünk kell egy kicsit vagy nagyon. De jelentette azt is, hogy olyan házibuliba vagyunk hivatalosak, ahová nem úri gyerekek nem mehetnek. Na, ezt a részét utáltam egészséges kamasz ítéletemmel, nem imponált nekem, amikor Jankovics patikus házibuliján Jutka lányuk tiszteletére, születésnapjára eljött az öreg, rozoga, göcsörtös kezű cigányprímás két kollégájával és ott húzták a nótát. Ma elképesztőnek tűnik ez, hihetetlennek, regényszerűnek. De hát nem is ez volt az igazi realitása ezeknek a házibuliknak, hanem az állami patika elcsent szeszkészletéből készített mindenféle színű likőrök, az, hogy a talán nem legelőnyösebb kinézetű lányt a szülei férjhez akarják adni, s máris keresgélnek a jövőendőbelit. Az, hogy a másik patikus lánya, vörös, nagy mellű, lomhamozgású, fehérbőrű, izgató zsidólány engem szúrt ki magának. Vagy emlékszem arra, ez korábban volt, még általános iskolások voltunk, hogy néha figyelmeztettek, hogy ne játszunk állandóan az utcagyerekekkel. Holott mi is, életvitelünk alapján, utcagyerekek voltunk, sosem jártunk például óvodába. Azaz egész nap kint voltunk, játszottunk az utcán, a nádasban, piócákat piszkáltunk a Csincásban, bújócskáltunk. Később a futballozók körül ólálkodtam én, mert nem voltam ügyes játékos. Néha bevettek a csapatba, pláne, mikor már saját futballabdát kaptam nevelőapámtól, ezt a labdadolgot pártolta, tekintve, hogy ő maga kosárlabdázott valamilyen szinten.

Emlékszem néhány valódi utcagyerekekre, ezek a fiúk nyomorogtak. Szakadt klottgatyában és mezítláb járt például szegény Torma Pista. A volt

zárdában, ahová rég kislányként édesanyám is járt, most egy osztályban ülünk, s ha Pista fölállt valamiért, és előrehajolt a padban, láttam a fehér feketét, amin rongyos volt a fekete klottgatyá. Így is van előttem, mindig ebben a rongyos fekete klottgatyában, nem messze tőlünk laktak, sápadt arcú fiú volt, örökké csavargott. 1956-ban, amikor a Főtéren egymás mellé kiterítették a halottakat, akiket legéppisztolyoztak az orosz katonák, a sápadt Pista is ott feküdt – haslövés. Emlékszem egy másik fiúra, pontosabban leginkább két jelenetre vele kapcsolatban. Az egyik, amin aztán annyit röhögünk a testvéremmel, amikor megkérdezte ez a srác: „Néked hány gatyád van?” Nyilván úgy látta, hogy több, mert neki csak egy.

Nekünk templomba kellett járnunk, nem is *járnunk*, néha vasárnap, ünnepi alkalmakkor *elvonulni* a templomba. Ezeket a vonulásokat gyűlöltem. Több ok miatt. Nevelőapám és anyám karonfogva, előttük kellett menni nekem az öcsémmel, és fognunk kellett volna egymás kezét. Na, ezt nem bírtuk. Aztán nagyon kellemetlen volt a térdzokni. Szorította a térdhajlatom. Mindig letoltam, legyűrtem, elmagyarázták, hogy ennyit ki kell bírni, és újra felhúzták. Szörnyű volt a nadrág is, tökéletesen előttem van, kantáros, vastag posztóból készült, térd alá érő szürke nadrág, amibe évek alatt se tudtam úgy belemőgni, hogy csinos legyen. Na, arra emlékszem, hogy a templomban az egyébként bámulatosan szép és nekem gyerekek megrázó erejű, hatású oltárkép háttére előtt ott állt ez a fiú, fölemelte a fejét, szeme egy kicsit kifordult, mint a szenteké a képeken, énekelt és csorogtak a könnyei végig az arcán. Valamiért ezt a könnyes arcot utáltam. De a kötelező templomba járást sem szerettem, ennek semmi köze ahhoz, hogy akkor vagy később, hogy viszonyultam ahhoz, amit vallásnak hívunk vagy hitnek.

Volt egy-két jellegzetes ruhadarab a családban, azt mondhatnám, hogy divatok voltak. Volt például Gabi-divat. Ilyen volt a térdnadrág. Ő gyerekkorában térdnadrágot hordott, és kitalálta, hogy nekem is térdnadrágot kell hordanom. Valahogy Pityunak nem kellett. Én voltam a nagyfiú, rajtam kipróbálták ezt a térdnadrág-hülyeséget. Borzalmas volt. Az iskolában rajtam kívül csak egy fiú járt térdnadrágban. Sinka. Furcsa fiú volt, mindig túl közel jött hozzám, hozzámért, egyszer ajánlotta, hogy nyomjuk össze a fütyülönket. Na hát ettől a történetől sem szerettem meg jobban a térdnadrágot.

Gabi hozta divatba a hálóinget is. A „divatba hozás” azt jelenti, hogy muszáj volt hálóingben aludnunk. Külön kiképzések voltak a pisiléssel kapcsolatban. Nagy udvarunk volt és messze volt kint a budi. Oda a gyerekek éjszaka nem tudtak vagy nem mertek kimenni. Pláne hidegben, hálóingben. Úgyhogy volt egy bili. Abba pisilt mindenki. Utálatos dolognak tartottam gyerekként

is. Nevelőapánk elmagyarázta, hogy ha már nem tudjuk fölemelni a nehéz bilit, akkor térdeljünk le és úgy pisiljünk bele, hogy ne menjen mellé.

Nos, az agyamban állóképként rögzült jelenetben nevelőapám hálóingben, talán zokniban és papucsban áll, mellette nagyapám nadrágban, mezítláb, papucsban, a hózentráger alá begyűrt pizsamában.

10 Csönd van, és az a valaki valami olyasmit olvas fel, amit úgy hallgat a család, mint egy halálos ítéletet, amit már tudtak is előre, csak az volt a kérdés, mikor hirdetik ki. Az idegen férfiak arcára nem emlékszem, csak valami furcsa mozdulatra, ahogy az egyik tekergette a nyakát valahogy kényszerezetten, mint aki azt mondja, hogy ő nincs is itt, vagy ezzel nem ért egyet, és lopva ránk nézett, ránk-ránk pillantott, a szép, fekete hajú anyámra, aki fölül fodros, ujjatlan, szépen fénylő hálóingjében ült az ágyon, közöttünk. Az emlékek, a képzelet és valami furcsa, külső nézőpontból való látás keveredik e jelenetben. Mintha határidőről lett volna szó, átpakolásról, hogy lakó jön, de lehet, hogy ezekről csak később. Lényeg, hogy nagyapám házát államosították. Ez volt a szakkifejezés, ahogy később megtudtam. Ekkor és ezután csak azt sejtettem, éreztem, hogy minden valahogy megdőlt, elferdült. Mint ahogy később, a vidámparkban, az elátkozott kastélyban láttam. Rám akart zuhanni a világ. Az izgalmas gyerekkor mindig szomorúságot is hozott ezentúl, mintha az élet ezután nem lehetett volna egyszerű, mi gyerekek ettől kezdve gondokról is értesültünk. Elejtett szavakból, szomorú arcokat látva vagy a feszültségből, félelmekből, melyben élt a család.

Nem tudom, hány évvel későbbi jelenet ötlík eszembe: egy hatalmas *furunkulus*, elhanyagolt, elgennyesedett seb van a combomon. Megyek haza az iskolából, és több lukon csorog ki a genny ebből a sebből, végig a lábamon. Mintha már rég kínlódtam volna ezzel, és nem nagyon törődtek volna velem. Lehet, hogy képzelődés, de ekkor éreztem olyasmit, hogy a családnak nincs rám ideje, ereje vagy, hogy valami hiányzik, véget ért. Aztán Keresztanya, aki ekkoriban már Jászberényben lakott, kovászt csinált, azt kente rá, hogy az majd segít, hogy kiszívja és meggyógyítja, egy darabig még kínlódtam ezzel, orvosról persze szó se volt, aztán húszforintosnyi kerek kidudorodás, úgynevezett vadhús maradt utána, ezzel aztán dicsekedtem a strandon, hogy mim van. És sok minden történt aztán, alapvetően az volt a rossz, hogy mintha senki sem mondott volna igazat. De nemcsak ez, hanem hogy nem is volt egységes a család. Papa nem ugyanúgy gondolkodott, mint nevelőapám, aki egyébként párttag volt, valószínűleg nem legbensőbb meggyőződéséből, de mégis némileg *azokhoz* húzott, a másik oldalra. Mikor azt mondta, hogy ne beszéljenek nekünk a régi dolgokról, mert a kettős nevelés rossz, az iskolában úgyis mást hallunk, esetleg elszóljuk magunkat, és abból baj lesz. Ebben is több minden keveredett. Lehet, hogy féltett is minket, a családot, de nem is értett egyet teljesen azzal, amit Éd vagy Papa mondtak vagy mondtak

volna. Ő javasolta, hogyha kérdezik apám foglalkozását, mondjam azt, hogy nevelőapám főkönyvelő, és ha erőltetik, hogy *édesapám* mivel foglalkozik, akkor mondjam meg az „igazat”, hogy vasesztergályos. Ez már általános iskola felső tagozatában volt és a gimnáziumban. Nem voltunk már hülyék. Tudtuk, hogy édesapánk gyerekkorától katonaiskolába járt, 11 hosszú évekig nevelték, tanították katonának, az édesapja is katonatiszt volt, akit nem is látott, mert hősi halált halt, mielőtt ő megszületett, nagyapja meg csendőr ezredes. És hogy egy szegény özvegy tanítónő nevelte. A Csillagnagymama. Szóval ez a sok minden a mi szemünkben nem tűnt rossznak vagy bűnnek, mégis titkolni kellett, mint valami szégyellnivaló szennyest.

Az már egyenesen dühöt váltott ki belőlem, amikor megtudtam, hogy valamilyen városi gyűlésen bizonyos *Kapusné* azt mondta, hogy ne vegyenek föl a gimnáziumba, mert „osztályidegen” vagyok. Vagy jóval később, amikor friss diplomásként az első évemet töltöttem gyakorló tanárként a gimnáziumban, s egy öreg, ragyás arcú, agresszív pacák, valami nyomdász megállított az utcán, hogy ismer, és azt javasolja, hogy vágassam le a szakállam, mert ennek így rossz vége lesz. Az esetről az igazgatóval is kellett beszélnem, ez az öreg genyó neki is elmondta a véleményét, és a beszari, valamikor papnak készülő, ekkor komcsi iskolaigazgató, természetesen félt ettől a vörös veterántól.

Mikor gimnazista voltam, persze még más volt az igazgató. Schuk Lajos, ahogy mondták, régi vágású úriember. Köpcös, őszes kefehajú, jól öltözött, fúrge mozgású, szigorú agglegény. Nem lehetett előreköszönni neki, ő emelt kalapot minden diákjának az utcán. Ezt furcsállottuk.

Valami célzást tett egyszer szülői értekezleten anyámnak, hogy nem árt, ha a fia KISZ-tikár lesz, jobb védeni a támadási felületeket, és ezzel a származással stb. stb. Tény, hogy behívatott az irodába, talán második voltam, és elmagyarázta, hogy jó föllépésű fiú vagyok, mint szavaló tudok szerepelni, tehát ő alkalmasnak talál arra, hogy ifjúsági vezető legyek. Már nem emlékszem, hogy hogy reagáltam erre, biztos megtiszteltetésnek tartottam, csak pár hónap múlva kezdtem utálni az egészet, amikor láttam a városi szervezet és a rút KISZ-tanácsadó tanárnő rengeteg hazugságát. Vagy a leírt marhaságokat olvasva, amit „irányelvekként” küldtek - émelgett a gyomrom. Nem tudtam a funkciótól megszabadulni gimnázium végéig, és amikor visszamentem tanárnak az új, ifjú igazgató, erre a múltamra hivatkozva erőltette rám, hogy legyek úgynevezett KISZ-tanácsadó tanár. Indokolás az volt, hogy mindig a legfiatalabb férfi tanárok kapják ezt a feladatot, vagy funkciót, nem várható el gyerekes anyáktól vagy öregektől, hogy az ifjúsággal megfelelően tudjanak foglalkozni. Közben én utálkozva, réges-rég

szakítottam mindennel, ami *szoccal, kommal* volt kapcsolatos. Az egyetem előtt, a katonaságnál, még káderlapom alapján, azaz az utánam küldött információk szerint a nyakamba akartak sózni valamilyen mozgalmár funkciót,

de azt mondtam, hogy idegösszeroppanásom volt, és alkalmatlan vagyok ilyesmi vállalására. Az idegösszeroppanásból manifeszt értelemben egy szó sem volt igaz – és hogy milyen érzékeny idegrendszerű kamasz és ifjú voltam, azt rajtam kívül talán csak anyám tudta vagy sejtette.

12 „*A kommunizmus megbukott mindenféle értelemben, de a kommuniztáktól nehéz megszabadulni, mert senki sem olyan konok és veszedelmes, mint egy bukott eszme haszonélvezője, aki már nem az eszmét védi, hanem meztelen életét és a zsákmányt.*” (Márai) – Na, igen...

Mintha mindig is lett volna valami társasági életféle nálunk, leszámítva a háború utáni éveket, amikor a férfiaknak nem volt állásuk, s azt hiszem nyomorogtunk. És azt az időszakot, amikor nevelőapám már beteg volt, valami komplikáltabb és egyre súlyosodó agyér-elmeszesedés. Papa halála után is voltak barátaink, Halasiék - a gyerekorvos és felesége, vagy Ugrinék, mindkettő pár esetén szép nők és szép férfiak. Édesanyám még nyolcvan éves korában is sudár szép asszony volt, nevelőapám is sokáig stramm, magas, saszorrú férfiú, szemébe hulló sűrű, szőkés, majd őszes hajjal, sok nőnek tetszik ez a típus.

Régebbi időkből akarok elmesélni két jelenetet. Emlékszem, hogy nyári estéken a hosszú veranda kiszélesedő részén, amelyet futó vadsóska-lugas vett körül, a pinceajtó közelében, fonott kerti bútorokkal berendezett részen ültek a vendégek s a család. Kártyáztak, beszélgettek. Helmék voltak ott, mi, gyerekek kis sámlin ültünk, én néztem a folyosói lámpa körül kavargó rovarokat, és öcsémmel mindketten szájtátva hallgattuk a felnőttek beszélgetését, míg vagy az előkerült téma miatt vagy csak a kései óra okán, el nem zavartak bennünket aludni. Mintha vidámak lettek volna, nevetgélés, vicces csipkelődés, hogy ki csal a játékban, ki nem. Nagyapám is jelen volt ezeknél az eseményeknél. Emlékszem, előfordult, hogy leült kártyázni, de általában csak gibicelt, édesanyám kártyái fölé hajolva, orra végére lecsúsztatott „pápaszemmel”, felvont szemöldökkel nézte a lapokat. Vannak vagy voltak az ismerősök között olyanok, akik ha vendégségbe jöttek hozzánk, papa eltűnt vagy nem jött elő. Ilyenek voltak Beleznayék. A férfi, akit a széles arcú, terebélyes fenekű, mosolygó, aranykoronás fogú felesége, Ili Feruskának hívtak, amatőr festőművész-féle volt. Emlékszem, milyen izgalmasnak találtam a házukat, az udvarral együtt. Az udvar olyan volt, mint a dzsungel, tele csigával, árnyakkal. A házban a két szobát alkív választotta el, ilyet korábban nem láttam, az alkívon függöny, széthúzva, vastag zsinórral kikötve. Az egyik sarokban hintaszék, ezt a bútordarabot is csak tőlük ismertem meg, „Feruska” íróasztalán egy tör, csillogó fém tokban, gyerekkorom óta meglévő

kés- és fegyvermániám miatt izgatottan nézegettem mindig, mikor náluk jártunk. Nem fordult elő gyakran, talán valamiért átküldtek, hogy kölcsönkérjek, vagy üzenetet adjak át. Ilyenkor kedvesek voltak velem, valamivel megkínáltak. A lakásuk berendezése is hatott bizonyára arra, ahogy majd húsz év múlva kezdő tanárként én csinósígtattam saját szobámat, ahol az ágyam fölött a falon ugyanúgy számtalan műtűrke volt felakasztva, mint náluk. Emlékszem még a nagyméretű ordító tigrisfej-festményre, és nagyon érdekesnek találtam azt a kis gipszkezet, amit *Feruska* mintázott valamelyik családtagról, talán egy gyerekéről, ez a része a történetnek homályos. Lényeg az, hogy amikor még ők minálunk kártyáztak, az idős *Feruska* határozottan szép férfi volt, rövid, mákos dróthaja kemény hullámokban, angol bajusz, a szeme villogott, és halálisan komolyan vette a partit, kisebb mosolyok játszottak csak a szája körül. De nem ez volt benne a legérdekesebb, hanem az, hogy csattogtatta a műfogsorát. Ili elterült, elterpeszkedett fenségesen egy fotelben, közönségesebb székekbe nem fért bele. De valahogy szép volt ez a debella nő, bőre fehér, ki volt rúzsozva a szája, a mi családjunkban ez nem volt szokás. Ili nénit sosem láttam festék nélkül. Aranyvégű, borostyánszopókájú, hosszú szipkájában mindig égett egy félbevágott cigaretta. Más nem dohányzott a házban, Papa már leszokott róla rég, csak Ili, neki szabad volt.

Na, amit mondani akarok: valami bűnt követhettek el Papa szerint, azt, ami édesapámat is sértette, emlékszem, Ili nagypicsájúnak, *Ferust* hülyének mondta apánk, és általában, mint valami árulókról beszélt róluk, akik most „Gabi seggét nyalják”. Mások vendégeskedésekor Papa fölbukkant, nekem akkor úgy tűnt, hogy valami távoli, rejtélyes odúból: ez a szomszéd, de mindig kicsit sötét, rosszul megvilágított szoba volt, ajtókkal és függönyökkel elválasztva anyámék lakrészétől. Ha Iliék voltak ott - nem jött elő. A verandán zajló beszélgetések, kártyáztatások, mint mondtam, egyrészt a fölnőtt beszéd kihallgatása miatt voltak érdekesek, másrészt az éjjeli állatok miatt. Néha ijesztő csattanással vágódott be a fénykörbe egy csibor. Ezek az óriási kétéltű rovarok a közeli Csínca vizéből röppentek fel valahogy, és ott landoltak, rúgkapálva, hanyattesve a piros-fehér kockás veranda kövön. Hátul az udvarban sündisznók neszezték, néha láttuk is őket vagy hallottuk, ahogy a kutyák kétségbeesett dühvel, őrjöngve csaholnak, mert nem tudják a tüskés ellent megközelíteni.

Emlékszem, két eset volt, amikor nagyon meglepett Papa viselkedése. Egyenes tartásával, arckifejezésre, alkatra, szigorú jelenség volt. Mintha mindenki egy kicsit tartott volna tőle. De gyerekkoromtól fölnőtteségemig, amíg abban a városban éltem, vagy míg éltek azok, akik ismerték, mindig tisztelettel és megbecsüléssel említették az *igazgató urat*. Ez jól esett, ma egyenesen

büszkévé tesz. *Jó volt* Merza István unokájának lenni. Tudtam, persze, nem, nem tudtam, halványan, valahol, tudatom mélyén sejtettem, hogy ez a szigorú jellemű férfi jó ember, az is kiderült, hogy érzelmes és vidám is tud lenni.

Járt hozzánk akkoriban (tízéves sem voltam, édesanyám har-
14 minc, nagyapám hatvan) egy asszony. Azt hiszem, hogy aki találkozott vele, életében nem felejtette el. Erre egy példát tudok mondani. Évtizedek múlva, mikor a kiadóban BB könyveit szerkesztettem, sok mindenről beszélgetve szóba került, hogy Jászberényből származom. Megkérdezte, hogy nem emlékszem-e véletlenül egy névre: Schlégl Katalinra. Hát hogyan emlékeztem volna rá, a kisfiú már érezte a női vonzerőt. Ennek a számunkra rejtélyes, szép néninek, aki lehetett vagy harminc év körüli, volt valami története, amit senki nem mesélt el végig, valami férfiről, aki meghalt, vagy pilóta volt, és lezuhant, vagy elhagyták egymást. Szóval valami izgalmas és tragikusan befejeződött háborús szerelmi történet egyik szereplőjét láttuk benne. Úgy emlékszem, akkor szűk szoknyát viselt, meg valami fényes blúzt, ami feltűnően feszült, és amikor kacagott, hátradobott, vörösseszőke haja, mint valami vízesés a csípőjéig zuhant. Zongoraművésznőnek készült, de állítólag tehetségesen induló karrierje vagy a háború vagy a magánéleti ok miatt keréketört. Zongoraórákat adott, ebből élt, tudomásom szerint magányosan, de társaságokba egy-két helyre el-eljárt, mindenhol szerették, mert kedves volt, elegáns és gyönyörűen zongorázott.

Hát róla beszélt BB, az érzékeny, egy időben nagyon népszerű, de ahogy egy kritikámban is megfogalmaztam, félreismert tehetségirányú író... Családjukat kitelepítették a Jászságba, egy „osztályidegen” kitelepített család előbb-utóbb találkozott más osztályidegenekkel, így ismerte meg a szép zongoratanárnőt, akiről évtizedek távlatából is elragadtatással beszélt. Ez a Kati néni anyám barátnője volt. Nálunk is zongorázott, nem tudnám megmondani, hogy mit, csak azt, hogy többfélét, gondolom a magyar nótától a klasszikusokig a dzsesszen keresztül több dolog előkerült. Ekkor még megvolt a zongoránk. Ott terpeszkedett az egyre szegényedő és egyre zsugorodó lakásban.

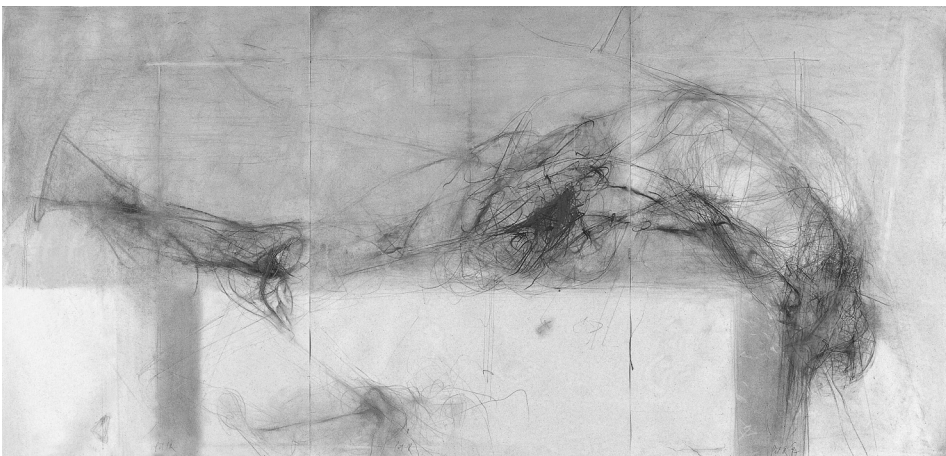
Egyszer csak nyílt az ajtó, és Papa lépett be, kis bajusza alatt finom mosoly. Általában gyűrött nadrágban, egykor drága, de mostanra agyonfoltozott ingekben, vacak pulóverben, gyakran agyonkoptatott frottírköpenyben jött-ment, most elegáns volt. Legalább is, én, tátott szájjal annak láttam. Normális pantalló volt rajta, úgy emlékszem, hogy gyönyörű csikos ing. Ezt a puplin finomságot azért jegyeztem meg, mert jóval később ebből varrt nekem édesanyám olyan inget, ami a környezetemben senkinek nem volt, nekem sem, azóta sem. Szóval így volt öltözve, a haja, amely máskor csapzottan lógott, és ahogy ő mondta, *rabbi-sapkával* volt leszorítva, ez a gyér kis haj magas homlokán most gondosan oldalra kifelé, van egy régi fényképe,

ott ilyen a frizurája, emlékeimben, máshol soha. Lényeg az, hogy egy idő után, nem tudom, milyen zenére (vagy a rádióból jött, vagy a tekerős lemez-játszóból, de az se kizárt, hogy édesanya játszogatót valamit) - egyszer csak Papa és Schlégl Katalin elkezdtek táncolni. És igen, keringőztek. Döbrent gyönyörűséggel néztük.

15

A zongorával kapcsolatban sok emlék közül, még egy, nagyon erős. Azt gyakran láttam, hogy Papa leül a zongora mögé, bal könyökével fel-támaszkodik rá, és jobbal pötyögtet valamit. Aztán legyint, föláll, elmegy. Egyszer, nem tudom ez mikor volt, a gyerekkor homályába vesznek bizonyos részletek, elkezdett valamit játszani. A lánya mögéje állt, ő kicsit hátra-hajtott a fejét, és hozzáért Éd-hez, aki elkezdte énekelni, hogy „Eresz alatt fecskéfészek, fecskemadár búsan nézlek, te voltál itt a múlt nyáron, nem hagytál el, mint a párom”. Ez a zongorázás és nótázás a maga nemében egyedülálló eset volt. (Éd gyakran énekelt önfeladten munka közben, sok mindent, nem vidáman. Tőle ismerem a háborús dalokat, egy csomó egykori és újabban ismét felkapott nótát, egy csomó divatszámot, sanzont, hatvan-hetven évvel ezelőtti idők melódiáit.) Aztán később valahonnan vagy valahogy kiderült, hogy ez Papa nótája. Nem tudom, miért vagy hogyan is tanultam meg. Egyetemista koromban könnyes szemmel, ordítva énekeltem, spiccesen, csoporttársaimmal, akikkel állandóan *bulizni* jártunk. Ez akkor azt jelentette, hogy elmentünk egy olcsó kocsmába, tíz szép és kevésbé szép lány, és kettő vagy három fiú, és énekelünk, amiért, előfordult, hogy verekednem kellett egy földühödött vasutassal, előfordult, hogy hozzánk ültek a csavargók, kocsisok vagy más diákok – a mindig vegyes, vasútállomás melletti „Sárkány” közönsége – és velünk gajdoltak.

Új Forrás 2013/2 – Doboss Gyula: Furunkulus
(Részlet: A Merza-napló című dokumentumregényből)

A Nyerges András új regényének központi helyszínéül szolgáló, külvilágtól hermetikusan elzárt gyermekszanatórium első ránézésre talán Thomas Mann *Varázshegyét*, vagy még inkább Ottlik Géza *Iskola a határonját* idézheti

16 Reichert Gábor

GYERMEKFARM

Nyerges András:

A negyvenesek pavilonja

az olvasó emlékezetébe. Egyáltalán nem alaptalanok az efféle összehasonlítások (egyébként egy, a szerzővel a közelmúltban készített interjú is kitüntetett figyelmet szentel ennek a kérdésnek): *A negyvenesek pavilonjában* ábrázolt szűk közösség, amely bármiféle kül-

ső inger hiányában egy idő után saját törvényei szerint kezd szerveződni, logikus módon idézheti fel bennünk az említett klasszikusokat. Azonban ha közelebbről is megvizsgáljuk Nyerges András könyvének mondandóját, már nem tűnnek ennyire kézenfekvőnek ugyanezek a párhuzamok, hiszen a mű – *A varázsheggyel* és az *Iskolával* ellentétben – nem titkoltan a történelmi parabola, jobban mondva a történelmi *esettanulmány* igényével íródott. S bár a közéletiség nem áll túlzottan távol a nevezett „előzményektől” sem (sőt), a direktségnek ez a foka egyértelműen más alkotások mellett jelöli ki *A negyvenesek pavilonja* helyét. Legelsősorban talán George Orwell *Állatfarmja* mellett, amely Nyerges történetéhez hasonlóan egy következetesen végigvitt megfeleltetés mentén (ott egy vidéki állatgazdaság, itt egy vidéki gyermekgyógyintézet modellez egy kiépülőben lévő antidemokratikus világrendet) beszél a diktatúrák természetéről. Bár a szerző önéletrajzi trilógiája a 2010-es *A barátságshélgövel* elvileg lezárult, nem nehéz az új történet főszereplője, Nesztor Gyuri mögött megpillantanunk a korábbi alkotások más névvel, de azonos tulajdonságokkal, gondolkodásmóddal, családi háttérrel stb. felruházott hősét. *A negyvenesek pavilonja* így részben a *Szigorúan bizalmas történet* és a *Magyar paradé* című Nyerges-regények Nesztor családjához nyúlik vissza, ha úgy tetszik, ezzel egy újabb trilógiát alkotva – ettől függetlenül nem lehet kétségünk a felől, hogy akármi is legyen a regényhősök aktuális neve, szerzőnk egyszemélyes élettörténet kitüntetett szakaszait dolgozza fel könyveiben.

Az 1949-50-ben játszódó történet főhőse és elbeszélője tehát a kilencéves Nesztor Gyuri, a korához képest testileg fejletlen, szellemileg viszont rendkívül fejlett (talán kissé koravénnek is nevezhető) budapesti fiú. Gyászos egészségi állapotát elsősorban a második világháború idején megélt nélkülözés idézte elő, és még az újjáépítés éveiben sem volt képes kigyógyulni a vészkorszakban összeszedett tüdőbetegségéből. Az új világrend mellett

elkötelezett szülei (szocdem múltú édesapja és hithű kommunista, ráadásul a Népművelési Minisztériumban dolgozó édesanyja) így nem dönthetnek másként, mint hogy a gyógyulás reményében fél évre az ordasgyepűi tüdőgondozóba küldjék egyetlen gyermeküket. A rendkívül jótékony hatású szubalpin klímájáról híres helységben a háborút követően afféle 17 népköztársasági bezzeg-intézmény jött létre: a szanatórium ingyenes ellátást biztosít minden rászoruló gyerekek, származásra, társadalmi hovatartozásra való tekintet nélkül. Az országban végbemenő változásokat addig is értő figyelemmel kísérő Gyuri azonban Ordasgyepűre érve azzal kell szembeszéljen, hogy a gyerekkórház működése önmagában is példázza az „odakint” folyó érthetetlen eseményeket. A társadalmi igazságtalanságok minden híresztelés ellenére továbbra sem szűntek meg (erről többek között nemesi származású, a nővérektől megvesztegetéssel engedményeket kicsikaró szobatársának példája győzi meg), a hatalmat a kezében tartó ápolószemélyzet tagjai pedig a nagypolitika döntéshozóihoz hasonlóan önkényes módon végzik munkájukat. Gyuri ráadásul minden apró megnyilvánulásával képes kihúzni a gyufát a szanatórium vezetőségénél: kritikus szemléletmódjával, állandó kíváncsiságával és igazságkeresésével erősen kilóg az egyirányú gondolkodást preferáló és a nézetkülönbségeket nem tűrő általános rendből.

Nyerges lemond az eseményeket „alulnézetből” követő és kommentáló, naiv gyerek-elbeszélő szerepeltetéséről, Gyuri figurája így magába olvasztja a történetekre több mint fél évszázad távlatából visszatekintő felnőtt visszaemlékezését is. A felnőtt- és gyermekkori nézőpont reflektív egymás mellé helyezésére mégis szinte kizárólag a regény első mondatai utalnak: „Kilencévesen az ember nem érzékeli, hogy a helyzet, amibe születése folytán csöppent, valójában más, mint aminek látszik. Még kevésbé tudja, hogy a kettő közti különbség maga is jelentéssel bír, és nemcsak az szól valamiről, hogy mi micsoda, hanem az is, hogy miként esik meg vele. Lehetséges, de értelmetlen utólag a szemrehányás (ha valakiben netán ilyesmi fogalmazódik meg), amiért a magam méretarányosan kicsinyített világában éppúgy a jóhiszemű várakozás korát éltem, mint a felnőttek a magukéban.” A néhány bekezdésnyi felvezetést követően megszűnik a merev distinkció a múltba visszatekintő és az eseményeket „valós időben” bemutató beszélő között, így a cselekménnyel egy meglehetősen furcsa, hol gyermekien ártatlan, hol pedig feltűnően jól tájékozott, rafinált beszélő ismert meg bennünket. Ez a megoldás, bár a fent említett parabola (gyerekszanatórium – Magyarország) értelmezhetőségének szempontjából mindenképpen indokolt, valamelyest mégis megkérdőjelezi az elmondottak autentikusságát. Gyuri ugyanis, legyen bármilyen intelligens és túlművelt fiú, kilencévesen semmiképpen sem láthatja át ilyen mértékben

a szanatórium és az ország működésének összefüggéseit. Ezt az ellentmondást a szerző is érzékeli, hiszen a szövegben lépten-nyomon felbukkannak a gyerekhős „felnöttes” érdeklődését és érett gondolkodását bizonygató rész-

letek – de számomra ezekkel együtt is túlzottan szembetűnő volt, hogy
18 *A negyvenesek pavilonja* kilencéves elbeszélője éppen olyan hangon szólal meg, mint például *A barátságzedelgő* huszoneves narrátora.

Noha a cselekmény legnagyobb része az ordasgyepűi szanatóriumban, azon belül is a címadó negyvenesek pavilonjában (vagyis az 1940-ben született fiúk kórtermében) játszódik, a regény keretfejezetei legalább olyan fontos szerepet töltenek be a történet szempontjából, mint a voltaképpeni központi rész. A három nagyobb egységre tagolt könyv szélső fejezetei mutatják be a kommunista hatalomátvételt közvetlenül követő hazai közhangulatot és azt az általános atmoszférát, amelyben magától értetődővé válhatott az ordasgyepűi intézmény létrejötte, majd pedig meghirdetett gazdaság elveinek fokozatos elhagyása. Manapság meglehetősen szokatlan módon az elbeszélő nem próbálja magát és családját úgy feltüntetni, mintha a pártállami rendszer kiépülésétől kezdve bármiféle székszissel viseltettek volna a társadalmi-politikai változások iránt, sőt: éppen a pozitív szereplők elkötelezett, „hívó” magatartása és az ezzel ellentmondásban álló sorozatos igazságtalanságok közötti feszültség teszi igazán drámaivá a regényben foglaltakat. Különösen igaz ez az első részre, ahol Gyuri és családja töretlen hurráoptimizmussal igyekszik tekinteni az őket körülvevő állapotokra, nem törődve az olyan baljós előjelekkel, mint a többpártrendszer felszámolódása vagy az egykori szociáldemokrata párttag édesapa munkahelyi meghurcoltatása. Ahogy Gyuri fogalmaz az öt körülvevő felnöttes utólag indokolatlannak tűnő derülátásával kapcsolatban: „Öt-, hat-, hét-, nyolc-, kilencéves koromban is azt a meggyőződést hallottam ki minden szavukból, hogy ami rossz, az még rossz, és az a természetes, ha valami már jó.” Az Ordasgyepűn eltöltött hónapok hatására fokozatosan, először kimondatlanul, majd egyre explicitebb módon tudatosodik Gyuriban, hogy akárcsak ideiglenes környezetében, úgy az országban sem biztos, hogy a legmegfelelőbb irányban haladnak a dolgok. A szanatóriumban és a külvilágban végbement események között fennálló metonimikus kapcsolat a szanatóriumi dolgozók és az ápoltak viselkedése, reakciói révén válik nyilvánvalóvá. Önzetlenség és egyenlőség helyett továbbra is megmarad a kivételezettek szűk köre, akik bármit megtehetnek a gyengébb rovására (vö. Orwell-lel: „Minden állat egyenlő, de vannak állatok, melyek egyenlőbbek.”), a kialakult hatalmi berendezkedéssel szemben megfogalmazott legenyhébb ellenvéleményt, elégedetlenséget pedig súlyos szankciók követik (pl. Gyuri módszeres kiéheztetése, vagy szobatarása, Satya intézményből való nyomtalan eltüntetése). A fent már említett (és talán csak számomra zavaró) elbeszélői furcsaságokkal együtt is

rendkívül jól sikerült a szöveg nyelvi atmoszférájának megteremtése, ami le-
ginkább a második részben mutatkozik meg. Különösen izgalmas, ahogy a
szerző finoman beleszövi az '50-es évek köznyelvében előszeretettel alkalmazott
fordulatokat a szanatórium mindennapi nyelvhasználatába, így például Jancsucskó doktorral kapcsolatban többször elhangzik a „legjobb magyar tanítvány” (vö. Rákosi) kifejezés, Ortolánia nővért egy helyütt a „főorvos csahos kutyájának” (vö. Tito) nevezik stb.

19

A Gyuri megszőktetése után játszódó harmadik részben mintha megkezdődne a néhány hónappal korábban felvázolt rózsás kilátások szem-
besítése az egyre sokasodó negatív tapasztalatokkal. S bár Gyuri édes-
anyja a mű végére sem jut el korábbi „hite” teljes megtagadásáig, a
regényidő lezárultát követő magyarországi borzalmak ismeretében
mégis biztosak lehetünk benne, hogy a negyvenesek pavilonjában tör-
téntek számára is egy lassan végbemenő szemléletmódbeli váltás kez-
detét jelölik. Nyerges András regényének legnagyobb érdeme, hogy
hitelesen, kozmetikázás nélkül beszél egy valaha nagyon is létezett,
napjainkban mégis szemérmesen rejtegetett mentalitás történetéről,
melynek képviselői – sok esetben önhibájukon kívül – nem tudták,
vagy épp nem akarták észrevenni, hogy az általuk jóhiszeműen épít-
getett „szép új világ” végzetes igazságtalanságokon és hazugságokon
alapszik. (Noran Könyvesház, Bp. 2012)

Új Forrás 2013/2 – Reichert Gábor: Gyermekfárm
Nyerges András: A negyvenesek pavilonja

15/1. A folyosókat meg a lépcsőházat átható klórszagot árasztó szerrel súrolhatták fel hajnalban, hogy már a lakásukból legkorábban kilépő lakók számára is feltűnő, sőt fizikailag érzékelhető legyen a tisztaság. Gyógyé bizonyos volt benne, hogy

a takarítás időzítése nem véletlen, igazi célja pedig nem is a több hónapos kosz eltüntetése, sokkal inkább a lakók rokon-szenvre hangolása az elnökváltó közgyűlés összehívója iránt. Délutánra a klórszag elpárolgott, helyette finom vaníliaillat

20 Nyerges András

VIDÁM ŐSZI MAJÁLIS

Részlet a *Háztűznéző* című
regényből

lengedezett a lépcsőházban. Míg máskor valamelyik lakás kitért ajtaján áradt ki efféle kellemes illat, s az ember azt találgathatta, vajon ki és mit sütött, most a gyűlésre érkezők meglepődve észlelték, hogy az abrosszal megterített elnöki asztalon őket várja egy tálcányi rácsos sütemény. Kacukáné fehér kötetnyt öltve, a közgyűlés önjelölt háziasszonyaként kínálgatja, papírtányérral és szalvétával is ad hozzá, hogy a porcukrot ki-ki letörölhesse a szája széléről, s közben a vonásaira szinte rákövülő elragadtatott mosollyal ismételteti, mintha eladósorban lévő lányt kommandálna, akinek az ügyességéről még meg kell győzni a kérőket, hogy ezt Cencike sütötte, bizony ám, ehhez is ért, ki hitte volna? Az asztal közepén váza állt, a vázában virág, s mindez együtt azt sugallta, hogy Honderné elsősorban a különbséget akarja hangsúlyozni, első benyomásként azt érezzék a lakók, hogy a Csernovics Arzén utca 7-ben másféle világ veszi kezdetét, mint amilyen eddig volt, de bízzanak benne, hogy azzal, ami jön, jobban járnak.

15/2. Amikor Gyógyé meglátta, hogy a meghívón a napirendi pontok felsorolása és dr. Raffai, mint levezető elnök megnevezése után az ő neve is szerepel: jegyzőkönyvvezető Gyalog György, azt hitte, menten megüti a guta. Legalább kérdezte volna meg a kegyelmes asszony, dühöngött, odaírhatja-e, van-e kedvem részt venni a céción és főleg van-e időm rá? Ha őszinte akart lenni, nagyon is tudta, miért maradt el a felkérés: Honderné tisztában volt vele, hogy kapásból nemet mondana, legfeljebb az elutasítás okát nem sejtette, és persze ő sem köthette volna az orrára, hogy kompromittálónak tartaná kiülni az elnöki asztalhoz, szemközt az egész házzal, hogy azontúl az isten se mossa le róla, részese mindannak, amire Honderné készül. Nem tetszik nekem ez a jegyzőkönyv-dolog, vonta kérdőre az asszonyt, amikor munkába menet véletlenül belebotlott az utcán, egyébként az se biztos, hogy végig ott tudok maradni!

Bocsánat, kedves György, válaszolta nyájasan Honderné, nyugodjon meg, én csupán szerettem volna büszke lenni az első közgyűlésemre, és azt gondoltam, ha már lakik a házban egy ismert ember, aki tekintélyt kölcsönözhet nekünk, megnyerem az ügynek. De ha magának ez ennyire nehezebbre esik, vegye úgy, hogy minden alól föl van mentve.

21

15/3. Az első közgyűlésem birtokos ragja egész nap nem ment ki a fejből. Ekkora magabiztosságot már bőszítőnek érzett, mintha Honderné egyáltalán nem számolna azzal, hogy a házban Zácsefnek is maradhattak hívei, neki meg lehetnek ellenségei, sőt, felbukkanhat egy harmadik, semleges jelölt. Ugyanilyen pökhendiséget érzett ki az első közgyűlésem-alakból, hogy-hogy semmi kétsége afelől, lesz második, harmadik, tizedik közgyűlése is, ha csak ki nem kiáltatja magát a Csernovics Arzén utca 7. örökös elnökének, mert akkor többé ezzel sincs gond. Egész nap azzal a lehangoló tudattal küszködött, hogy ilyen kutyakomédia vár rá otthon, és bármennyire szeretne, mégsem maradhat ki belőle. Amikorra pedig tompult volna a meghívó keltette kínos érzés, újból felbosszantotta a lakók lerácsossüteményezése, pontosabban az abból áradó mélységes megvetés, mellyel Honderné szinte azt vágta a ház képébe, hogy ti aztán hiába is berzenkednétek, titeket lábon megveszlek egy tálca süteménnyel. Ráadásul Gyógyének szembe kellett néznie azzal is, hogy hiába tudja, amit tud, a trükk nála is bejön, mert amint érezni kezdi a jó illatot, összefut a nyál a szájában, s a reflexei erősebbnek bizonyulnak annál a tilalomnál, amit az esze diktál, vagyis nincs ereje a kínálást elutasítani. Végül már azt érezte szerencséinek, hogy a rácsos süteményhez fűződő gyerekkori emlékeihez képest a Honderné kiábrándító, nem csábít rá, hogy az ember újra meg újra vegyen belőle, mert a vastag és fujtós és kissé sületlen tészta lekvárt csak mutatóba látott.

Új Forrás 2013/2 – Nerges András: Vidám őszi majális
Részlet a Házfűző című regényből

15/4. Volt viszont valami, ami kellemesen lepte meg. Az elnöki asztal mellett, egy zsámolyféleségen kazettás magnetofon hevert, ami azt jelentette, hogy nem kell jegyzőkönyvet vezetnie. Fellélegzett, noha nap közben már, hosszas tusakodás után, meggyőzte magát, hogy mégiscsak meg kell tennie, amit Honderné kér. A kérdést az döntötte el, hogy az előző hónapjáért kevesebbet utaltak, mint amennyire számított, s ez eszébe juttatta, hogy ezután is adódhatnak hónapok, amikor nem fogják tudni befizetni minden számlájukat, csakhogy ezentúl nem Zácsef lesz a közös képviselő, aki képes volt tudomásul venni, hogy vannak szegény lakók, akik iránt türelmet kell tanúsítania. A Honderné-érában Gyalogéknak az az egyetlen esélyük, ha a nő továbbra is a ház *elitjébe* sorolja őt, s oda kell sorolnia, ha neki vezet jegyzőkönyvet. Azt az érzést kell táplálni benne, hogy ellenük nem ajánlatos megszegyenítő

szankciókat alkalmazni, mert ha őket állítja pellengérré, azzal a *saját* fészkébe piszkít. Annak eléréséért, hogy Hondernének megmaradjon ez az illúziója, még a jegyzőkönyvvezetés a legkisebbik ár.

22 15/5. Hátralé, s azzal múlatta az időt, hogy a nagy ütközetére készülő Hondernét figyelte. A nő megemelt állal jött-ment, tekintete átsiklott az előtte nyüzsgő pondró lakókon, hadvezéreként fürkészte a terepet, mintha a segédcsapatait ellenőrné, az utász Gubikot, a hadtápos Kacukánét, helyén van-e minden, fogy-e a sütemény, gyűlnek-e a távolmaradók által küldött meghatalmazások, hogy a szavazóképeség gyér jelenlét esetén is meglegyen? Amikor Gyógyét észrevette, két karját előrenyújtva sietett hozzá, örülök, hogy eljött, kedves György, és a magnóra mutatott, amióta beszélünk, beláttam, hogy igaza van, egy olyan rangú írástudónak, mint maga, a jegyzőkönyvvezetés rab-szolgamunka, de azért, ugye, ha majd leírták a szöveget, szignálni hajlandó lesz?

15/6. Egyszer csak Zácsef bukkant elő a lépcsőfordulóból, az asztalhoz csörtetett, némán belemarkolt a süteményes tálba, s amit kivett, egyetlen falásra eltüntette hatalmasra tátott szájában. Ezt hívják vastag bőrnek, gondolta Gyógyé, én a helyében nem is mertem volna magamra vonatkoztatni a kínálást. Zácsef körbepillantva ellenőrizte, esznek-e mások is, aztán rosszallóan megrázta dús sörényét, és senkinek se szánva, de mindenki által hallhatóan azt dünnyögte, ennél az én feleségem ezerszer jobbat süt! Lehet, Ferikém, érkezett a nem kért válasz Halecz Ernőtől, de azt mi honnét tudhatnánk? Zácsefet a kérdésben rejő elvárás annyira meghökkentette, hogy elakadt benne a szó, miért, tán kellett volna, böffentette, de rögtön meg is nyugtatta magát, az sehol sincs a működési szabályzatban, hogy zabáltatni kell a lakókat! Hirtelen megpillantotta Hondernét, és felordított, várjon, Bugyiné, itt a pénze, bocsánat, Hondernét akartam mondani, itt a kétszázetre, most vegye el, mert sok dolgom van, nem tudom végigvárni magukkal ezt a cirkuszt. Honderné sisteregve sziszegett felé, muszáj mindent ilyen primitíven intéznie? Nem lehetett volna négyszemközt? Valósággal fuldokolt a felháborodástól, mondja, Zácsef, behalt volna, ha egyszer valamit egy csöppet kulturáltabban csinál? Mondjuk, borítékba teszi a pénzt, vagy ilyesmi. Mi a francnak, maga úgyse hiszi el, hogy annyi, ide a rozsdás bökött, hogy mindjárt végignyálazza. Honderné elvörösödött, mert épp azon volt, hogy számolni kezdi az ezreseket, aztán rájött, hogy mivel vághat vissza ezért a találatért, várjon, Zácsef, adok róla elismervényt, ahogy az *normális* emberek közt szokás. Szarok az elismervényére, bődült el Zácsef, mindenki láthatta, hogy megadtam a pénzt, most már nem kürtölheti teli a világot, hogy Zách Felicián az adósa maradt, egyébként rólam úgylis tudják, hogy mindenkinek minde- nért megfizetek, és ezt úgy értse, ahogy mondom!

15/7. A lomha behemót Honderné felé lódult, mint aki mindjárt a két keze közé kapja és kirázza belőle a lelket, aztán csak legyintett, de közben szinte fuldoklott a felgyülemlett és kimondatlan maradt közlendőktől, mint aki tudja, hogy reménytelen próbálkozás volna megértetnie magát, vagy azt várni, hogy valaki szóljon az érdekében akár egyetlen jó szót is. 23
Másokkal szemben az ilyen helyzeteket *lecsaplak, mint a taxiórát*-alapon szokta megoldani, de Hondernéhez egy újjal sem érhet, a saját tehetlensége feldúlta és szinte megvadította. Úgy rohant ki az utcára, hogy közben kis híján feltaszított néhány fancsali képpel befelé szállingózó lakót, akik biztosra vették, hogy itthon a megszokottan unalmas, vég nélküli szócséplés vár rájuk. Ehhez képest a terített asztal elébük táruló látványa, és a megvesztegető süteményillat meglepetéssel kecsgettetett, mintha szeptember ide, szeptember oda, a Csernovics Arzén utca hétben vidám majálisra készülne.

15/ 8. Raffai doktor elérkezett a nagy bejelentés megtételéig. A társasház számvizsgáló bizottsága, tekintettel a súlyos helyzetre, Zách Ferenc Felicián azonnali visszahívását s a helyébe doktor Honder Tamásné Bughy Crescenciát javasolja közös képviselőnek. Taps jelezte az egyetértést, és néhányan máris előreszaladtak az asztalhoz, hogy gratuláljanak Hondernének a megválasztásához. Nehezen vették tudomásul, hogy még nincs mihez, mert a demokrácia játékszabályai szerint előbb ténylegesen is le kell bonyolítani a szavazást. Minek az a cirkusz, duzzogott Cselényi, mindenki őt akarja közös képviselőnek, és kész. Akinek ez nem tetszik, fel is út, le is út, ne akarjon itt lakni.

15/9. Amikor sor került a szavazásra, Cselényi járt körbe, hogy megszámolja, hány az igen, hány a nem, van-e tartózkodás? Mérgesen cövekelt le Gyégyé mellett, mert az ő a félig kinyújtott karja nem jelzett egyértelmű igent. Gyégyé azt remélte, ha fel is emeli, meg nem is, mintha a tarkóját vakarná, megússza ezzel a bizonytalan mozdulattal, de a trafikos ráförmedt, akkor most velünk vagy, vagy se? Amúgy füttyült volna rá, hogy Cselényi mit gondol róla, de a távolból is magán érezte Honderné fürkésző pillantását, és ugyanaz a gondolatsor szaladt át az agyán, ami délelőtt, szavazhat ugyan nemmel, de annak meglesz a böjtje, s akkor lesz meg, amikor majd haladékot kér valaminek a befizetésére, Honderné pedig nem lesz megértő olyan valakivel szemben, aki ellene voksolt. Ja, ez csak a reumámtól van, találta fel magát, fáj a karom, nem tudom jobban kinyújtani. Na, hála istennek, kiabálta a trafikos, akkor ellenzavazat nélkül megvan a száz százalék! Már hogy lenne, vitatkozott Halecz Ernő, hiszen sokan nincsenek itt, például Fóris se, Zácsef se. Zácsef dögölgjön meg, ő nem számít, zárta le a vitát

Cselényi, igenis megvan az új közös képviselőnk. Kihirdetem az eredményt, állt fel Raffai doktor, de Kacukáné a szavába vágott, maga már eleget beszélt, halljuk őt, halljuk, halljuk!

24 15/10. Honderné hangja egy csöppet remegett, amikor mindenkinek megköszönte a mai napon nyújtott segítségét. Bocsánatot is kért, amiért folyton fújnia kell az orrát, ez azért van, mert kicsit meghatódtam, mondta szípigva. Nem baj, Cencikém, kiáltotta Kacukáné, szeretünk! Bevalom, folytatta Honderné, váratlanul ért ez a megtiszteltetés, nem is tudom, méltó vagyok-e rá, de igyekszem rászolgálni a bizalomra. Körbehordozta a tekintetét, s az arckifejezéséből eltűnt a szerénykedő féltékenység, a pillantása éles és céltudatos lett, azt meg az épp ekkor megérkező Fórison próbálta ki, hogy mi az, amit új helyzetében megengedhet magának, jöjjön bátran, szólj rá, ne zavarja, hogy én éppen beszélek, keresgéljen csak helyet jó sokáig, elvégre azért vagyunk itt, hogy a későn jövőkre várjunk. Bocsánat, motyogta a meghökkenett Fóris, nálunk is értekezlet volt, elhúzódott. Gyógyé látta, hogy őt keresi a pillantása, de mert mellette nem volt hely, beírta azzal, hogy messziről bólintott egy nagyot, és a szájáról azt lehetett leolvasni, hogy *megvan*. Nos, ha leülne végre, folytathatnám, figyelmeztette Honderné. Gyógyé új árnyalatot észlelt a nő hangjában, ösztönösen (és milyen hamar!) rátalált a maga közös képviselői tónusára.

15/11. Nem akarok ünnepontó lenni, de a házat kétségbeejtő állapotban veszem át, harsogta Honderné, azt is mondhatnám, lerabolt állapotban, mert az előző vezetésnek sikerült röpké másfél év alatt mindent tönkretennie. Jellemző egyébként, hogy az elődöm most sincs itt, nyilván nem mert elibénk állni. Nem tudta, hogy gyűlés lesz, kiabált közbe Gubik, azt teccett kérni, hogy ne kapjon előbb meghívót, csak ma. Honderné megvető biggyesztéssel adta a jelenlévők tudtára, hogy amit Zácsef csicskása mond, körrömfeketényt sem számít. Nulláról kell indulnunk, folytatta, a ház tudniillik nem képezett felújítási alapot, mert a díjak emelése sosem népszerű dolog, és az előző vezetés csak a lakók zsebét kímélte, a házzal nem törődött, Most aztán ott tartunk, hogy a legsürgősebb tennivalókat sincs miből elvégeztetni. Például mit, kérdezett közbe Halecz Ernő. Például, Ernő bácsi, nyakunkon a következő nemzeti ünnep, és a háznak nincs fali zászlótartója, mert ami a második emeleten volt, azt öt éve letörte a vihar. Tavaly is mi voltunk az egész utcában az egyetlenek, akiknél nem volt kinn a nemzeti lobogó! Na bumm, dűnnyögte Fóris, az legyen a legnagyobb bajunk. Nem *na bumm*, süvítette Honderné, mert ezt az önkormányzat ellenőrzi, és ha idén se jobb a helyzet, emiatt rossz pontot kaphatunk, s akkor hiába fogunk pályázni például vakolatfelújításra. De mondhatnék mást is, a liftben a

tükör megrepedt, azt is ki kell cseréltetni. Na bumm, mondta megint Fóris. Hagyja abba ezt a *nabummozást*, ripakodott rá Honderné, a házban nők is laknak, ha nem vette volna észre. Az új vezetés hármás jelszava így hangzik: átláthatóság, működőképesség, igényesség. A színvonal az első, nem az olcsóság. A törött tükör hét év balszerencsét jelent, sipította 25 Olajosné, Fóris kám, maga még hét szörnyű évet akar? Ha javasolhatnám, szólalt meg Nidosi, nem ártana egy futószőnyeg a kapualjba, és netán két díszcserje a bejárat mellé jobbra, balra. A vendégeim, akik múltkor a partymon itt jártak, azt mondták, hogy ami a házon belül van, ahhoz gratulésn, de az utca felől jövet a látvány száralmas. Honderné feljegyezte a kérést, köszönöm az odafigyelést, mondta, igen, egy olyan patinás háznál, mint a miénk, ez is komoly probléma, és még mi minden várna ránk. Persze, ha volna miből. Épp ezért az új vezetés úgy látja, hogy a közös költség díját a mostaninak a duplájára kell emelni. És sajnos még ez sem elég ahhoz, hogy bárhol szóba álljanak velünk, ezért a megemelt összeget visszamenőleg kérjük, az év elejéig, és lehetőség szerint két héten belül. Arra kérem azokat, akik eddig félvállról vették a befizetést, hogy most az egyszer embereljék meg magukat, hadd ne legyünk kénytelenek szankciókhoz folyamodni. Egy pillanatra elhallgatott, mint aki érzi, hogy talán túl kemény volt, s aztán lágyabb regiszterben folytatta, igen, szinte hallom is, mit gondolnak erről azok, akiknek a kérésünk gondot okoz. Énrám ne nézzen, kiabálta Rothen néni, nekem egy fillér tartozásom sincs, és ha kapok csekket, már holnap befizetek mindent! Gyógyé elfogta Rothen néni pillantását, s úgy látta, az öregasszony legjobban nem annak örül, hogy már nem tartozik a fizetni képtelen lakók közé, erősebb benne a káröröm, hogy ami neki meg se kottyán, Gyalogékat biztosan a földhöz vágja. Hadd nyugtassak meg mindenkit, szárnyalt fel ismét Honderné hangja, hogy a ház pénzéért nem kell aggódunk, mert a Nyú Lájf Banktól megszereztem a lehetséges legjobb kondíciókat, vagyis a tőkénket, ha majd lesz ilyen, rövid lejáratra helyezzük el, és akkora kamatot fog fialni, mintha évekre tettük volna be. Talán nem kellene elárulnom, de végre is magunk közt vagyunk, és alig bírok magammal az örömtől, szóval megsúgom, honnan származik az az összeköttetés, amit a ház javára tudok kamatoztatni: ötvenben, még mielőtt bezárták az Angolkisasszonyokat, egy évig még a növendékük voltam, a Nyú Lájf Bank mostani igazgatónöje meg az osztálytársam volt! Cencikém, megint te vagy a megmentőnk, sikoltotta a rajongástól mámorosan Kacukáné, Halleluja, mormogta Gyógyé, de csak befelé, nehogy meghallják. És van még valami, ami ennél is fontosabb, rikoltotta Honderné, a Zácsef nevű ember a ház pénzéhez ott egyszerűen nem férhet hozzá!

15/12. Ez volt az utolsó olyan pillanat, amikor Gyógyé még képes volt arra figyelni, amit Honderné mond. Elkezdte fejben kiszámolni, hogy mekkora összeget kell ezentúl havonta befizetniük, s arra jutott, hogy az eddiginél is összébb

26 kell húzniuk magukat, de ennél összébb már aligha lehet. Jóformán csak a gyerekekre költenek, Gyógyéné nem jár fodrászhoz, neki is ő vág haját, új holmi akkor kerül a házba, ha mások kiselejtezik a ruhatárakat, nincs az a maradék étel, ami némileg átalakított formában újból az asztalra ne kerülne, nyaralás szóba se kerülhet, a látszólag kifogyott fogkrémes tubust felvágják, hátha maradt benne még pár napra való, a százas villanykörtéiket kicserélték hatvanásra meg negyvenesre, megszüntették a lakásbiztosítást, kiléptek minden olyan szervezetből, ahol tagdíjat kellett fizetni, a telefonkagylót már csak akkor emelik fel, ha mások hívják őket, könyvet évek óta nem vesznek, az előfizetett újságokat le kellett mondaniuk, moziba, színházba nem járnak, vagyis semmire se telik, ami hozzátartozna az értelmiségi léthez, s a hónap végén így is gond, hogy miképp húzzák ki fizetésig. Ha ezentúl kétszer annyi a közös költség, mint eddig, akkor a szükségállapot már két hét után beáll. A januárig visszamenőleg kért különbözetet pedig végképp nincs miből befizetni. Eladhatják a jegygyűrűiket, és van egy bekeretezett Kohán György-szénrajzuk, de ezen kívül semmi, amit pénzzé tehetnének. Ha a TIK kifizetné a három havi bért, amivel tavaly Gyógyének adója maradt, az elég lenne, de az intézet – a Prockl Gézike-féle átszervezés ellenére – a csőd szélén állt. Olyan barátjuk sincs már, akitől ekkora összeget kölcsön lehetne kérni, mert aki közülük tavaly még állásban volt, azóta az is az utcára került.

15/13. Hősünket legjobban mégsem a befizetni valók nagysága és a két hetes határidő képtelensége nyomasztotta, sokkal inkább az a kilátás, hogy ezentúl általában így fognak alakulni a dolgok. A sorsa olyanok kezébe került, akik tudni ugyan tudják, hogy nincs mindenkinek bármikor mozgósítható tartaléka, csak éppen nem hajlandók tudomásul venni, és a nincstelenséget renitens kerékkötőknek a jómódúak jobbító szándékával szembeni ellenszegülésnek látják. Minden olyasmi, mint szolidaritás, megértés, empátia lomtárba illő fogalomká lett, ami csupán a bukott és Zácsef által lejáratosított vezetés demagógiájának lehetett a kelléke, de ilyesmiről ők – természetesen – hallani sem akarnak többé. Gyógyé képzelete roppant élénken vetítette elébe, hogy mi várhat rá, tisztán látta önmagát, mint hasonló gyűlések megbélyegzettjét, aki olyan megátal kodott, hogy sosem teljesíti azt, amit a ház előír számára, és ami másoknak bezzeg sosem okoz problémát. Ott lesz majd a kimondatlan kérdés mindenki szemében, hogy ez a család mit keres még mindig ebben a házban? Ilyen megaláztatást átélni egyetlen alkalommal is gyötrelmesen kínos, de ha tényleg csak egyszer fordulna elő, idővel el is lehet felejteni. Ám ha valami csoda folytán most az egyszer teljesíteni tudná, amit kérnek tőle, akkor sem szabadulna

a hasonló élményektől, mert a nyomora vélhetően újratermelődik, s az elkövetkező időben ilyen helyzetek ismétlődéséből áll majd az itteni élet. Ez lesz maga a rendszer, s ebben a rendszerben nincs helyük olyanoknak, mint ő. A Csernovics Arzén utca 7. kényelmes, barátságos otthonból, ahová jólesik hazajönni, ellenséges és elviselhetetlen közeggé válik.

27

15/14. Nem érezte képtelen túlzásnak, hogy ilyennek képzeletben a jövőt, inkább nagyon is valószerűnek tűnt, hiszen a fantáziája olyan koordináták vonalait hosszabbította meg, amelyek máris léteznek. Annyira elmerült a reá váró kilátások átélésében, hogy jóformán meg sem hallotta Raffai doktor szavait, hozzászólás nem lévén, emelje fel a kezét, aki a díjmelésre vonatkozó javaslatot elfogadja! Én nem fogadom el, állt fel Gyógyé, és bár érezte, hogy kicsit megremeg a hangja, elszántan folytatta, tudniillik a mi körülményeink nem teszik lehetővé. De hát ember, maga nem érti meg, hogy itt emelés nélkül katasztrófa lesz? Nidosi volt az, aki ilyen ingerült elképedéssel ordított rá Gyógyére, ő pedig éppen ettől bátorodott neki, más se oktassa ki őt, de ez az alak végképp ne, ha nincs miből, akkor nincs miből, kiabált vissza, úgy látszik, ezt meg maga nem érti! Kérem, kérem, csak higgadtan, szólt közbe az ügyvéd, én, mint levezető elnök megállapítom, hogy a közgyűlés a javaslatot - egy ellenszavazat mellett - elfogadta, és ezzel azt határozattá emelte. Ha végeztünk, a tisztelt tulajdonosok a csekkjeiket nálam átvehetik.

Új Forrás 2013/2 - Nerges András: Vidám őszi majális
Részlet a Hóztűznéző című regényből

15/15. Gyógyé szó nélkül felkelt a helyéről. Hová megy, kedves György, nincs vége a gyűlésnek, kiáltott utána Honderné, de ő vállat vonva, elszánt arccal csörtetett át a székek közt, mintha az ellenség gyűrűjéből törne ki. Nem szállt be a liftbe, gyalog vágott neki a lépcsőnek. Félelemletenként megállt, hogy kifújja magát, de főképp azért, mert szükségét érezte néhány magányos pillanatnak, amikor lélekben elbúcsúzik a háztól. Nem a lakóitól, akiktől - miután egyedül maradt mindenkivel szemben - nem lesz nehéz megválni, de az épülettől, aminek minden zuga a szívéhez nőtt, még a lyukak is a falban, amiket tavaly a beépített bauxitbeton arányának megállapítása végett fúrtak, s amik idővel olyanokká lettek, mintha a folyosókanyarban leskelődő, tágra nyílt szemek volnának. Szomorúvá tette, hogy nemsokára el kell innen menniük, bár ezt a házat ő végleges lakóhelyének hitte. A kölök, aki már itt született, emlékezni se fog erre az itt eltöltött néhány évre. Eszébe jutott, amit a *hákáis* Tanai mondott, nem valóik ők ide, költözzenek olcsóbb helyre. Akkoriban feldühítette a javaslat, de úgy látszik, annak az embernek igaza volt. Akkor a könyv honoráriumát szerencsésen megmentette őket, most azonban nincs semmi, ami közbejöhessen, és a mai gyűlésen gyakorlatilag el is dőlt, hogy Gyalogéknak itt nincs tovább.

Csokits János hagyatékából I.

28 (Nemes Nagy Ágnes levele)

Pécs, 1867. március 10.

Kedves Csokits János,

Lipos Gyulától hallottam, hogy
Maga, neves-angol nyelvet törve Teel Hughes
férfiakra nézve. Szóval azt, nemcsak önök
melé, mint neveztem, hogy az én nevemmel
is kezdődött, s egy hosszú, képe, amelyben minden
a gesztusoktól. Többször én jól, mint jelent ez:
nemcsak munkát, gondot. Hozta meg nekem is melé -
és mindenféle egyéb melé. Így látom, hogy mindenféle
van nekünk, Atholnak, képe, és többé.

Magyarul is értem továbbé
Hughes és Gyula Platta keltet; ismerni lehet nekem
autógiát, és amelyet fordítottam is egy verset a
Nepeség névén.

Alkalmi gyűlölet meggyűlés: nevemmel
(N. S. d. d. d. d. d.) Lipos Gyulától hogy meggyűlés - ahány
gyűlölet ugyan azét meggyűlés, mint képe. Az
m. m. formai képeivel nem tudom, mi a véleménye,
ugyan emel a képeivel, képe, többé - és be

lehetett a francia nyelv és irodalommal való
 érintkezés. Ha Hughes hajlandó lesz jeleskedni
 amlakai és itt-ott névelni (ahogy én tettem), inkább
 fogok, ha nem (nép gondok), a nyelv éltetőjé
 a nyelv-és fordítás is. Többet írnék, ahogy
 jóval látják.

Ha inkább hátra Párisba, ezért elhitt
 a nyelv megismerés, és a nyelvét továbbfejlesztés, amely
 - a „Könyv” c. életrajz - egyenesen „Eklumator” c.
 a nyelv elavultjai. Ha nem fogok, gondok, elhitt a
 megismerés. A nyelv ismerete viszont, mivel a nyelv-
 nem az, de a nyelv fontos része.

Ha egyszer a nyelv megismerés is felfedezés,
 a nyelv, akkor a nyelv megismerésével, a nyelv-
 ismerés is a nyelv megismerés, felfedezés.

Így lehet a nyelv megismerés is felfedezés:

Károlyi György

Pesti cím: Bp. XII. Királyhágó-u. 5. b.
 Tel: 153-154

„Mert hisz ki gondolná, hogy a legnyaktörőbb tanulmányok egyike, amelyet magyar nyelven a vers esztétikájáról írtak, így kezdi egyik fejezetét: »Volt nekem egyszer egy osztálytársam, úgy hívták: Csibi.«”¹

30 Z. Urbán Péter

NEMES NAGY ÁGNES KÖLTÉSZET- SZEMLÉLETE

Nemes Nagy Ágnes lírai életműve mellett mind minőségi szempontból, mind jelentőségét tekintve a pálya egyenrangú részének tekint-

hető az az esszékörpusz is, amelynek a magyar poétikai gondolkodásra gyakorolt rendkívüli hatása mindmáig érzékelhető. A szerző a hatvanas évek második felétől kezdve publikált rendszeresen prózai műveket, kezdetben jellemzően verselemzéseket. A hetvenes évek elején egyre gyakrabban jelentek meg a modern költészet alapvető kérdéseire koncentráló, határozottan teoretikus célzatú, ugyanakkor hangsúlyozottan gyakorlati indíttatású, az „alkotói műhely” tapasztalatait mozgósító munkái is, 1975-ben pedig már napvilágot látott első tanulmánykötete *64 hattyú* címmel.² A könyvet 1982-ben a *Metszetek*,³ 1984-ben *A hegyi költő*,⁴ 1987-ben a *Látkép, gesztenyefával*,⁵ 1988-ban pedig a *Szőke bikkfák*⁶ követte. 1989-ben és 1992-ben az életműsorozat részeként adták ki az összegyűjtött esszék két kötetét (*Szó és szótlanság, A magasság vágya*).⁷ Nemes Nagy Ágnes prózai írásainak, illetve a vele készült beszélgetéseknek legteljesebb kiadása, *Az élők mértana* két kötetű, Honti Mária szerkesztésében 2004-ben jelent meg. E hiánypótló gyűjtemény a fent említett esszékötetek anyagán túl a különböző folyóiratokban publikált írásokat is tartalmazza, valamint számos, a hagyatékból előkerült szöveget közöl.

Bár az életmű e teljesítményéről mértékadó írások is születtek,⁸ a részletes, jelentőségének és hatásának megfelelő kritikai recepció még ebben az esetben is várat magára. Meglátásunk szerint különösen hasznosnak ígérkezne az esszék mögött sejtethető modern irodalomelméleti olvasottság feltérképezése,⁹ illetve annak kimutatása, hogy ezek az elméleti modellek milyen módon épülnek be Nemes Nagy Ágnes saját, a gyakorlat tapasztalata felől induló gondolatmeneteibe. Ennek a külön tanulmányt érdemlő kérdésnek a megválaszolására az alábbiakban sem vállalkozhatunk, ugyanakkor vázlatunkban igyekszünk néhány olyan problémacsomóra ráirányítani a figyelmet, amelyek Nemes Nagy Ágnes poétikai gondolkodásában centrális szerepet kapnak, illetve meglátásunk szerint a legmeggyőzőbben szemléltetik e gondolkodás modern és egyedi voltát. E témakörök közül elsőként

Nemes Nagynak a vers meghatározására tett kísérleteit, másodsor a költői képről írott rendkívül tanulságos és meggyőződésszerű tudományos szempontból is időtálló eszmefuttatását, harmadsor a versbeli szó státusáról alkotott gondolatait, végül pedig a versritmusról vallott nézeteit vizsgáljuk meg.

31

Bár a teljes prózai életmű tanulságainak megfontolására törekszünk, áttekintésünk elsősorban *A vers mértana* és *A költői kép* című esszékre, valamint a *Megjegyzések a szabadversről* című előadásra koncentrál. E szövegek ugyanis amellyel, hogy gondolatmenetüket szisztematikus felépítés jellemzi, a fenti kérdésköröknek különösen nagy hangsúlyt szentelnek.

A vers definíciói

Nemes Nagy Ágnes esszéstílusának legjellemzőbb fordulatai közé tartoznak azok a találó, rövid meghatározások, amelyek egy-egy gondolatmenet végén (vagy akár azt bevezetve) mintegy sűrítve, aforizmaszerűen foglalják össze a mondottak tanulságait. Egyetlen olvasás után is maradandónak bizonyul például az a kép, amellyel egy, a 20. század irodalmának befogadását középpontba állító interjúban a modern verset az összetett ízeket tartalmazó és így egyfajta ízlésbeli érettséget elváró heringsalátához hasonlítja.¹⁰ Részben éppen ezeknek a könnyen megjegyezhető, sokszor rendkívül képszerű, szemléletes mondatoknak köszönhetik az esszék a kiemelkedően magas idézettségükben is megmutatózó megszólító és megvilágító erejüket.

Az alábbiakban e „definíciók” köréből azokat állítjuk a középpontba, amelyekkel szerzőjük a vers mibenlétének, azt más megszólalásmódoktól elkülönítő jegyeinek kérdéseire igyekszik választ adni. A líraelméletnek ezt a huszadik században igen időszerűvé vált¹¹ témáját Nemes Nagy *A vers mértana* című munkájában dolgozza ki a legátgőgőbben. Ennek a nagyszabású esszének a lírai művek különféle aspektusait vizsgáló gondolatmenetei végül a vers kettős definíciójába torkollanak: „Két kísérlet a vers meghatározására: *Első kísérlet*: a vers szótényezők és nem-szótényezők együttese; mindkét fajta tényező héja a verssé levésben megolvad, és új, rendezett egységet, új, érzékletes jelet alkot. A vers közlendője – saját magán kívül közölhetetlen. *Második kísérlet*: a vers mint egységgé forradt, érzékletes jel, nemcsak másképp közölhetetlen közlendőjét mondja, hanem a versjelenség emócióját is. Mint ilyen, más művészi jelekkel együtt, az emberi tudat igénye és szükséglete.”¹²

A két meghatározási „kísérlet” közös vonása, hogy a versre elsősorban mint olyan *jelre* tekint, amelynek az őt létrehozó tényezőkön túlmutató, azokból közvetlenül nem levezethető, önálló *jelentése* van. A vers alkotóelemeiként

felfogott „szótényezők és nem-szótényezők”¹³ szétválaszthatósága így pusztán a „verssé levést” megelőzően lehetséges, magában a versben, ebben az új minőségben¹⁴ már szétválaszthatatlan egységet képeznek. Ez utóbbiból következik, hogy a vers jelentése („közlendője”) nem ültethető át adekvát módon fogalmi nyelvre.

A második definíció két elemmel is kiegészíti az elsőt. Az egyik ilyen modern felismerés az, amelyet a szerző a „versjelenség” fogalmával jelöl. Amellett, hogy a vers – ahogyan az esszékből kiolvashatóan Nemes Nagy Ágnes mindvégig hitte – képes kifejezni¹⁵ érzelmeket, illetve gondolatokat,¹⁶ tehát megjelenít egyfajta hagyományos értelemben vett „tartalmat”, a „versjelenség emócióját”, saját versszerűségét is közli, vagy – más szavakkal – feltárja önmaga megalkotottságát, irodalmi jellegét: „A vers: homonima, ugyanegy alakban közli a költő aktuális érzelmeit és a vers vers mivoltát, a versjelenség emócióját.”¹⁷ A költemény – ritmikai és egyéb akusztikai tényezőin túl – ezen önmagára vonatkoztatottsága révén válik a szerző számára ismét rokoníthatóvá a zenével, amellyel kapcsolatban csak a legritkább esetben beszélhetünk „fogalmi” tartalomról, mivel pusztán „önmagát jelenti”.

A költői mű önreflexiójának hangsúlyozásán túl e meghatározásnak a másik új eleme az a kijelentés, amely a művészi jelet az emberi tudat igényeként és szükségleteként állítja elénk. Ezt a meglátást a szerző egyfelől azzal támasztja alá, hogy a művészet a neki gyakorlati jelentőséget, manipulatív erőt tulajdonító „mágikus világkép” megszűnésével sem halt ki,¹⁸ másfelől pedig azzal a már fentebb említett tétellel indokolja, hogy egyes érzelmek pusztán a vers eszközeivel közvetíthetők: „Az a tény, hogy a költő verset akar mondani, és nem mosóteknőt, égerfát, anatóliai szőnyegipart, bölcselmet, örömet és fájdalmat – illetve mindezeket is mondani akarja, csak éppen versfokon, a vers specialitásában –, annyit jelent, hogy a vers elemi, biológiai-egzisztenciális közegét létrehozva, napvilágra hoz bennünk, olvasókban olyan ismeretlen jelentéseket, érzelem-csomókat, amelyeket a versjelenség nélkül nem közelíthetnénk meg, amelyek a vers által jönnek létre. Nincsenek, vagy szinte nincsenek vers (művészet) nélkül.”¹⁹

A fent idézett, deskriptív jellegű definíciópár tárgyilagosságával szemben Nemes Nagy több szövegében is előkerül egy sokkal szubjektívebb versmeghatározás is, amelyben a teoretikus megközelítés igénye mellett meghatározó szerepet kapnak a költői műhely gyakorlatának tapasztalatai is. Vati Papp Ferencnek arra az interjút bevezető kérdésére például, hogy „mit nevez Nemes Nagy Ágnes versnek”, a költő az alábbi, rá jellemző meghatározással felel: „Akkor azt a definíciót választom, hogy a vers szilárd szökökút. Vagy folyékony szobor. Tehát önmagában is paradox jelenség. Kétféle minőség egyesül ugyanis benne, olykor nem is nagyon szerencsésen: az egyik az, amit művészi hatásnak szoktunk nevezni, a másik pedig a fogalmi hatás,

vagyis az értelem, a tartalom. A vers – és általában az irodalom – e kétarcúsága abból adódik, hogy közege, anyaga a nyelv.²⁰

Az ebben a bekezdésben megfogalmazott versmeghatározás elsősorban azzal hívja fel magára a figyelmet, hogy a definíciókban megszokott és tőlük elvárt szabatos fogalmi nyelv helyett egy metaforapárral igyekszik tárgyát szemléltetni. A hozzáfűzött értelmezés ugyanazon tényezők egymást kölcsönösen aláásó viszonyával magyarázza a vers és tágabb értelemben az irodalom működését, mint a fentebb tárgyalt definíciók esetében, amikor a nyelvi anyagból adódó korlátokban jelöli meg a lírai megnyilatkozás nehézségének okait. Ugyanakkor a képnek és az interpretációnak ez az egymásmellettiége mintegy demonstrálja, meg is jeleníti azt, amit állít. Feltűnő ugyanis, hogy a képes beszéd egyfelől mennyivel többet bír mondani annál, mint az őt magyarázni hivatott kiegészítés, másfelől mennyivel időtállóbb, elméleti megközelítéstől, szóhasználatától függetlenebb, mint az értelmezés. Meggyőződésünk szerint nem túlzás ebben az esetben a kép elsődlegessége mellett érvelve azt állítani, hogy Nemes Nagy nem egy tételszerűen megfogalmazott gondolat mellé keresett szemléltetésül egy érzékletes képi megfelelőt, hanem éppen fordítva: a versről szerzett tapasztalatát a legpontosabban egy olyan képben tudta megragadni, amelynek így az értelmezése már szükségszerűen pontatlanabb marad. (Más szavakkal: a vers szilárd szökökútként és folyékony szoborként való azonosítása maga is sokkal inkább költői megszólalásnak tekinthető, mint fogalmi beszédnek. Ezt látszik alátámasztani az is, hogy a költő lírai műveinek motívumvilágában mind a szökökút, mind a szobor gyakran visszatérő, kiemelt jelentőségű elem.²¹) A kép és a magyarázat összevetése után maradó hiányérzetünk elsősorban abból fakad, hogy az interpretáció elemeit nehéz megfeleltetni a kép sokrétűségének. Az egymással ellentétesnek tétélezett „művészi hatás” és „fogalmi tartalom” paradox egyesülésének szemléltetésére ugyanis elegendő lenne a „folyékony kő” vagy a „szilárd folyékonyág” jelzős szerkezet is. Amikor azonban Nemes Nagy Ágnes szökökútról és szoborról beszél, akkor más módon is megjeleníti a vers fogalmát, illetve a benne megvalósuló összeférhetetlenséget. Ahogyan a vers anyagának, a nyelvnek ellenében keletkezik, úgy mind a szökökút, mind a szobor lényege is abban áll, hogy anyaguknak egyfajta rendhagyó, önmagán túlmutató (művészi célú) felhasználása révén jönnek létre. A kép tehát egyfelől kétszeresen is megjeleníti az irodalmi műalkotás kapcsán megismert ellentmondásos viszonyt (szilárd és folyékony együttállásának képzetében éppúgy, mint az anyag és annak művészi használatának kapcsolatában), másfelől pedig mind a kódolás, mind az olvasás oldalán megmutatóköző rögzíthetetlen tapasztalatáról is számot ad.

A költői kép

A „szilárd szökökút” és a „folyékony szobor” versdefiníciói már átvezetnek Nemes Nagy Ágnes poétikai gondolkodásának egy másik súlypontjához, a költői képhez, amelyet a szerző a vers leglényegesebb alkotóelemének, megnyilvánulási módjának tart. A versnek és a képnek ezt az elválaszthatatlanságát igazolja például a hasonlatnak a fenti versmeghatározásokra erősen emlékeztető jellemzése: „A hasonlat szüntelenül folyik. A rögzített folyékony csodájaként, mint némely szentek rég megszáradt vére a hívők szeme előtt.”²² Nemes Nagy Ágnes *A költői kép* című esszét, amelyet maga is legjelentősebb prózai munkái között tartott számon,²³ azzal a gondolattal vezeti be, hogy az irodalom olyan „tolvajművészet”, amely az őt művészetté tevő érzékletességét²⁴ más területekről, elsősorban a képzőművészet képszerűségéből meríti. A megnevezésért folytatott küzdelemben a költői kép az, aminek révén a vers túl tud lépni saját nyelvi korlátain: „Olyan gesztus a kép a versben, amely minduntalan megpróbálja elérni saját határait, megpróbálja elérni, amit ábrázol, és – legjobb változataiban – kis híján, majdnem, szinte-szinte el is éri. Ez a »majdnem« a szóba zárt kifejezés természeti korlátja. De azért a kép mégiscsak a szóbeli művészetek kockázatosan előretolt limesze a szó és a tárgy között.”²⁵

Az esszé vezérfonalát ennek megfelelően a költői kép és a megnevezés viszonyának, illetve a képszerű gondolkodás ismeretelméleti szerepének fejtegetése adja. Nemes Nagy a képnek ezt a funkcióját az ember alapvető gondolkodási és fogalomalkotási mintájára vezeti vissza, amikor arra emlékeztet, hogy a megismerés elsősorban éppen a költői kép²⁶ alapját is jelentő „olyan, mint”-struktúra mentén halad előre: „Hajlandó vagyok a mindenkori hasonlatot is, a legklasszikusabb, leglátványosabb, sőt akár ritualizálódott hasonlatot is a megismerés egy nemének, képi módjának tekinteni. Hiszen eleve kombinációkban fogjuk fel a világot. [...] És még egyet lépve lefelé a kombinációk rendjében az »olyan, mint« a hasonlatnak ez a sémája, háttere, indoka, mintha a művészet egészének funkcióját formázná kicsiben, és ugyanakkor aprócska poétikai sejtjeiben ábrázolná az emberi elme szintetizáló alapműveltségét is. A hasonlat ismeretszerző készségünk egyik metaforája.”²⁷

Az esszének ez az alapvetése feltűnő gondolati rokonságot mutat azon líraelméleti, illetve nyelvfilozófiai hagyománnyal, amely ugyancsak ezen ismeretelméleti tényező okán állítja párhuzamba a nyelv keletkezését és fejlődését a költészet teljesítményével. A Humboldt által teremtett iskola egyik jelentős követője, Alekszandr Potebnya például *A költői kép* megfigyeléseivel számos helyen szinte teljes mértékben megegyező észrevételeket tartalmazó tanulmányban vizsgálja a szónak, a képnek, valamint a költészetnek a gondolkodásban betöltött szerepét. Akárcsak Nemes Nagy Ágnes, Potebnya is arra a következtetésre jut, hogy annak a kifejezésére és megértésére, amelyre

nincs pontos szavunk, a gondolkodás „poétikai formáját”, a költői képet használjuk.²⁸ Meglátásunk szerint ennek a szellemi rokonságnak az alapos feltárása a Nemes Nagy-esszék kutatásának egyik rendkívül termékenynek ígérkező területe lehet.²⁹

Az esszék többségéhez hasonlóan *A költői kép* érdeklődésének 35 a homlokterében is a vizsgált tárgynak a modern költészetben megvalósuló aspektusai állnak. Nemes Nagy Ágnes számos helyen kifejti, hogy a huszadik század költője fokozott mértékben szembesül „új élményei” adekvát kimondásának nehézségeivel.³⁰

A szerző a modern költői kép legfőbb jellegzetességeként arra az expresszivitásra való törekvést azonosítja, amely a kép ráismertető funkciójának érdekében a hasonló és a hasonlított közötti távolság radikális megnöveléséből fakad. E gondolat előadása közben ismét szembesülünk ennek az esszényelvnek azzal a vers definíciói kapcsán már szóvá tett jellemző vonásával, hogy a fogalmi nyelvet a közlendő leglényegesebb pontján rendszerint egy erősen képszerű, metaforikus beszéd váltja fel:³¹ „A modern képnek egyik karakterjegye a nagy, az egyre nagyobb távolság, a hasonlat két pólusa közt. A tertium comparationis, a hasonlat harmadik, legfontosabb tagja, ez a kimondott vagy ki nem mondott lényeg, vagyis a hasonlóság maga, amelyet leginkább úgy képzelhetünk el, mint egy teret, a logikai-érzelmi felismerés terét a két megépített sarkpont között, egyre szélesebbé válik, egyre áttetszőbb éter tölti ki. Igaz, ha mégis átüt a szikra a két sarkpont között, az aztán hatalmas ívfény, széles tájakat bevilágító. Ezt a nagy ívet célozza meg, a meglepetésnek ezt a villamosságát dolgoztatja a mai magyar vers.”³²

Figyelemre méltó, ahogyan az elsősorban nem irodalomtörténeti, hanem stilisztikai³³ érdekelttségű esszé felvázolja ennek a modern képnek az „evolúcióját”. Az elsőként létrejövő hasonlatot (például a szemnek a csillaghoz való hasonlítása³⁴) az „absztrakt hasonlat” követi, amely egyfelől „megfordítja a konkrét-absztrakt viszonyát”, másfelől „a voltaképpen közlendőt eo ipso a hasonlatba csúsztatja át”.³⁵ A költői kép önállósulása a szerző szerint egy olyan „csomópont”, amelyből számos irányzattá vált (pl. szimbolizmus vagy tárgyiasság), illetve még ki nem aknázott lehetőség irányába nyílik út. A szöveg különösen nagy jelentőséget tulajdonít az egyetlen hasonlósági viszonyra vissza nem vezethető összetett hasonlatnak, amelynek teljesítménye – a Nemes Nagy Ágnes-i következtetést kissé továbbgondolva – abban ragadható meg, hogy az a jelentés megkonstruálódását sokkal inkább a nyelv retorikai működésének kimeríthetetlen játékától várja, ami egyszersmind annak elismerését is implikálja, hogy e jelentés megalkotódása immár nem kontrolálható folyamat: „A hasonlítás alapjának ez a csúszkálása vagy

hiányos volta karakterisztikuma az összetett kép széttartó elemeinek, valamint az is – és ez minőségi kérdés –, hogy a sokféle elem összekötő indoklaza lélektani felhőként ott lebeg a vers fölött, mellett, mögött; a tertium comparationis nem szűnik meg, csak átalakul. Manifeszt néven nevezés vagy érzékeltetés helyett sejtésbe párosodva, egyértelmű szilárdságából atmoszférává szélesülve veszi körül a verset – de ott van. Az összetett hasonlat sok és eltérő elemet összefogó tertium comparationisa eleve lazább az egyrétű hasonlaténál, az *igen* helyett azt vallja, hogy: *körülbelül*.³⁶

Az esszé külön fejezetet szentel azon „önkényes” képek vizsgálatának, amelyek azáltal irányítják magukra a figyelmet, hogy bennük az összehasonlított elemek távolsága – mint a szerző fogalmaz – „elszakítja a hasonlóság fonalát”.³⁷ A kép e fajtájának („a kép formájú nem-kép”) jelölésére a szerző az *álkép* terminust vezeti be. Amikor Nemes Nagy Ágnes e többnyire szürrealista, konkrét „látványalap” nélküli hasonlatok szerepét méltatva „ismeretelméleti haszonról”³⁸ beszél, meggyőződésünk szerint ismét azt a modern gondolatot rögzíti, amely a nyelven kívüli realitás elemei helyett – akár az összetett kép esetében – a nyelvre bízva a jelentés létrejöttét. Éppen a kép ilyen irányú alakulásához köthető a modern vers homályosságának, befogadási nehézségeinek az esszéekben többször visszatérő kérdése is. Nemes Nagy Ágnes, aki saját költészetének recepciójában is szembesült a problémával, a modern vers védelmezőjének szerepét öltve foglalkozik a líra érthetőségének aspektusával, és egyfelől – tanári gyakorlatának tapasztalataival is alátámasztva – az olvasási elvárások történetileg változó voltára hivatkozva kimutatja, hogy az érthetőség maga is történeti kategória,³⁹ másfelől a „homályosságot” a fentiekhez hasonló módon a költői kimondás nehézségének új élményéhez köti: „A modern vers – általában – bonyolult, mert bonyolult dolgokat akar tisztázni. A mai költészet homálya: voltaképpen világosságigény. Sajnos nem takaríthatjuk meg sem költők, sem olvasók az újabb, összetettebb igazságra törekedés nehézségeit. Mert a homálynál rosszabb: a hamis világítás.”⁴⁰

A versbeli szó

A Nemes Nagy Ágnes a költői megszólalás problémáit is gyakran színre vivő lírájának egyik jellemző motívuma a szó. Az esszék világát vizsgálva ugyancsak kijelenthető, hogy a szó fogalma számos gondolatmenet érdeklődésének a középpontjába kerül, amelyek kérdésfeltevésük függvényében különböző értelemben és – nem utolsó sorban – különböző előjellel beszélnek e nyelvi egységről.

Nemes Nagy Ágnes költészettani írásainak egyik csoportjában a szót – ahogyan több versszövegben is – mint a nyelv metaforáját interpretálhatjuk. Ebben az értelemben a szó fogalmi jelentésével, hétköznapi használatának

„terhével” vagy – Nemes Nagy gyakran használt kifejezésével – tagoltságával áll szemben a költő kimondani vágyott közlendőjének tagolatlanságával. Az ebben a jelentésben használt szó így az alkotás során leküzdendő akadályként jelenik meg: „Mindannyian tudjuk: a költészet legfőbb ellensége a szó. A szónak értelme van. És meg nem szűnő élményünk a százszer 37 regisztrált hasadás a szó mint mindennapi kommunikációs eszköz és a szó mint versre használt eszköz között. Más művészeteknek semmi gondjuk az ilyesmivel. Megvan a saját elidegeníthetetlen érzékletességük, a kő, a szín, a hang, a forma. Azt szokták mondani a természettudományról, hogy morálisan közömbös. Nos, hadd mondjuk el újra meg újra – laza rímként – a nem szóbeli művészetekről, hogy fogalmilag közömbösek. Könnyű nekik! Tehetnek akármit: semmiféle irányzat, izmus, iskola el nem veheti velük született gazdagságukat, látható, hallható, tapintható mi-voltukat, a művészet lényegénél őrt álló testszerűségüket.”⁴¹

Egy másik helyen ugyanez a gondolat a szókinccs azon „tűrhetetlen szűkösségének”⁴² tételében jelenik meg, amely már az önkifejezés lehetőségét a versírásban kereső kamasz első megfigyelései között is megtalálható.⁴³ E mellett a huszadik századi lírának a „nyelvi fordulat” kifejezéssel összefoglalható, a nyelv „alkalmatlanságára” vonatkozó alaptapasztalataihoz hasonló szemlélet mellett azonban megjelenik az esszéekben a szó fogalmával kapcsolatban egy ettől nem teljesen független, ám mégis más nézőpontot érvényesítő megközelítés, amely a szóra mint működő *jelre* vagy mint a *megnevezés* esz-közére tekint, amelynek ezt a funkcióját – mint korábban láttuk – a jelnek tekintett vers egésze is betölteni törekszik. A jel megalkotásának és olvasásának folyamatát⁴⁴ Nemes Nagy Ágnes a hagyma és a tulipán megvilágító erejű hasonlatával szemlélteti: „Hogyan lesz a tárgyból szó, mi az a mód, ahogyan a tény, az emóció, a gondolat, a jelenség tudatunkban jellé válik? Ez az, ami fontos nekünk, vagy talán nem is egészen ez. Jellé válik, hát jellé válik, vigye kánya, ha már a beszédet, emberi nemünk e büszkeségét feltaláltuk. Inkább az érdekel, hogy miképpen lehet olyan jeleket készíteni az adott anyagból, amelyek minél több és főleg minél érzékletesebb híradást (ahogy mondani szokták: információcsomagot) takargatnak bele elvont jel-mivoltukba. Úgy küldözgetjük egymásnak a szavakat, mint a kertészetek a tulipánhagymát: nálam tulipán volt, nálad tulipán lesz, útközben hagyma. Tény és tény között a szó az út. De ez a hagymahasonlat meg se közelíti a valóságot. Hiszen a hagyma is meg a növény is a természetnek ugyanarra a síkjára tartozik, tény és szó között pedig határozottan nagyobb a távolság, mint az atom és a bolygórendszerek között. Hiszen ez csak méretkülönbség, az meg dimenzióváltás (határátlépés, közegcsere stb.) test és fogalom között.”⁴⁵

Az e sorok mögött álló, a tudattartalom kódolására és dekódolására irányuló kérdésvetetésben tehát egy olyan nyelvfilozófiai probléma érintkezik egy líraelméleti dilemmával, amelyben ugyancsak a már idézett Potebnya vizsgálódásainak egyik centrális témaköre köszön vissza. Az orosz tudós, aki a műalkotás jelentésének megalkotását szintén a szó teljesítményével méri össze, Nemes Nagy Ágnes fent idézett gondolatához hasonlóan szóvá teszi a gondolat és annak nyelvi leképezése (vagy az idézett esszé terminológiájával: „a tény és a szó”) között fennálló kvalitatív különbséget, amely alapján legalábbis kérdésessé válik a gondolatnak a nyelv segítségével történő közvetlen „átvitelének” az elképzelése. Potebnya szerint a gondolat „közlése” helyett mind a szó, mind a műalkotás esetében annak a befogadóban való egyfajta új megképződéséről beszélhetünk.⁴⁶ A jelentésnek ez az olvasóban történő újrafejlődése a Nemes Nagy-hasonlat bár ki nem mondott, ám meglátásunk szerint legtermékenyebb aspektusa. Ahogyan ugyanis a hagymából kikelő új tulipán számos, a hagymát küldő kertész tevékenységétől független tényező rendszerében fejlődik az eredeti virággal legjobb esetben is *szinte* azonos növénné, úgy a versnek az olvasásban megszülető jelentése is nagymértékben függ a konkrét befogadó személyétől, valamint a befogadás egyéb körülményeitől.⁴⁷

Fontos meglátása emellett az esszének a tulipánhasonlat pontatlanságára is figyelmeztető kitétele, amellyel Nemes Nagy rámutat, hogy a verssel történő megnevezés csupán egyfajta „határátlépés” következményeként valósulhat meg. Ennek a kiegészítésnek a kapcsán jó okkal hivatkozhatunk Wolfgang Iser mértékadó tanulmányának, a *Fikcióképző aktusoknak*⁴⁸ azon tézisére, amely a szelekció, a kombináció, illetve az önfeltárás fikcióképző aktusában éppen ezt a határsértést jelöli meg mint olyan közös alapvető működési módot, amely révén a „valós” meghatározottságához kötötten hozzáférhetővé válhat egy „imaginárius” tartalom. A tanulmány különösen produktív részletei közé tartozik az a szó fogalmi jelentésének Nemes Nagy által is problematizált versbeli szerepére vonatkozó megfigyelés, amely kimutatja, hogy az irodalmi szövegben fellazulnak a szemantikai és a figuratív jelentések határai, „attól függően, hogy melyik referencia áll az előtérben vagy a háttérben, a szemantikai súlypont minduntalan áthelyeződik”, és az imaginárius éppen ebben a sajátos „előtér-háttér viszonyban” tud megnyilvánulni.⁴⁹

A szó Nemes Nagy Ágnes poétikájában betöltött szerepét vizsgálva éppen a fentiekkel összefüggésben kell okvetlenül említést tennünk a helyes szó – vagy ahogyan a költő fogalmaz, a helyes *szinonima* – megválasztásának problémájáról, amely több helyen is határozottan a vers minőségének egyik legfőbb zálogaként jelenik meg: „Nagy igazság az, hogy a vers minősége főleg a szinonimán áll vagy bukik; aki a szinonimáért nem küzd meg, nem küzd

meg semmiért. [...] Ha a szinonimát eltévesztjük, kockáztatjuk azt a lehetőséget, hogy majd a vers *egésze* valaminek – egy lelki ténynek – a szinonimája lehessen.”⁵⁰

E kijelentés háttérében ugyancsak az az Iser-tanulmány imént idézett részletére rímelő gondolat áll, amely szerint a szó annak ellenére sem veszíti el teljesen „köznapi kötődéseit”, hogy a költeményben azokból kiemelve, teljesen eltérő viszonyrendszerbe kerül.⁵¹ A szavaknak ezek a magukkal hozott vonatkozásai⁵² sajátos „erőteret” létesítenek a versben, amelyek révén hozzájárulnak egy „lelki tény szinonimájaként” elgondolt költemény jelentésének a megalkotásához. Nemes Nagy elméleti jellegű írásaiban így lehet a szó egyszerre a költészet „legfőbb ellensége” és főszereplője.

Ritmus és jelentés

Nemes Nagy Ágnes elméleti írásai, amelyek mindig is megkülönböztetett figyelmet szenteltek a vers „mérhető”, formai oldalának, e külső aspektusok közül leginkább talán szerzőjük verstani elkötelezettségéről tanúskodnak. A versritmus iránti nagyfokú érdeklődés és nem utolsósorban az ezen a területen megszerzett rendkívüli műveltség egyik meggyőző dokumentuma például a *Verstani veszekedések* című esszé,⁵³ amelyben a költő nem csekély büszkeséggel számol be egy Arany-költemény verseléséről folytatott vitájáról, melynek során végül Arany János egy levelének segítségével sikerült igazolnia saját álláspontját. Az esszé természetesen nem ér véget ezen a ponton, hanem a félreértés lehetséges okainak tudományos igényű elemzésével folytatódik.

A versritmus előtérbe helyeződésében már az is szerepet játszhat, hogy Nemes Nagy a „rendezettség elvét” a művészetet meghatározó lényegi mozzanatként tartja számon: „Hogy mi volna a megoldás? [...] Nekem kétségkívül a »rendezettség elve« tetszik, annál is inkább, mert igazi Kolumbusz tojása. Ha például azt állítjuk, hogy – ahogyan sokszor állítottuk már –, hogy minden művészet alapja bizonyos ritmus és arány, a dolgok térbeli vagy időbeli rendezettsége, ezzel belülré helyeztük a művészet elvét, embertörvényűvé tettük: ezek szerint elménk adottságai, pszichénk (biológiailag meghatározott) sajátosságai, ritmusokra és arányokra adott válaszai döntik el, mi a művészi – és az imitáció csak anyag, amin lélektani alaptörvényeink megmutatkoznak.”⁵⁴

Ennek a formalista, illetve strukturalista iskolák nézeteire emlékeztető gondolatnak az alátámasztásaként – az említett irányzatok képviselőihez hasonló módon⁵⁵ – Nemes Nagy Ágnes esetében is több ízben megjelenik az az érv, amely a gyerekek kifejezetten a ritmushoz kötődő korai nyelv- és versélményére hivatkozva mutatja ki, hogy a ritmus a vers konstrukciós elve.

Ugyanez a tétel áll a középpontjában a *Rózsa, rózsza* című írásnak⁵⁶ is, amely egy, az emlékezetben meglehetősen eltorzult formában megőrzött verssor forrása utáni intellektuális nyomozás tanulságaként jut arra a következtetésre, hogy a vers a feledéssel szemben legellenállóbb tényezője – és ezért az esszé logikájának megfelelően a leginkább lényegi eleme – a szerkezet, azon belül pedig a szórend, a szótagszám vagy a hangalak mellett a ritmus, amely ennek megfelelően a költemény más aspektusaival, például a tematikus vonatkozásokkal szemben domináns szerephez jut. (Más írásában maga Nemes Nagy Ágnes is hivatkozik Tinyanovnak arra az elképzelésére, amely a vers működésmódját a különféle alkotóelemek statikus egymásmellettsége helyett e tényezők olyan folytonos dinamikus kölcsönhatásában, „harcában” látja, amelynek során a domináns összetevőnek tételezett ritmus deformálja az összes többi elemet.⁵⁷) Nem kevésbé tanulságos ebből a szempontból az az okfejtés sem, amely Csokonai *Tartózkodó kérelem* című művének interpretációja során ezt a folyamatot fordított irányból megközelítve a vers keletkezésének (fiktív) rekonstrukciójára vállalkozik, és a fenti okfejtéshez jól illeszkedő módon egyfelől a *tüze bánt – tulipánt* rímber, másfelől az ősi hetesek és nyolcasok mögött „kísértő” ionicus a minore meghallásában találja meg a vers létrejöttét motiváló tényezőket.⁵⁸ Mindez már azt is előre vetíti, hogy Nemes Nagy Ágnes számára a ritmus – ahogyan a vers többi formai tényezője is – jelentésképző szereppel rendelkezik: „Azt akarom ezzel mondani, hogy a versnek akár legkisebb része – még csak nem is értelmes, szót adó része, formai tényezője – jele, szignum, kódja lehet nagyon is messzeható jelentéseknek. Azonkívül azt mondanám, hogy nemcsak a versnek, hanem az emberi életnek akármilyen – látszatra kicsi – mozzanata is jellé válhat, mely túlmutat önmagán.”⁵⁹

A magyar műfordítás kiemelkedő egyéniségeként is számon tartott szerző a költemény ritmusának jelentéshordozó szerepével sajátos módon szembesül a fordítás során is, ahol többek között éppen a fentiek miatt jelent megoldhatatlan dilemmát a magyar nyelv ritmikai lehetőségeinek kiemelkedő gazdagsága.⁶⁰

Mint az az eddigiékből már kiderült, Nemes Nagy Ágnes érdeklődésének középpontjában elsősorban a modern irodalom kérdései állnak. A huszadik századi lírának a formai kötöttségek fokozatos lebontására irányuló törekvései és olyan verstípusok megjelenése, mint a szabadvers vagy a prózaköltemény különös nyomatékkal vetik fel a ritmusra vonatkozó kérdéseket is. A problémát a költő legrészletesebben a *Megjegyzések a szabadversről* című, az MTA Verstanai Bizottságában felolvasott előadásában dolgozza fel. Nemes Nagy a jelenséget tárgyaló magyar (Szerdahelyi István, Széles Klára, Kecskés András) és nemzetközi (Cohen, Genette, Tinyanov, Barthes) irodalomban megfogalmazott elképzelésekhez viszonyítva alakítja ki saját álláspontját, miszerint a költői

szöveg fő kritériuma a kiemeltség (vagy eltérés), a rendezettség, valamint az érzékletesség.⁶¹ Ezeknek a tényezőknek a segítségül hívásával a szabadvers úgy határozható meg, hogy kiemeltsége – már csak kötetlenségénél fogva is – nagyobb a „hagyományos”, metrikus versbeszédhez képest, rendezettsége kisebb, érzékletessége pedig egyfelől szélesebb területre irányul, másfelől új eszközökkel is él, mint a korábbi versek esetében.⁶² A ritmust is magában foglaló rendezettséget vizsgálva az esszé – Elekfi László terminusait kölcsönvéve – elkülöníti egymástól a metrikai és a „nem metrikai” hatás váltakoztatása révén sajátos expresszivitást felmutató versszerű szabadverset (például Füst Milán: *Egy bánatos kísértet panasza*) és a prózaszerű szabadverset, amely bár látszólag teljes mértékben szakít a hagyományos verstanok kötöttségével, a ritmikai megközelítés – mint Nemes Nagy Kassák *Mesteremberek* című költeménye kapcsán meggyőzően kimutatja – továbbra is termékeny szempontja marad az interpretációnak,⁶³ sőt éppen a radikális eltérés hívja fel a figyelmet a beszéd ritmikus megszervezettségére.

Nemes Nagy Ágnes nyelv- és költészetsemeleletének ez az esszéek súlypontjaira koncentráló rövid újragondolása nemcsak az életmű e területének a lírai és a műfordítói teljesítménnyel való egyenrangúságára és a prózai munkákban kibontakozó poétika korszerűségére kívánta felhívni a figyelmet, hanem annak igazolására is törekedett, hogy a költői megszólalás kérdéseinek a versekben kimutatható tematizálódása mögött az alkotó nagyfokú teoretikus tudatossága áll.

¹ Ács Margit, *64 hattyú: Nemes Nagy Ágnes esszéi*, in *Erkölc és rémület között: In memoriam Nemes Nagy Ágnes*, szerk. Domokos Mátyás, Lengyel Balázs, Nap Kiadó, Bp., 2004, 280.

² Nemes Nagy Ágnes, *64 hattyú: Tanulmányok*, Magvető, Bp., 1975.

³ Nemes Nagy Ágnes, *Metszetek: Esszék, tanulmányok*, Magvető, Bp., 1982.

⁴ Nemes Nagy Ágnes, *A hegyi költő: Vázlat Babits lírájáról*, Magvető, Bp., 1984.

⁵ Nemes Nagy Ágnes, *Látkép, gesztenyefával: Esszék*, Magvető, Bp., 1987.

⁶ Nemes Nagy Ágnes, *Szöke bikkfák: Verselemzések*, Móra, Bp., 1988.

⁷ Nemes Nagy Ágnes, *Szó és Szótlanság: Összegyűjtött esszék I.*, Magvető, Bp., 1989, Nemes Nagy Ágnes, *A magasság vágya: Összegyűjtött esszék II.*, Magvető, Bp., 1992. Mindkét kötet összeállításra Nemes Nagy Ágnes munkája, *A magasság vágya* megjelenését azonban már nem élhette meg. (Vö. Honti Mária, *Utószó*, in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana: Prózai írások II.*, Osiris, Bp., 2004, 577.)

⁸ Itt említhető például Balassa Péternek a *Metszetekről* írott alapvető tanulmánya. (Balassa Péter, *Lét-poétika és verskertészet: Nemes Nagy Ágnes Metszetek című kötetéről és az esszépróza esztétikájáról*, in Balassa Péter, *Észjárások és formák: Elemzések és kritikák újabb prózánkról, 1978-1984.*, Tankönyvkiadó, Bp., 1985, 158–177.)

⁹ Nemes Nagy néhány kivételtől eltekintve nem hivatkozik konkrét forrásokra, ám esszéiben több alkalommal is találkozhatunk az európai irodalomelméleti gondolkodás olyan meghatározó egyéniségeinek a nevével, mint például Genette, Jean Cohen, I. A. Richards, Roland Barthes vagy Tynyanov.

¹⁰ „Ha aztán gyakoroljuk a moderneket: úgy vagyunk vele, mint a heringsalátával vagy a majonézzal. Aki először kóstolja, nem szereti az efféléit, mert olyan furcsa, vegyes, összetett íze van. Az ember

gyermekkorában, ifjúságában az egyértelmű ízeket kedveli, például az édeset. Aztán – felnőve – sok mindennek rájön az ízére.” (*A modern vers heringsalátája*, Nádor Tamás interjúja, in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana, Prózai írások II.*, i. m., 439.)

11 Nemes Nagy maga is többször utal annak a „kényelmes” választóvonalnak a zavarba ejtő megszűnéséről, amely a versszerűség hagyományos jegyei (metrum, rím, verssorok) mentén tette elkülöníthetővé a prózát a lírától. (Vö. például: Nemes Nagy Ágnes, *Megjegyzések a szabadversről*, in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana: Prózai írások I.*, i. m., 175.)

42

¹² Nemes Nagy Ágnes, *A vers mértana*, in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana, Prózai írások I.*, i. m., 172.

¹³ A két terminust Nemes Nagy Ágnes az esszé korábbi fejezetében vezeti be, hogy gondolatmenete áttekinthetőbbé tételének érdekében a „költői hatástényezők” számtalan megközelítési „síkját” (szemantikai, nyelvtani, stilisztikai, akusztikus stb.) e két fogalomra egyszerűsítse le: „A magam részéről [...] elégségesnek tartom két nagy skatulya megkülönböztetését: a szótényezők (körülbelül: szavak), és a nem-szótényezők (ritmus, szerkezet, ismétlés, arány, sorképzés, verselés stb.) családját.” (Nemes Nagy Ágnes, *A vers mértana*, i. m., 160.)

¹⁴ Vö. „Úgy hozza létre a vers az emóciót befogadójában, ahogy a levegő létrehozza a lélegzést, vagy az utak kereszteződése a várost. Egyszerre van valami, ami azelőtt nem volt.” (I. m., 173.)

¹⁵ Bár ezen a helyen a *kifejez* szó szerepel, Nemes Nagy Ágnes gondolkodásmódját meglátásunk szerint pontosabban visszaadja a máshol következetesen használt *megnevez* ige. Ugyanis – mint az eddigiekből már kiderült – a költő elképzelése szerint a vers funkciója az „emócióknak” éppen ebben a megnevezés által történő hozzáférhetővé tételében jelölhető meg. E gondolat legszélesebb körben ismert kidolgozását az *Egy verskötet előszava* című szövegben találjuk, amelyben Nemes Nagy a költőt mint az „érzelmekek szakemberét” mutatja be, akinek a hivatása abban áll, hogy az olyan mindenki által ismert és megszokott érzelmek mellett, mint az öröm, a rémület, a szerelem stb. az ún. „névtelen érzelmek” közül is minél többet megnevezzen: „Ha este hatkor megállok a Kékgolyó utca sarkán, s látom, amint a Várra egy bizonyos szögben esik a napfény széle, és a Vérmező olajfái egy bizonyos módon vetik az árnyékot: mindig és újra megrendülök. Ennek az indulatnak nincs neve. [...] Azt hiszem, a költő kötelességei közé tartozik, hogy minél több Névtelennek polgárjogot szerezzen.” (Nemes Nagy Ágnes, *Egy verskötet előszava* = Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana, Prózai írások II.*, i. m., 28.)

¹⁶ Erre a hitre reflektál Angyalosi Gergely, aki Nemes Nagy esszégyűjteményének tanulságát így fogalmazza meg: „A *Metszetek* egyik nagy tanulsága számomra az, hogy bármilyen hihetetlen, még mindig rábizhatjuk magunkat a nyelvre. Nyelvhasználatunk minden ellenkező híreszteléssel szemben pontosan jelzi tudásunk határait, törekvéseinket, vágyainkat és magunk számára sem belátható távlatainkat egyaránt.” (Angyalosi Gergely, *Nemes Nagy Ágnes: Metszetek*, It, 1984/3, 777.)

¹⁷ NEMES NAGY Ágnes, *A vers mértana*, i. m., 171.

¹⁸ Vö. *Uo.*

¹⁹ I. m., 173., kiemelések az eredetiben.

²⁰ *Sorok és sorközök*, Vati PAPP Ferenc interjúja, in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana: Prózai írások II.*, i. m., 432.

²¹ Vö. „nézd, nézd, az egy-szál tujafát: / felszökkenő, roppant bozontja / a fél-egyet magára vonta, / s most csupa örvény és taraj / dermedő hullámaival, / fehér habok tajtéka rajta / s az éjszakát úgy üti által / a megfagyott szökőkutak / mozdulatlan extázisával.” (*Város, télen*), „Tenger beszéd. Inkább rideg / legyek, mint a Húsvét-sziget. // S legyen bár mindez alkati: / én szobrot vágnék mondani.” (*Beszéd*)

²² Nemes Nagy Ágnes, *A költői kép*, in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana: Prózai írások I.*, i. m., 123.

²³ Vö. Nemes Nagy Ágnes, *Önéletrajzi jegyzetek – Tezla professzornak*, in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana: Prózai írások II.*, i. m., 166.

²⁴ Ehhez az előfeltevéshez fűzi hozzá Balassa Péter az alábbi tanulságos meglátását: „Itt említendő, hogy a mű szerveségének állandó hasonlítása önála azért oly magától értetődő és fesztelen, mert rendelkezik a Goethét még olvasó nemzedék nagy esztétikai és bölcséleti előnyével. Emez előny többek között abban áll, hogy természetesnek tetszik, hogy ha valami esztétikai, akkor:

érzékeléstani. Előny pedig azért, mert amit a Goethét olvasó író még tud, azt az esztétikát író esztéta már rég elfeledte (nem lexikális, hanem gondolkodásbeli értelmében), hogy tudniillik, e tudományág eredeti jelentésében: *érzékelés* (aisthesis).” (Balassa Péter, *Lét-poétika és verskertészet*, i. m., 166.)

²⁵ Nemes Nagy Ágnes, *A költői kép*, i. m., 90.

²⁶ A szerző – mivel gondolatmenete szempontjából irreleváns – szándékosan nem tesz különbséget az esszében a *költői kép* összefoglaló névvel jelölt halmaz különféle elemei között: „Nem mintha nem volna jellemző egy-egy költőre vagy irányra a képi anyag fogalmazási módja, milyensége, netán új elrendezése, a szimbólum eluralkodása például, vagy újabban az összetett hasonlat sűrűsége. De ez versi karaktert jelent csupán, nem költői minőséget; ne higgyük, hogy a kép neme üdvözít.” (Nemes Nagy Ágnes, *A költői kép*, i. m., 94.)

²⁷ Nemes Nagy Ágnes, *A költői kép*, i. m., 122.

²⁸ Vö. „[A] költészet a szó segítségével történő megismerés két lehetséges formájának egyike; s ha ez így van, akkor a költői kép számunkra nem csupán a gyönyörködés tárgya, illetve nemcsak az kell hogy legyen, nem is csupán olyan jelenség, amelynek passzívan alávetjük magunkat, s azt várjuk tőle, hogy a belőle kiáradó gyönyörűség jótékony hatását áarassa ránk”, továbbá „Ahol nincs elegendő pontos fogalom, ott színre lép a költői kép. A kérdésre, hogy mi is a költészet, megkíséreltem száraz, prózai választ adni, mikor azt az emberi gondolkodás sajátos formájaként határoztam meg.” (Alekszandr Potebnya, *Előadások a szóbeliség elméletéből: Tanmesék. Közmondás. Szállóige*, ford. Molnár Angelika, H. Végh Katalin = *Poétika és nyelvelmélet: Válogatás Alekszandr Potebnya, Alekszandr Veszeloovszkij, Olga Frejdenberg elméleti műveiből*, szerk. Kovács Árpád, Argumentum, Bp., 2002, 232 és 245.)

²⁹ Mint már bebizonyosodott, az esszék teoretikus rokonításának a kísérlete más esetekben is eredményes lehet. Fehér Erzsébet például érdekes tanulmányban érvel *A költői kép* és a kognitív szemantika összefüggései mellett. (Fehér Erzsébet, *A „költői kép” és a megismerés – belső nézőpontból*, in „...még onnét is eljutni tútra...”: *Nyelvészeti és irodalmi tanulmányok Horváth Katalin tiszteletére*, Tinta, Bp., 2004, 404–411.)

³⁰ Vö. például: Nemes Nagy Ágnes, *A nyelv válságáról*, in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana: Prózai írások I.*, i. m., 11–14.

³¹ Balassa Péter hívja fel a figyelmet arra, hogy „mondatszerkezetének formája sokszor egyenlő azzal, amit mondataival mondani akar. [...]Egész kötetére a megformáltság efféle öntükröző dinamikája, kifejezés és gondolat kettősségének csillámló egyesítése jellemző.” (Balassa Péter, *Lét-poétika és verskertészet*, i. m., 160–161.)

³² Nemes Nagy Ágnes, *A költői kép*, i. m., 111–112.

³³ Vö. I. m., 125.

³⁴ Vö. Nemes Nagy Ágnes, *Csillagszemű*, in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana: Prózai írások I.*, i. m., 86–89.

³⁵ Az absztrakt hasonlatot a szerző többek között a „levegő száraz, mint az akarat” Eliot-képpel példázza. (Nemes Nagy Ágnes, *A költői kép*, i. m., 248.)

³⁶ Nemes Nagy Ágnes, *A költői kép*, i. m., 115. (Kiemelések az eredetiben.)

³⁷ I. m., 117.

³⁸ „Hajlamos vagyok rá, hogy az álképnek, a jó szürrealista képnek – mint általában a képi anyagnak – a művészin túl bizonyos ismeretelméleti hasznat tulajdonítsak. Olyasmiből fakad és olyasmire készlet, olyan összefüggések lelki pályáira terel, melyek századunkban elkerülhetetlenek.” (I. m., 118.)

³⁹ „Hogy tanári gyakorlatomból merítsek példát: próbálja meg elhittetni a mai tizenöt évesekkel, hogy Ady valaha érthetetlen költő volt. Nehéz dolga lesz. Ami az apáknak homályos volt, az a fiúknak világos, mint a nap. Gyors járású században élünk.” (Nemes Nagy Ágnes, *Társalkodás erről-arról, Beszélgetés Mezei Andrással*, in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana: Prózai írások I.*, 48.)

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Nemes Nagy Ágnes, *Negatív szobrok*, in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana: Prózai írások I.*, i. m., 10.

⁴² Vö. I. m., 9.

⁴³ Vö. „Mégis: a kamaszköltészet túlságosan sokra is megtanít. Ha csakugyan versírásra születünk, igen hamar rájövünk a szó és az alany, a kifejezés és az emóció, a jel és a tárgy közötti távolságra.” (Nemes Nagy Ágnes, *„Tünékeny alma”*, in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana: Prózai írások I.*, i. m., 22.)

44 A jellé válás folyamata kerül a *Falevél-szárak* című verset értelmező fejezetünk középpontjába is.

⁴⁵ Nemes Nagy Ágnes, *Tudjuk-e, hogy mit csinálunk?* in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana: Prózai írások I.*, i. m., 27.

⁴⁶ „A művészet a művész nyelve, s miképp a szó segítségével nem vagyunk képesek gondolataink átadására, csak arra, hogy a hallgatóban előhívjuk saját gondolatait, úgy a művészetben sem lehet a gondolatot közölni; ezért a műalkotás tartalma (ha a mű már elkészült), nem a művészen, hanem a befogadókban fejlődik tovább.” (Alekszandr Potebnja, *A gondolat és a nyelv*, ford. S. Horváth Géza, *Szitár Katalin = Poétika és nyelvelmélet*, i. m., 134.)

⁴⁷ Amint arról már szó volt, ez a *szinte* jelenik meg Nemes Nagy Ágnesnek a költői kép teljesítményét „a szóbeli művészetek kockázatosan elöretolt limeszeként” méltató esszéjében is.

⁴⁸ Wolfgang Iser, *Fikcióképző aktusok*, in Wolfgang Iser, *A fiktív és az imaginárius: Az irodalmi antropológia ösvényein*, Osiris, Bp., 2001, 21–41.

⁴⁹ I. m., 28.

⁵⁰ Nemes Nagy Ágnes, *A vers mértana*, i. m., 167–168. Kiemelés az eredetiben.

⁵¹ Nemes Nagy többször idézi Jean Cohen kijelentését, miszerint – éppen emiatt a „visszaelés” vagy szabálysértés miatt – a „versbeli szó botrány”. (Vö. például Nemes Nagy Ágnes, *A vers mértana*, i. m., 166.)

⁵² A nyelvnek ezt a felszámolhatatlan materialitását szemléltetve Nemes Nagy Ágnes a nagy múltra visszatekintő *szövet*~*szöveg* metaforát hívja segítségül: „Az ugyanis biztos, hogy szavak is vannak az irodalomban, úgy ülnek a szavak az irodalmi szöveg sajátos textúrájában, mint a bogok, a csomópontok; feltűnő részeiként, de részeiként az alapszövetnek. Az alapszövet pedig a szövegösszefüggés, amely itt korántsem csak nyelvtani összefüggés, esetleg egyáltalán nem az, hanem szótényezők és nem-szótényezők elválaszthatatlan együttese.” (I. m., 165., kiemelés az eredetiben.)

⁵³ Nemes Nagy Ágnes, *Verstani veszekedések*, in Nemes Nagy Ágnes, *A vers mértana: Prózai írások I.*, i. m., 133–136.

⁵⁴ Nemes Nagy Ágnes, *Böleánytelenül*, in Nemes Nagy Ágnes, *A vers mértana: Prózai írások I.*, i. m., 17–18.

⁵⁵ Vö. Horváth Kornélia, *A versértelmezés ritmikai aspektusáról*, in Horváth Kornélia, *A versről*, Kijárat, Bp., 2006, 19–20.

⁵⁶ Nemes Nagy Ágnes, *Rózsa, rózsá*, in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana: Prózai írások I.*, i. m., 36–42.

⁵⁷ Vö. Nemes Nagy Ágnes, *Megjegyzések a szabadversről*, i. m., 177.

⁵⁸ Nemes Nagy Ágnes, *Valódi tulipánt: Egy Csokonai-vers keletkezése*, in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana: Prózai írások I.*, i. m., 272–276.

⁵⁹ Nemes Nagy Ágnes, *A létkérdések és a vers: Széll Margit beszélgetése Nemes Nagy Ágnessel*, in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana: Prózai írások II.*, i. m., 410.

⁶⁰ Vö. „És mert Rilke költői minősége – mint voltaképpen minden költészeté – szinonimakérdés, a fordító állandó tojástáncot jár a rilkei hang, nyelv minőség, mondandó magyar szinonimái és a magyar daktilus végleg más követelményei között. *Vagy* a rilkei hangot képezi le, *vagy* a rilkei ritmust.” (Nemes Nagy Ágnes, *Magyar jambus*, in Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana: Prózai írások I.*, i. m., 147.)

⁶¹ Nemes Nagy Ágnes, *Megjegyzések a szabadversről*, i. m., 179–180.

⁶² Az új területek között említi a szerző például az álmodást vagy a tudattalan megérzékítését, az új eszközök között pedig a szabad asszociációt, valamint a már tárgyalt összetett hasonlatot. (I. m., 181–182.)

⁶³ Vö., I. m., 182–187.

látásmű Mi van a látható mögött? Semmi? Valami? Egy *biztos*, a felszín, a bőr alatt hús, izom, inak és csont van. Kovács Péter pedig mindig a biztosat kutatja. Mutatja. Nem a láthatatlant tehát. És nem is a láthatót. Fokozottan érvényes hát munkáira Paul Klee elévülhetetlen tanító mondata. („A kép nem a láthatót ábrázolja, a kép látni tanít.”)

Csendes Toll 45

FÁJDALMASAN LASSÚ

lávatest Supka Magdolna teljesen érthető módon Pompejít emlegeti Kovács

Kovács Péter vonalgubancairól

Péter figurái – konkrétan *Hullám* (1997) című képe – kapcsán. Látszólag óriási a különbség az egykori tragédia megrázó dokumentumnyomai és az elvont Kovács Péter-füstfigurák, a leheletfinom vonal-felépítésű, többnyire (pompeji vörössel) színezett grafikák között. Ha azonban egészen konkrétan összevetjük őket, kiderül, miért. A testtartásokban ismerhető fel a hasonlóság. A halál, a kínhalál pillanatának görcsberándult, tehetetlen és szenvedést kifejező tartásában. Az élet utolsó pillanatába olvad bele, majd szilárdul meg a halálba való átlépés fájdalmasan lassú mozdulata. Mozdulatlansággá. Senkiföldje, a Köztes Lét birodalma ábrázolódik ilyen módon e láva által kővé dermedt (már nem) emberi lényeken. És ez a *közteség* az egyik legerősebb jellemvonása Kovács Péter figuráinak is. Félelem-e vagy megnyugvás, nem lehet tudni *biztosan*. A figurák által előidézett némaságban halkán megszólal a Pink Floyd pompeji koncertjének zenéje és lassan elönt mindent a vulkáni por és hamu.

idősebb „Művészetünk története sem egyéb, mint az idő legyőzésének története” – hümmöghetünk egyetértően Kemény Katalint olvasva. Kovács Péter leheletfinom, szinte lebegő korpuszai talán egy láthatatlan sebhelyet lepleznek, tarkogatnak előlünk. Az idővel folytatott harc nyomát? Azét az időét, amelyet sem pillanatnyiségében, sem örökkévalóságában nem tudunk se megragadni, se fel fogni? Azét a fájdalmasan lassú néhány percéét vagy óráét, amíg a pompeji áldozatok felismerik tehetetlenségüket a közelgő pusztulással szemben? Könnyű így filozofálgatni Kovács Péter képei kapcsán, de lassan kiderül, hogy valójában nem jutunk sehova. A képek nem segítenek. Az általuk felvetett kérdéseink *időnként* sokkal fontosabbak, mint a rájuk adható válaszok. Az ilyen és hasonló gondolataink ellen már maga a Mester se tehet semmit, magára hagyta a képet. Vagyis, velünk. És az is mindegy már, ő maga gondolt-e ilyeneket egyáltalán. Az idő által okozott sebek, horzsolások és karcok nyomai ott vannak a vásznon, a papíron. Vagy valami másnak a lenyomata (történelem?, végzet?, apokalipszis? stb.), amit jobb híján megint csak időnek nevezhetünk.

lélektest Ha a tested árnyéka eltűnik, tanít a tibeti Köztes Lét Könyve, jobb ha tudod, meghaltál már. Kovács Péter feszültségteli alakjai árnyékrajzolatok, tehát még élnek. Már nincs valós testük, de még önmaguk lebegő árnyékaként egzisztálnak. Arctalan, nemtelen lények, de élnek. A füst-
46 szerűen kusza vonalgubancokból drámai erő sugárzik, valami láthatatlan tragédia (vagy csak megrázó felismerés?) részesei leszünk.

Nem történt semmi rendkívüli. A grafikus csak ül a műtermében, kezében ceruzával, és az ismétlés fehér centrumát, az üres papírlapot bámulja. Majd a ceruzahegy alatt mintha motoszkálni kezdene valami. Az idő összeér az időtlennel. Összeszikráznak. A művész néhány öntudatlan pillanatra lehántja magáról a védőburkot, ott áll lélekben lemeztelenülve, magányosan, szomorúan és fájdalommal telítve. Aztán elmúlnak ezek a pillanatok, de a gondolat *halálkomoly* játéka nyomot hagyott a papíron, fájdalmasan szürke karcolatokat.

Valami ilyesmiről próbált haikuban hallgatni a magyar származású, japánná lett költő, Yashiro Atiko. Néhány próbálkozását idemásolom illusztrációként (Jász Attila fordításában).

Üres arcon a
Felejtéspenész köztes
Léttapasztalat

#

Sírboltgyakorlat
Ahogy lefoszlik szépen
Lélekről a test

#

Elmúlás után
Születés előtt tényleg
Mindegy a sorrend?

#

Gödörmély tekint
Et fájdalompillantás
Csillagrácsmagány

#

Lefoszlik a hús
Ráakódik a vázra
A nyomasztó csönd

#

Padlásalázat
Ahogy beszövi lassan
Emlék a testet

(Fordította: Jász Attila)

Yashiro Atiko 47

MEZTELEN PILLANTÁS

(Kovács Péter) Pet'R-nek

Györe Balázs egy pillanatig sem kerülgeti a forró kását. Legújabb kötete, *Barátaim, akik besúgóim is voltak* már címében egyértelműen kitarja művének témáját, s a tőle megszokott nyíltsággal néz szembe a tényekkel. Valójában

48 Visy Beatrix

FEDŐNEVE „BARÁT”

Györe Balázs: *Barátaim, akik
besúgóim is voltak*

az úgynevezett tények csak kiindulópontját adják e szembenézésnek, mert az igazi feladat a szembe-sülést követő érzések tisztázása (megnevezése), a régi barátokkal, a barátsággal mint olyannal, a múlt kényszerű újrendeződéssel, az emlékek átértelmez(őd)ésével való

számvetés, hogyan dolgozható (f)el – feldolgozható-e – mindez a lélekben, emberben, barátban, életben, az íróban.

Ennek a szembenézésnek, elrendezésnek eszköze, módszere maga az írás mint önmegértő, önfeltáró, öngyógyító tevékenység, ismerős eljárás, hiszen ugyanez a korábbi Györe-szövegek próza-felhajtóereje is. Az írás, az írói tevékenység olyan nyílt és reflexív közeg, terep ebben az életműben, mely egyfelől az életet – a szerző életét – helyezi (ki) látszólag közvetlenül az irodalmi térbe, írássá, irodalomná formálja azt egy (ön)értelmezői diskurzus (látszólagos) folyamatszerűségében, másfelől az írás és olvasás (ön)terápiás aktusait, az irodalmat (eszközeit, módszereit, „történeteit”) integrálja életébe, sorsába, így próbálja meg érthetővé, élhetővé, elviselhetővé tenni azt.

A tényekkel, besúgólistákkal, dokumentumokkal való találkozás a legtöbb esetben a személyes érintettség által válik igazán drámaivá, „életbe vágóvá”, ezért a besúgóírásoknak, -regényeknek – mert talán állítható, hogy a közép-kelet európai térség „kitermelte” ezt a fajta irodalmat – legnagyobb kihívása, hogy a szigorú értelemben vett történelmi tények és a személyes érzések (szomorúság, döbbenet, felháborodás, megcsalatottság, kiszolgáltatottság, megvetés stb.) miként hozhatók közös nevezőre, miképpen szembe-sülhetők egymással egy nyilvános tevékenység, az írás, az irodalom által, s miként képesek (képesek-e) túlnőni, felülemelkedni a konkrét esettanulmányokon, jogosan megrázó személyes ügyeken. Véleményem szerint leginkább sehogy. Persze az oknyomozói tevékenységbe, napló- vagy vallomásformába öntött, az érintett személyt (szerzőt) előtérbe helyező műformák (vagy olvasási módok) határozottan beletartoznak a szépirodalom eseteibe, s e téma feldolgozásának kézenfekvő megszólalásmódjait eredményezik, ahogy ezt Esterházy, Andor Csaba (*Autopszichográfia/Javít(hat)atlan kiadás, kézirat*),

Györe és mások szövegei is mutatják, ám mégis többnyire a személyes dokumentum-feldolgozás, magántörténelem izolált részei maradnak. Mindez nem írói hiányosság, elmarasztalás, hanem a besúgóirodalom témaspecifikus működése, hozadéka, amelyet talán épp az imént említett áthidalhatatlan távolság, a közös nevező képtelensége eredményez: az ügynökjelentések, dokumentumok ténszerűsége, bizonyítékvolta és az érzelmi-morális, emberi döbbenet, felfoghatatlanság közt szakadék feszül, ráadásul mindkettő alig-alig mozdítható el a maga tehetetlenségi állapotából. Ezekben a szövegekben a kontextus hiányáról és kereséséről van szó, a korábbi, nehezen kiküzdött kontextusok leomlásáról, eltörléséről, s az újak megtalálásáról vagy létrehozásáról, amely felemészt minden emberi, írói és nem utolsó sorban nyelvi kapacitást. Györe Balázs jól érzékeli, érzékelteti mindezeket a problémákat, nehézségeket, képtelenségeket. A mű cédulákra szaggatott, felszabdalt prózafelülete adja a bizonytalan, talajvesztett alapot, melyre a kétely további rétegei halmozódnak. Minden megkérdőjelezhetővé, gyanússá válik: elsősorban a szavak, amelyek elvesztik minden jelentő és kifejező képességüket. Gyanús minden érzés, minden gondolat, hiszen a szavak, mondatok, amelyekről eddig azt hittük, jelentenek valamit, valami fontosat, mind hamissá válnak. A besúgói jelentések előkerülésével, feltárával korábbi jelentések, szövegek, hitek, relációk omlanak össze, minden megkérdőjeleződik, átértelmeződik, s a lelepleződés következményeként minden megkérdőjelezendő, átértelmezendő. „Újra meg újra meg kell állapítani: nincsenek eszközeim, nincsen megfelelő felszerelés. Amikor átültem az íróasztaltól az ágy szélére [...], akkor hasított belém az érzés: *mennyire olcsó, vacak és haszontalan* mondatot (mondatokat) használok. Ismét előjön, idetolakszik a *mintha*. Ellep.” A felszabdalt, vendégszövegekből, különféle szövegtípusokból bőségesen építkező szöveg-háló, a (helyenként) többszörösen is átmásolt ügynökjelentések, a szerző korábbi szövegrészleteinek, a barátok írásainak megidézése, a szó átadása és átvétele, a nézőpontok, idősíkok, beszélők szüntelen váltakoztatása, az írás, megnevezés képtelenségének ismételt önreflexiói mind ennek az eszköztelenségnek, tehetetlenségnek vetülete.

A korábbi „bizonyosságok” közül legfájdalmasabb a barátság fogalmának, a barát *milétének* kényszerű újraértelmezése, mely egy másik, a besúgórendszer működése szempontjából nem mellékes jelenséggel, a nevek, álnevek, fedőnevek működésével is összefüggésben áll. A barát, barátság kérdése Györe prózájának legféltebb kincse, egyik legfőbb témája, jelentőségét a korábbi *Fel kellett vágni, hogy olvasni lehessen* (1994) című rövid-próza és az *Apám barátja* (2006) kötet is visszaigazolja. A játékba hozott korábbi szövegek végképp hitelesítik e legújabb írás gyötrődő szólamait, és

át/túlemelkedve a besúgótematika pusztá aktualitásán – miközben épp ez adja az írás apropóját – felerősítik a *mi a barátság* alapkérdés jogosultságát. Az ügynökjelentések felszínre kerülése, a barátok lelepleződése következtében az életmű korábbi darabjai szinte automatikusan végzik el átértelmez(őd)ésüket, az előjelek akár meg is fordulhatnak, s mindez nem csak a barátságot, a valamilyennek elgondolt valóságot, hanem a már leírtak szerzői-elbeszélői jóhiszeműségét, hitelét is kikezdi.

50 Az igaz barát(ság) lehetősége, lehetségessége besúgóbarát nélkül is nagy kérdése az emberi kapcsolatoknak, s bár a fogalom meghatározása, s a barátság megélése korábban is kételyekkel, kérdésekkel telinek tűnt Györe szövegeiben, legalább a barát mint személy megjelölése, *megnevezése* lehetséges volt; a barátságra való vágy, a benne való hit lehetőségként, valamiféle idillként lebegett. Pontosabban rögeszmeként, ahogy a szerző fogalmaz, amelytől most meg kell válni: „a barátságot nagyon komoly dolognak tartotam és tartom ma is. A barátommal, ha van, mindennap találkozom. Ha van dolgunk egymással, ha nincs. Ha van megbeszélni valónk, ha nincs. Akkor is találkozom vele, ha már mindent megbeszéltünk.” – hangzik el két alkalommal is idézetként, továbbá egyik szöveghelyen a folytatás is, amely szintén megvilágítja a barátság mikéntjét: „Ha csak unatkozni tudunk, akkor is. Együtt unatkozunk. A barátság nagyon unalmas és időigényes. Ülünk, hallgatunk és unatkozunk. Ez a barátság.” Létforma, létmód, az élet, a létezés együtt megélése, közös szemlélése, a „létezés megerősítése”, e földi lét mindennapi (hétköznapi) metafizikája, transzcendenciája. Az igaz barátság eszménye Györe Balázs e kötetében talán megdőlt, de „szerepcsere” nem történik, a barátot nem törli el a besúgó, a barátot nem írhatja felül besúgóságának felszínre kerülése, a korábbi – rejtett – kettősség lelepleződik ugyan, de barát és besúgó továbbra is egy testben és lélekben oscillál (vagy csak úgy egzisztál), és ebben a terhes megosztottságban most már a besúgott is osztozik, amennyiben ezt – a helyzetet, a barátot – továbbra is vállalja. S úgy tűnik, vállalja, hiszen folyton idézi, megidézi, átadja neki a szót, esélyt ad a (pár)beszédre, s ha nem figyelünk eléggé, könnyen elvéthető, ki beszél éppen a szövegegységekben, érzékeltetve mindezzel, hogy a szerepek felcserélhetők, bárki kerülhet (kerülhetett volna) a „másik” oldalra. Ugyanakkor a folyamatos gyanú, a semmi nem folytatható már *úgy* tudása aláaknáz mindent, a szavak kiüresednek, marad a redundáns ismétlés, a másolás („Kitegetni a jegyzeteket! Másolni!”), az idézés („A dokumentum beszél, a szó belefűl az időbe.” (Bródy Sándor)), körbe-körbe. Mint egy magunk elé mormolt ima, mindennek a végén, utolsó, észérvek nélküli lehetőség; ima az irodalomért és a barátságért, s kapóra jön a kerouaci hitvallás is: az irodalom „a barátságért (a barátság miatt) elmondott történet, aminek az elbeszélésére a barátságon kívül semmi más nem ösztönöz”; vagy másutt: „Neki, a barátomnak

próbáltam elmagyarázni apám barátságát. Úgy látszik, mindig a barátság a kiindulópont, és ide térek vissza. Véletlen? Kísérteties?”

Ahogy barát és áruló antagonisztikus feszültsége sem oldható fel egyszerűen, mivel egyik nem oltja ki a másikat, ahogy a logika diktálná, ugyanígy a nevek is hasonló ellentmondásokba keverednek, és mindkét terület az identitással kapcsolatos kérdésekhez érkezik. Mégpedig, hogy miként egyeztethető össze a titkos és „valóságos” lét, melyik a kettő közül a valódi; melyik látszat, melyik nem – önmagam (vagy a külvilág) felől nézve. Ki vagyok, ha közvetlen környezetem számára sem az vagyok, aki vagyok? Lehet-e bármiféle egységes, koherens, vagy legalább tiszta lelkiismeretű énképet, önmagára vonatkozó jelentést fenntartani – a bizonyosságokat amúgy is egyre inkább elveszejtő 20. században – fedő- és álnevek között. Mit fed a fedőnév, mit rejt az álnév? Egy másik nevet vagy egy személyt? A név megváltoztatása hatással van-e az identitásra? Bár a tulajdonnév nem tiszta tulajdon, hiszen ha az lenne, maga lenne az abszolút jelenlét, amely minden külön(öz)ség nélkül egybeesne önmagával, s csak egyetlen egy létezhetne belőle (amely nem más, mint Isten neve, a közismert derridai tan értelmében), mégis rendelkezünk azzal a benyomással, hogy a tulajdonnév elnevezés „valami olyan tapasztalatra utal, amely mintha valóban őrizne egy tulajdon-momentumot, egy *instant fondateurt*. Ezért érezzük úgy, hogy a »tulajdon« nevünk önmagunkkal való azonosságunkat jelöli.”¹ A névadás (névváltoztatás) aktusai fontos szerepet kaptak és kapnak ma is minden individuum életében, hiszen minden név őriz valamit Isten nevének ősparadoxonából. Ezért is fontos és kérdéseket implikáló terep a nevek – fedőnevek, álnevek, valódi nevek, mesterek, írók megnevezése – sokasága Györe kötetében. A fedőnevek használata a besúgórendszer nélkülözhetetlen kelléke, működésének feltétele, hogy ügynökeik kiléte rejtve maradjon, ám ezek a nevek olyan anyakönyvitől eltérő felvett nevek, amelyek egyben szerzői nevek is, illetve csakis azok, hiszen kizárólag jelentések szerzőiként „működtek”, a civil életben kevésbé voltak használatosak. S mint szerzői nevek az általuk írott „művek” integráns részét képezik, képezték, bár kevésbé jelentőségteljesen, összeforrottan, mint publikált (szép)irodalmi művek esetében, de annyiban mégis, hogy a fedőnév mégiscsak lehetőséget teremtett az alapvető rejtőzködésen túl az immoralis tett (jelentés írása) „eredeti” személyiségről és névről való leválasztására, egyfajta másvalakiság elgondolására, az esetleges önfeloldozás belső csapdájára. Ám mivel a mindennapi életet és az ügynöki tevékenységet mégiscsak ugyanaz a személy élte, végezte, mindez a kettősség, a nevek, s ezáltal szerepkörök, beszédmódok megsokszorozódásával szükségszerűen nyomot hagyhatott az identitás név nélküli, néven nem nevezett, fedetlen

Új Forrás 2013/2 – Vissy Beatrix: Fedőneve „Barát”
Györe Balázs: Barátain, akik besúgónim is voltak

részen is. Györe Balázs a szembenézésre azt a lehetőséget választja és járja végig, hogy nem használ fiktív neveket, nem rejteget, nem távolít el, hanem néven nevez, megnevez (amit tud), beazonosít, ismerteti a szereposztást, összepárosít: „Dávid én vagyok. Ideje felfednem magam. Illetve ideje
52 megnevezni magam. Megmondani a nevem. Nem szabad félrevezetni az olvasót. Nem kell félni. Vagy félni kell a valódi nevektől? János nem János. Az ő igazi nevét nem tudom. Gábor nevét tudom. Lajosét is. Tehát: Dávid én vagyok. Dávid: Györe Balázs. Gábor: Andor Csaba.” Csakis így lehet: szembenézni a névvel, a baráttal, egykori és mostani önmagával, csakis így van esély tisztázni bármit, visszaadni valamit a név „erejébe”, mert birtokolnunk kell egy nevet, hogy önmagunk lehessünk, „vagy egy névnek kell birtokolnia bennünket. A név elhívás, megszólíttatás, átok és áldás egyszerre: egy életfeladat kijelölése. Az önmagunkká-levés drámája nem lezárul a névvel, hanem vele kezdődik.”² És a barátunk nevével, ha van név – bármilyen gyanúsak is a szavak –, amit még le lehet, le tudunk írni, akivel még „mind-ezek” után is szóba(n) állunk. (*Kalligram, Pozsony, 2012*)

¹ Angyalosi Gergely, *A név és aláírás problematikája Jacques Derrida műveiben, Filológia közlöny, 1996/2, 157.*

² Angyalosi Gergely, *A név és aláírás problematikája Jacques Derrida műveiben, i. m., 162. (kiemelés V.B.)*

(*Olvasói állapot*)

Eléggé felkavaró lecke élő vagy már meghalt ismerősökkel, kollégákkal, baráti ismerősökkel, szerzőkkel *mint ügynökökkel* (volt ügynökökkel) találkozni Szőnyei Tamás több mint 2200 oldal terjedelmű, *Titkos írás* című („Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990” alcímű) két kötetes óriáskönyvében.

Például (még nem tartunk Komárom megyé-

nél) a remek agyú, idegen nyelveket beszélő, nagy műveltségű, jó humorú, az ötvenes évek első feléből ismert kommunista regényíróval, aki 1956 után börtönbe került, majd vezető dohányipari szakemberként tevékenykedett. Emellett a legnagyobb profik közé tartozott a titkos jelentéseket írók körében. (Róla írja most Szőnyei, hogy „az állambiztonsági szolgálat szorgos segítőjeként négy vastag dossziét töltött meg jószerivel a teljes irodalmi szférát átfogó jelentéseivel és elemzéseivel. Miközben a börtönviselt ’56-osok többsége előbb-utóbb újra publikál(hat)ot, ő mintha ezekben élte volna ki írói közlési vágyát.”) Gyakori résztvevője volt (a nyolcvanas években legalábbis) a Tokajban nyár végén, ősz elején összejövő írótábornak, ahol egy alkalommal kellemes borozgatásra hívtott meg, s kacagtató történetként mesélte el egykori őrizetbe vételének eseményeit. (Az úgy volt, hogy a szigligeti alkotóházba egy fiatal ismerőse jött érte társaival, s udvarias üdvözlés után – géppisztolyát himbálva – így szólt: „S. elvtárs, engedd meg, hogy letartóztassalak!” „Hát megengedtem” – tette hozzá nevetve.) Máskor meg előkapta zsebéből az efféle alkalmakkor valószínűleg mindig magánál tartott tilinkóját, s egy vagy két népdalt fújta el rajta. Meghitt percek voltak ezek is. A nyolcvanas évek végén írásai révén az *Új Forrás* egyik nívójutalmazottja volt, később a temetésén az én búcsúztató szövegem is elhangzott.

Szőnyei Tamás adatai szerint korántsem ő volt az egyetlen (volt) ügynök az *Új Forrás* szerzői között. Hosszú ideig tapadt ránk túlírásos tünetekkel egy izgága újságíró, kritikus szintén Felső-Magyarországról, állandósított levelezőlapjain újabb és újabb munkát, feladatot követelve magának (ő így fogalmazta: „Mit termelhetek nektek legközelebb?”). Természetesen nem volt sejtelmünk az ő titkos életművéről sem. (Már ő sincs az élők sorában.) Volt költőnk is, aki egy dunántúli megyeszékhelyen jelentett, s különösen a József Attila Kör vezetőségi tagjaként volt igen aktív szolgálati ember. Csendes poétának ismertük, mígnem országgyűlési képviselő lett belőle.

Monostori Imre 53

TITKOK OLDÁSA

Komárom megye

Nagy formátumú adatgyűjtő, kiválóan szorgalmas és igényes fogalmazó volt egy távoli ismerős, amolyan „vezető értelmiségi” az egyik nagy budapesti könyvkiadóban, aki hosszú évtizedeken át jelentett a magyar irodalom színe-javáról, megkülönböztetett gondossággal Németh Lászlóról. (Miután – hűséges tanítványának mutatkozva – fontos, értékes kéziratokat és könyveket szedett össze és tüntetett el – jórészt örökre – közvetlenül a háborús bombázások után Némethék szétlőtt Törökvész úti házából.) A nyolcvanas évek végén egy megbeszélésen engem javasolt az addig zárt anyagként kezelt Németh-írárok kiadásának utószó írójának (ám Király István inkább maga írta meg a tanulmányt: biztos, ami biztos). Aztán csaknem húsz év után újra találkoztunk. Már nagyon öregem megjelent egy Németh Lászlóról szóló memoárgyűjtemény írószövetségbeli bemutatóján, ahol hálálkodva köszönte meg, hogy az évtizedekig egy kisváros porosodó újságjából előbányásztam és a kötetbe szerkesztettem (a Németh Lászlót nem éppen előnyös módon bemutató) cikksorozatát. (Nem kis megöröknyödést váltva ki ezzel – másfelől.)

Úgyszintén meghalt már – nem olyan régen lett öngyilkos – a kedves természetű, ám kalandos életű baráti ismerősünk, tanárember, a Tokaji Író-tábor egyik meghatározó alakja, író, publicista, később vezető pártpolitikus. Mindenki kedvelte. Őt is '56 után zárták be, majd beszervezték. Mosolygós, megértő, figyelmes ember volt, ám mint halála után kiderült, nem is kettős, hanem többes életet élt. Nem bírta tovább a zsarolásokat, mindene ráment. Az élete is.

Vidám és intelligens, „progresszív” huszoneves nő volt 1980-ban 81-ben az egyik évfolyamtársam egy budapesti ösztöndíjas kurzuson – képzőművészeti témákban már publikált – , aki Szőnyi adatai szerint éppen abban a rövid időben volt beszerveztve. Kritikaíráásra kértem fel, ígérte is, hogy támogatja az *Új Forrást*, ám ez nem realizálódott. Nem sokkal később, nem tudni, miért, hogyan, öngyilkosságot követett el.

A szakmában ismert könyvtáros kollégákat is említhetek a dokumentáltan ügynöki tevékenységet (is) folytatók köréből. Az egyik, két évtizedet szolgált megyei könyvtárigazgató korábban mint az ottani megyei tanács közművelődési előadója referált az őt megbízóknak, az őt beszervezőknek. (Komárom megyében is akadt könyvtárigazgató, aki jelentett. – Szőnyi Tamás minden esetben közli a beszerzési okmány adatait, a valóságos személy azonosítása a név- és fedőnévmutató alapján egyszerű, a tévedés gyakorlatilag kizárható.)

A legmélyebb nyomot mégis az e körben (igaz, hivatásosként) legrégebb ismerősöm: szegedi egyetemi csoporttársam esete – már jó pár évvel ezelőtt meghalt – hagyta bennem. Jóllehet öt évig szívtunk egy levegőt az egyetemen, mégsem kerültünk közel egymáshoz. Az évfolyam legjobbjai közé

tartozott, jóban volt az oktatókkal, fölényesen informált, némiképp lekezelő, láthatóan nagyra törekvő fiú volt. Felsőbb évfolyamon már a *Tiszatáj*-ban publikált. (Nagyon irigyeltem.) Látszott, hogy viszi valamire. De azt, hogy – végül már alezredesi rangban – ő lesz a Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság egyik vezető elhárító tisztje, nem gondolhattam. (Igaz, nem is foglalkoztattak efféle dolgok.) Nos említett egyetemi csoporttársam – aki mint pályakezdő irodalomtörténész Kassák Lajos munkásságát kutatta, nem is eredmények nélkül – mint rendőrtiszt tevőlegesen és hosszú időn át részt vett egyik legkedvesebb tanárunk bemikrofonozott lépés csalásában, a szó szoros értelmében kiszolgáltatta őt. (S vajon még hány és hány hasonló cselekedetben, tervkészítésben, konspirációban, feladatmeghatározásban, értékelésben, utasításban stb. vehetett részt abban a pozícióban?) Ám még nincs vége e szinte morbid históriának: haláláról, temetésének helyéről s idejéről a nekem címzett gyászjelentésből értesültem. (Noha a diplomaosztást követően soha nem találkoztunk.)

Új Forrás 2013/2 – Monostori Imre: Trükkök oldása
Komárom megye

(Dossziék Komárom megyében, megyéből)

A Komárom megyei „első – titkos – szálak” Esztergomba vezetnek. Dévényi Iván, a jeles műkritikus, művészeti szakíró kiterjedt levelezése már a hatvanas évektől kezdődően folyamatosan érdekelte a megfigyelőket. Az egyik, 1963-ban a párizsi *Magyar Műhely* szerkesztőjének írt levele is, amelyben a Tüskés Tibor-féle pécsi *Jelenkor* körül kialakuló hivatalos nem tetszést kommentálja. Dévényi s a szintén tudós tanár, Bodri Ferenc, majd a Budapestről az esztergomi városi könyvtárba került Fogarassy Miklós irodalom- és művészetkritikus számítottak Esztergom fő ellenzékieinek. (A hetvenes és a nyolcvanas években a később az egyik legnépszerűbb magyar íróvá lett, ötszáznál is több könyvet írt Nemere István is – látni fogjuk – erősen érdekelte a politikai rendőrséget.) A fenti triáoszt a helyi művelődési ház egyik vezető beosztású munkatársa figyelte, s jelentett róluk. Dévényi publikált a *Magyar Műhely*-ben is, mely tevékenység már önmagában is ellenséges cselekménynek számított. Még a temetéséről is készült jelentés, sőt a Borsos Miklós alkotta sírkő avatásáról is beszámolt a titkos megbízott. Bodri Ferenc is publikált a nevezett párizsi folyóiratban, más külföldi kapcsolatai is voltak, tehát őt is folyamatosan figyelték, vegzálták, majd állásvesztéssel sujtották. Fogarassy Miklós – szintén kiváló műveltségű értelmiségi – könyvtárosként került Budapestről Esztergomba. Nagy vétkéül „disszidálási” *szándékát* rótták föl neki (többek között). Útlevélkérélmét visszautasították, s bár a hatalom szerint értékes kapcsolatokra tudták volna ráállítani úti célja, a belgiumi Louvaini Katolikus Egyetemen kapcsolatban, a szervezési tervet, annak még a kísérletét is

elvetették. Viszont zaklatták eleget Budapesten, Esztergomban, majd újra Budapesten.

A III/III-as ügyosztály figyelme mindig megélénkült, midőn bármiféle nyomtatott, sokszorosított kiadvány (a titkos röplaptól, az illegális vagy éppen teljesen legális folyóiratig) feltűnésére lehetett számítani, vagy már fel is tűnt az újság. Nem volt ez másképpen az *Új Forrás* folyóirattá válásakor a hetvenes évek végén sem. (Előtte 1969-től évente háromszor, antológiaként jelent meg.) A Szőnyei-könyv dokumentumai szerint különösen az itteni két meghatározó személyiség: Sárándi József (korábban Papp József) és Wehner Tibor érdekelte a szolgálatot.

Wehnerrel az első tudósítás a szóban forgó könyv második kötetének 212. oldalán található, az utolsó a 852-en, ami azt is jelenti, hogy hosszú időn keresztül foglalkoztatta a hatóságokat. A 212. lapon mint a szombathelyi Tanítóképző (valójában tanárképző) Főiskola hallgatója nevezetik meg a hetvenes évek elején mint a népművelő-könyvtár szak (Nagy Gáspárral együtt) „problematikus” hallgatója. A jelentések szerint Wehner „pesszimista”, írásai „szorongást” fejeznek ki, magatartása szerint „ő az egyik negatív szélsőség”. 1970 novemberében a főiskola igazgatója személyesen foglalkozott vele, ennek nyomán „zárkózottá” vált. Wehner hamarosan a tatai múzeumban kapott állást, majd az ELTÉ-n szerzett művészettörténész diplomát, s az *Új Forrás* vált az egyik bázis folyóiratává. Természetes hát, hogy ügynököt állítottak rá: a megyei napilap (*Dolgozók Lapja*) kulturális rovatának egyik munkatársát, aki „Visegrádi László” fedőnéven írt jellemzést róla. A biztonság kedvéért Tatán is kapott egy figyelőt, az egyik ottani általános iskolában tanító fiatalember személyében. Wehner tervezett egy különleges, egy példányos dokumentumot: a szerkesztőségek által visszautasított írások szerepeltek volna benne. Az *AFRIK* címet viselő tervezett lap bevezetője el is készült, Wehner itt mint szerkesztő szerepel, inentől kezdve „fővárosi” ügy lett a dologból. A egyik ottani ügynök jelentett, majd utasítást kapott a szerkesztő kifaggatására. Ennek azonban nincs nyoma a dokumentumokban. Annak viszont van, hogy Wehnerre új, szorgalmasabb ügynököt állítottak, ám ő sem ment sokra *AFRIK* ügyben. Hosszas jelentgetés után fölmerült a gyanú, hogy az ominózus mappát múzeumi szobájában őrzí, a zsákmány megszerzésére azonban nem került sor. Majd megnyugodva vették tudomásul, hogy Wehner abbahagyta az anyaggyűjtést, inkább szépirodalommal foglalkozik. Az *Új Forrás* folyóirattá válásakor „Visegrádi László” továbbra is feladatául kapta figyelését, ám ügynökünk nem minden reá bízott feladatot teljesített. Ezt sem. (Mindenesetre a hatalomnak Wehner sikerült kiszorítania Komárom megyéből. Gyakori szerepléseit az *Új Forrás*ban viszont eltűrték.)

Sokkal inkább érdekelte (irritálta?) „Visegrádit” a már második verseskönyve után 1977-ben József Attila-díjjal kitüntetett Sárándi József, az

Új Forrás újdonsült – bár nem főszerkesztő – frontembere. (Korábban, 1972-től az ELTE bölcsészkarán az egyik szerkesztője volt a *Jelenlét* című egyetemi lapnak, kapcsolatai, szerzői elsősorban ebből a körből kerültek ki később is. Radikális reformszellemet képviselt, tagja volt az MSZMP-nek: bizonyára ez az állapot is növelte biztonságérzetét.) 1979 márciusában azt továbbította róla megfigyelője, hogy egy becsületsértési perben a reá kirótt 5000 forintos pénzbüntetést letöltendő börtönnapokra cserélte, azaz börtönviseltté vált. Az illetékes tartótisztet nagyon érdekelte Sárándi minden megmozdulása, s „Visegrádi” egymás után szállította az információkat. Májusban a költő–szerkesztő személyi elfogultságairól írt, augusztusban arról, hogy bár kinevezték főmunkatársnak, nem csitult az ellentéte Payer István főszerkesztővel, sőt vidéki ankétjaikon nyíltan bírálta a jelenlévő főszerkesztő elveit és szerkesztői gyakorlatát. (Payer István francia–magyar szakos tanár, a Komárom megyei művelődési osztály munkatársa volt. Tagja az MSZMP-nek, sőt egy időben munkásőr is. A megyei pártkislán – „Oktatási Igazgatóságon” – Tatabányán esztétikát oktatott. Jelen sorok írója a hetvenes évek közepén itt ismerte és szerette meg. Bátor, művelt és talpig becsületes ember volt.) A tartótiszt „Visegrádi” információira hivatkozva azt jegyezte föl, hogy „Sárándi azokat az írásokat szerette volna közölni, amelyeket ő hozott, és kategorikusan kijelentette, hogy csak azok a jók, amit Payer hozott, meg se nézte, mégis úgy nyilatkozott, hogy ő azokat nem közölné. A sok veszekedés vége az lett, hogy Payer István kijelentette, nem tud együtt dolgozni Sárándival, ezt közölte a megyei tanács illetékeseivel is. ‘Visegrádi’ elmondta, hogy tudomása szerint megpróbálták őket összebékíteni, ami látszólag sikerült. Sárándival beszélgettek, aki azóta bizonyos mértékig visszavonult.” 1981–82-ben munkahelyi fegyelmi folyt ellene, a jelentések szerint viszont mozgósítani tudta a felsőbb körökben tanyázó pártfogóit, a fegyelmit végül is ejtették. E dosszié anyagát már a „Várkonyi Péter” fedőnevű titkos megbízott – úgyszintén a megyei napilap munkatársa – adta át tartótisztjének. (Sárándiról egyébként folyamatosan szóltak a hírek egy másik titkosított műfajban, a napi operatív információk keretében is. Ugyanis nemcsak titkos megbízottak hada működött országszerte, hanem a titkos informátoroké is. S csak emlékeztetőül jegyezzük meg, hogy minden valamirevaló munkahelyen kötelező volt – ezen kívül vagy belül – a gördülékenyen és rendszeresen megszervezett „hangulatjelentések” elkészítése. Ez azonban nem számított titkos tevékenységnek.)

1979 őszén az *Új Forrás* szerkesztőségét – főleg persze a főszerkesztő Payer Istvánt – galád bírósági perek találták el. Az Országos Mentőszolgálat Nemere István riport szociográfiáját találta méltánytalannak, s kétszer is beperelte

a folyóiratot. A bíróság osztotta az OMSZ véleményét, nagy botrányt keltve a lap körül. Nemere ebben az időben az esztergomi városi könyvtár négyórás szerződéses alkalmazottja volt. (Nagyfalusi Tibor volt akkor az igazgató, aki –

58 Szőnyeai aprólékos és gondos feldolgozása szerint – még szegedi egyetemistaként Ratkó Józseffel együtt igencsak kiérdemelte a III/III-as ügyosztály figyelmét.) „Visegrádi László” jól gördülő mondatokban adott róla tájékoztatást tartótisztjének. A nyolcvanas évek közepéig tartott Nemere megfigyelése, főként lengyelországi kapcsolatait firtatták s értékelték.

Mindazonáltal az *Új Forrás* környékén változatlanul Sárándi számíthatott a legnagyobb titkos érdeklődésre. „Visegrádi”, aki a folyóirattá alakulás után (az *Új Forrás* repertóriumában ez egyértelműen látszik) mint szerző teljesen kiszorult a lapból, nem palástolt ellenszenvvel írta róla jelentéseit. (A szépirodalmi anyagok szerkesztése többnyire Sárándi privilégiuma volt.) Azt írta róla többek között, hogy „baloldali anarchista nézeteket vall [...] hiú, nagyravágyó ember, aki szeretné, ha népszerűsége növekedne, előszeretettel hivatkozik arra, hogy háta mögött magas beosztású emberek állnak”. Gyakorlatilag mindent tudtak Sárándiról. Sőt évekkel korábbi, egyetemi éveiből való érdekességeket is gyűjtöttek, rögzítettek róla. Időközben „Visegrádi” ellenszenvre már oly mértékűvé vált, hogy helyére a *Dolgozók Lapja* egy másik belső munkatársát, a már említett „Várkonyi Pétert” állították. (A megyei napilap harmadik titkos ügynökét az ígéretes író, szociográfust még előző munkahelyén, Kecskeméten szervezték be 1976-ban. Fedőneve „Solymosi” lett. Tatabányán – mintegy belső biztonsági célból – „Várkonyi” figyelt. Itteni – esetleges további – tevékenységéről nincsenek adatok.) Talán Sárándi József hosszasan lajstromozott köz- és magánéleti szereplései magyarázzák, hogy az *Új Forrás* 1984 októberi számában megjelent Nagy Gáspár-vers utáni rendcsinálás során ő elvesztette főmunkatársi állását a lapnál, míg e sorok írója (mint az eset előtt fél évvel szívinfarktusban hirtelen meghalt Payer István helyettese, de még nem utóda) megúsza szigorú megrovással. Hiteles, akkori megyei pártbizottsági információ szerint ugyanis eredetileg mindkét bűnösre csupán megrovás várt. Ám Aczél György – akinek Sárándi egyszer-kétszer meghúzkodta a bajuszát – másként rendelkezett.

E sorok írója az *Új Forrás* folyóirattá válásának idején került a szolgálat figyelmének előterébe. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára vonatkozó anyaga szerint 1979. február 6-án a megyei rendőr-főkapitányság III/III-as osztálya „Visegrádi László” feladatául szabta, hogy „eddig ismeretei alapján jellemezze Dr. Monostori Imre tatabányai lakost, a megyei József Attila Könyvtár dolgozóját. Dr. Monostorit milyen embernek ismerte meg, mint az „Új Forrás” c. irodalmi folyóirat külső munkatársa milyen kapcsolatban van a megyében élő írókkal, képzőművészekkel, közülük kikkel tart kapcsolatot, kik ezek és röviden jellemezze őket.” Nevezett ügynök azonban

időnként nagyon elfoglalt vagy lusta lehetett, mivel ez a jellemzés nem készült el. Megbízóiknak be kellett érniök egy sovány, március 15-én kelt félinformációval, mely szerint nevezett célszemély az *Új Forrás* szerkesztőségében „mint kritikai rovatvezető” vesz részt.

Az *Új Forrás*ban mint folyóiratban, a szerkesztőségben s a körülötte történtek természetesen továbbra is érdekelték a megfigyelőket. Különös kirakós játékként is érdekes lehetett ez a mesterségbeli praktika, mivel – hiszen a *hálózat* egyik lényeges eleme éppen ez – a más megyékből jövő és más megyékbe (meg a fővárosba) menő információk hálózatszerűen összeolvashatóak, „lekérdezhetőek” voltak. Így jutott tudomásukra – egy Bács-Kiskun megyei dossziében található az 1984 nyarán kelt jelentés –, hogy a folyóirat interjúsorozatot tervez, készít elő fiatal költőkkel, akiktől „véleményt akarnak kapni a korhangulat, a közérzet, a személyre jellemző költői út és a közéleti cselekvés lehetősége kérdéseinek egyéni megítéléséről”. Sőt még „ezeken kívül a 'közép-kelet-európaiságról', a nemzeti önismeretről, a nemzeti létről, a megtartó hagyományokról is szeretnének beszélgetni”. (Az interjúsorozat nem jött létre, de nem a megfigyelők esetleges beavatkozási szándékai vagy nyomása miatt.)

Meglepőnek tűnhet – ám a dolgok rendje, logikája szerint nem az –, hogy Nagy Gáspár oly sokat emlegetett versének az 1984. októberi számbani megjelenését követő politikai hisztéria hullámaiban csupán finomító rész kérdésekkel foglalkozott a III/III-as ügyosztály. Ennek az a magyarázata, hogy ezt az ügyet közvetlenül az MSZMP Központi Bizottsága hivatalának vezető munkatársai vették a kezükbe, maguk intézve (az illetékes belügyi szervekkel együttműködve) a szükséges vizsgálatokat, kihallgatásokat. Ennélfogva a szokásos jelentések csak utalnak a már „közismert” tényekre, fejleményekre. Mindenesetre ezek a kísérő epizódok az elfogott levelezések értékeléseiben is előbukkannak, s a különböző megyékben működő rendőrségi tisztek megküldték egymásnak a relevánsnak tűnő információkat. Egy ilyen, 1985. február 14-i átiratból derül ki például, hogy nagy volt a találgatás akörül, vajon ki jelentette föl az *Új Forrást* az *Öröknyár; elmúltam 9 éves* című vers miatt. Ez máig nem derült ki, habár könnyen lehet, hogy ehhez a vizsgálatssorozat-hoz nem volt szükség semmiféle följelentésre. Ment az magától is.

Nagy Gáspár egyébként jól ismert célszemély volt már hosszú évek óta (láttuk: Wehnerrel együtt még főiskolás koruktól fogva), akkor már mintegy másfél évtizede. S rajta is maradtak mindvégig, egészen a „rendszerváltozásig” (de lehet, hogy még utána is, erről már nem szól Szőnyei könyve). Volt is miről jelentenie a szolgálatnak, hiszen nem egészen két év múlva, 1986 júniusában újabb politikai detonáció rázta meg a szellemi életet: *A fiú naplójából*

című, ugyancsak Nagy Gáspár-vers a *Tiszatáj*-ban. A folyóirat működését fel-
függesztették, a szerkesztőket elbocsátották. (Majd csak 1989-ben reabilitá-
lják és helyezik vissza őket. Érdeemes látni a *folyamatot* is: 1983-ban a *Mozgó*
Világnál hajtott végre a hatalom tisztogatásokat. Tehát: *Mozgó Világ*,
60 *Új Forrás*, *Tiszatáj*, ez volt a sorrend. A nyolcvanas években tehát már
megerősödött a rendszer ellen gondolkodó író értelmiség. Ld.még: író-
szövetségi kongresszusok.)

Volt még egy – legalább egy – (Szőnyei által földerített) titkos meg-
bízottja a rendszer politikai rendőrségének Komárom megyében. Ő „Nagy
Márton” fedőnévvel írta jelentéseit, méghozzá évtizedeken keresztül. Szak-
máját tekintve erdőmérnök volt Tatán, kevésbé az irodalmi élet, mint inkább
a közvetlenebbül politikai jellegű ügyek megfigyelése tartozott elsősorban
a feladatkörébe. Mindazonáltal vállalt és teljesített irodalmi érdekességű,
jellegű (különösen, ha az a politikával kapcsolatos) feladatokat is: elsősor-
ban Lezsák Sándor figyelését lehet itt megemlíteni. Bejáratos volt Lezsák la-
kitekeli házába, nyugati magyar ismerőseiktől könyveket hoztak be stb.
(Egy alkalommal beszélgettek az *Új Forrás*-beli Nagy Gáspár-versről is.) „Nagy
Márton” a nyolcvanas években végül is számos irodalmi és politikai rendez-
vényről jelentett.

(*Ítélet?*)

„Ezúttal a nyakazás elmarad” – jelenti be Lucifer a 10. szín első mondataként.
Vagy hogy egy másik, félig-meddig kortárs jeles írónk egyik könyvének címét
idézzük: *Ítélet nincs*. Ez a világ, amit fölillantva láttunk, már amúgy is leg-
alább félig történelem. Különben is: a rossz hatalom fizetett munkavégző
képviselői, hivatalnokai *helyett* egyébként sem ítélkezhetnének. Legfeljebb
„rosszallásunkat” fejezhetjük ki, meg „levonhatjuk a konzekvenciát”. A be-
szervezettek, a különböző státuszú „megbízottak” egyéni motívumairól pedig
véggképp keveset tudunk. (S ha többet tudnánk?) Sok-sok ezer jelentő, ezek-
nek a tartótisztjei, az egész egy óriási apparátus, hát még a gigantikus fel-
dolgozó, rendszerező munka. Félelmes mivoltában is szomorúan nevetséges
fontoskodás mindez. A hiúságok hiúsága. De lehet, hogy a szocialista (felvi-
vezett) hübrisz egyik megnyilvánulása. Buta gög. Nagyképű titkolódzás és
hálószövögetés. Néha sejtelmes kis mosoly. A kis stílus félelem perverziója.
Ráadásul teljesen fölöslegesen zakatolt e háttérben minden. Hallatlanul sok
kellemetlenkedése ellenére semmit sem tudott megakadályozni. Éppen el-
lenkezőleg: kitermelte saját maga kórokozóinak egyre nagyobb, végül élet-
veszélyes mennyiségűvé duzzadt számát, tömegét.

Szőnyei Tamás mulhatatlan érdeme, hogy a kézzel fogható tényeket
és összefüggéseket elénk tárta és bizonyította. (*Noran Könyvesház, Bp. 2012*)

2001. január 10., szerda

Kissé őrült nap. Kucska Ferenc könyvtárigazgató érkezik Győrből, beszélgetés közben szóba kerül Villányi László költő-főszerkesztő és a *Műhely* folyóirat,

62 Wehner Tibor

TAPLÓ

Kíméletlen

Művészeti Napló – 2001

mire dührohamot kap, hogy az általa gondozott győri életrajzi lexikont hogy levágta a folyóiratban Bodri Ferenc művészeti író kritikája. Bodri régi, még esztergomi éveit alatt szerzett ellensége. Viszont nagyon tetszik neki a Deim Pál festőművész-beszélgetés, amely

az *Új Forrás*ban jelent meg, meg is próbál szervezni egy győri Deim-kiállítást. Utána Paizs László festőművész érkezik társalogni, kapok az új könyvből 10 példányt, aminek időközben kellemes szakmai visszhangja támadt. Közben befut a telefon, hogy végre jövő szerdán fizetik a Vajda Lajos Stúdió-antológia tiszteletdíjait, és a könyvbemutató február 1-jén lesz Szentendrén. Csak-csak lezárul ez a hosszú történet és megnyugodhatnak a szerzők is. Aztán Körmendi Anna műgyűjtő, műkereskedő jelentkezik: a hét végén végig kellene járni néhány általam javasolt szobrász műtermét a soproni kiállítások ügyében. Mondom, hogy rendben. Körmendi Anna ki van akadva a *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon* Körmendi Galéria-címszava miatt – és joggal. (Senki által nem jegyzett, meglehetősen felületes, pontatlan szöveg.) Patka László költő barátom jelentkezik Veszprémből, aki most nőszül újra. Elbeszélgetünk az élet furcsa fordulatairól. Szepes Hédi művészettörténész a minisztériumból keres, szakmai ajánlásokat kér a Kölcsey-díjhoz (Deim Pál, Kokas Ignác festőművészt, Kő Pál szobrászművészt említem), és Viola leányomat hívja a minisztériumba dolgozni, részmunkaidőben ellátandó feladatokra. Mondom, hogy ezt vele kell megtárgyalnia, de nem sok esélyt adok az ötletnek. Katona Szabó Erzsébet textilművész kér fel egy katalógus-bevezető megírására, és mutatja az *Élmény és Eszmény*-kiállításhoz tervezett Orosz István grafikusművész által tervezett katalógus- és plakáttervet. Nagyon szép, okos elképzelések. Aztán Elekes Botond barátomat hívom a minisztériumban: a Vajda Lajos Stúdió-antológiából adnék neki példányt egy sörözésnek álcázott beszélgetés keretében. És mindezen közben csinálom a múzeumi kortárs művészet-könyv korrektúráját. Keszthelyi Ferencné igazgató jelzi, hogy jövő szerdán a pécsi *Országos Kisplasztikai Biennále* zsűrijében kell megjelennem. Aztán postán visszaküldöm a tegnapi este rendbe tett Kecskeméti Kálmán festőművész-beszélgetés korrektúráját az *Új Forrás*nak. Egyelőre ennyi a mai

nap. Még befut Ézsiás István szobrászművész, valamilyen segítséget kér egy később kidolgozásra kerülő szimpozion-teóriához, mint mindig, most is kissé zavaros a dolog. Aztán este találkozó Elekes Botonddal: a minisztériumi történetek igencsak lehangolók.

2001. január 12., péntek

Reggel szomorúan konstátálom, hogy az *És*-ben újra csak nem kapott helyet, vagyis valószínűleg végleg félretették a *Dialógus*-kiállítással kapcsolatosan írt, felháborodott cikkemet. Furcsa, hogy erről a kiállításról nincs recenzió, ugyanakkor teljesen érdektelen egyéni kiállításokról sorozatban közölnék kritikákat. A Lektorátuson tovább csinálom a múzeumi kortárs gyűjtemények-könyv korrektúráját. Közben Urbán György festőművész hív, megköszöni a katalógus-bevezetőt, majd Novotny Tihamér művészeti író keres, a Vajda Lajos Stúdió-antológia bemutatójához kér címeket. Jelzem, hogy majd összeszedem, és küldöm. Aztán Beniczky Miklós tervező grafikus, a szobrászat-könyvem tervezője érkezik: a képekkel még semmit sem csinált, és úgy állapodunk meg, hogy a már betördelt képekhez csinálom meg a képaláírásokat. Felteszem a keresztkérdést: mi van a névmutatóval – de erre nem tud választ adni. A műemlék-felügyelőségről egy hölgy hív: a zalai szoborállítási anomáliákról kérne egy előadást, de ehhez előbb le kell menni Zala megyébe, körülnézni és fotózni. Tavasszal majd visszatérünk a dologra. Neduczka Náda művészettörténész Ócsai Károly szobrászművész kiállításához kér a köz-térrel kapcsolatos szöveget: megígérem, hogy utánanézek majd, de most nincs nagyon időm új szöveget írni. Nagy Sándor Zoltán festőművész érkezik, aki a Palme-ház ellenfestészeti kiállítására invitál, mondom, hogy majd megnézem. Jász Attila költő-szerkesztő *Új Forrás*-ügyben keres: a fotóblokkhoz betesz még egy Szarka Klára-szöveget is – mondom, hogy persze, teljesen rendben van. A délután szerencsére már csendesebb, nekiláthatok az elmaradt munkáknak. Megírom Pucha Szilárd fiktív keramikusművész helyreigazítási kérelmét a puha diktatúra terminológiájától való elhatárolódásról. Szöveget kérek fe Lugossy László festőművésztől az *Új Forrás*nak, és elküldöm a címlistát Novotny Tihamérnak. Este még megírom a *Monológ, avagy a kurátorok etno-száról* című cikket az *És*-nek: ez a festészeti kiállítással kapcsolatos kételyeket veti fel, a tárlat megrendezésének körülményei nem hagynak nyugodni.

2001. január 15., hétfő

Kováts Flórián titkárt hívom a Magyar Művészeti Akadémián a Supka Manna művészettörténész által hajtott Aba-Novák Vilmos-pannó székesfehérvári ügyének előrelendítése miatt (pénzproblémák, felállítási lehetőségek a Csók

István Képtárban – hosszú, bonyolult, sokérdekeltségű ügy). Megkérdezem azt is, hogy a Duna Televízió millenniumi filmjének ügyében van-e előrelépés: Pörös Géza művészeti vezető erre a hétre ígérte a választ. Alighogy leteszem a telefont, Supka Manna hív, hogy mi újság? Próbálok megnyugtatni, 64 hogy Kováts Flórián ígért valami pénzt, és lemegy Fehérvárra tárgyalni. Nem nyugszik meg, tele van aggodalommal. Aztán Dobrányi Ildikó kárpitművész hív, reklamálván a kárpit-szöveget – egy hét haladékok kérek még. Ferenczi Gábor festőművész egy február elején esedékes kiállítás megnyitására kér fel, Zrínyifalvi Gábor festőművész az *Új Forrás*nak küldött, Barabás Márton festőművészről írt tanulmánya iránt érdeklődik: mondom, hogy rendben van, megjelent. Nem értem, miért nem kapott tiszteletpéldányt, de intézkedem. Leszólok Tatabányára, ahol már türelmetlenül keresték Zrínyifalvi címét. Érkezik Katona Szabó Erzsébet textilművész: az önálló kiállításának katalógus-bevezetőjéhez hoz fotókat, és a szöveg is ezen a héten kellene még. Közben meséli az *Élmény és Eszmény*-kiállítás előkészítésével kapcsolatos bonyodalmakat, Gellér Katalin és Prékopa Ágnes művészettörténészek idegenkedését az „organikusok” meghívása miatt. Jelzi, hogy a kiállításához kapcsolódó konferencián majd elő kellene adnom. Hol van az még. Beniczky Miklós tervező grafikust keresem, a szobrászat-könyv képanyagával kapcsolatban. Bartl József festőművész is hív, hogy zajlanak az előkészületek könyve németországi kiadásával kapcsolatban, úgy néz ki, nagyon szép kiadvány lesz. Közben, ahogy lehetséges, csinálom a múzeumi kortárs művészet-könyv korrektúráját, a 130. oldalnál tartok. Pörös Géza művészeti vezető barátom hív a Duna Televíziótól, a millenniumi film megbeszélése szerdán délután háromkor lesz, valahogy majd oda kell érnem az *Országos Kisplasztikai Biennále*-zűsíréről. Ócsai Károly szobrászművésznek lemondom a katalógus-bevezető szöveget, kicsit későn érkezett a felkérés. Kávézás közben Keszthelyi Ferencné igazgatóval merengünk a modern művészeti múzeum létesítésének koncepciótlan meghirdetéséről, szakmailag teljesen előkészítetlen voltáról. Beniczky Miklóssal beszélek végre, és délután leviszem neki a szobrászat-könyvem fotóanyag-jegyzékét, hogy tudjon dolgozni. Este megtudom Paizs László festőművész szombathelyi kiállításának megnyitóidőpontját – meghívó nem jött –, és legépelem a Gerber Pál festőművész-beszélgetés második részét.

2001. január 22., hétfő

Délelőtt nagy kínlódások közepette befejezem a nemzetközi kárpitművészeti kiállítás katalógusához a magyar anyagot tárgyaló katalógus-bevezetőt, de azért közben más események is zajlanak. Ferenczi Gábor festőművész érkezik, a portfólióját hozza a jövő heti kiállítás-megnyitójához. Hiába hívom harmadszor is Bojár Iván András főszerkesztőt az *Oktogonnál* Dobrányi Ildikó

textilművész határozott felkérésére, Bojár nem hív vissza, és egyszer jól hallható az is, amikor a titkárnő által megismételt nevem hallatára letagadtatja magát – vagyis akkor erről ennyit, majd jelentkezik biztos, ha akar valamit (csak az a baj, hogy ezek a inkorrektiségek kissé kiborítanak). A Nemzetbiztonsági Hivatal jelentkezik: információkat kér Sümegi György 65 művészettörténészről, aki a minisztériumban beosztott volt és most felelős állásba kerül a volt ÁVH archívumában. Így nagy dilemma elé kerülök – azon túl, hogy utálok információforrás lenni – mert, ha megmondom az igazat, akkor nem kapja meg az állást (felületessége és pontatlanságai, munkamorálja, cinizmusa miatt), míg ha hazudok, hogy minden rendben, akkor meg félrevezetem őket. Nem tudom, hogy lehetne kibújni e csapda elől? Végül apróbb fenntartásokként jelzem negatív véleményemet, de összességében nem zárom le a lehetőségeket. Aztán Mayer Éva szerkesztő hív Bartl József festőművész könyve ügyében: megnyugtat, hogy előbb-utóbb fizetni is fog, és kéri, hogy a szöveget közölhesse a *Barátság* című folyóiratban. Nosza. Gerber Pál festőművész is jelentkezik délután, hogy indul a délelőttre megbeszélés találkozóra. Ez az *Új Forrás*-interjúval kapcsolatos találkozónk lett volna. Paizs László festőművész hív, megköszöni a szombathelyi könyvbemutató-szövegemet, én meg megragadom a lehetőséget, hogy előkészítsek vele egy *Új Forrás*nak szánt beszélgetést: jövő heti időpontban állapodunk meg. A BÁV képviseletében Fertőszögi Béláné érkezik: egy kortárs művészeti aukció anyagának katalógusához kér bevezető-szöveget, megígérem, hogy gondolkodom a dolgon. Megérkezik aztán Gerber Pál festőművész is: a beszélgetés akkurátusan kijavítva, és a fotókat is megkapom. Este még Nagy Gábor festőművész kiállítását nyitom meg a Madách Színház galériájában: viszonylag szép közönség, szokásos műsor. A megnyitó után otthon még teszek-veszek: az M. Novák András festőművészről írandó szöveghez kellene még hozzákezdenem. Kijavítom, véglegesítem a Gerber Pál-beszélgetés szövegét, hogy elindíthassam Tatabányára. Közben hallom a televízióban, hogy Rockenbauer Zoltán miniszter Kölcsey-díjakat ad át a Magyar Kultúra Napja alkalmából, és Deim Pál festőművész is ott a kitüntetettek között. Méltatásul az én *Új Forrás*-beszélgetésemből idéz a miniszter – persze a forrás megjelölése nélkül...

Új Forrás 2013/2 – Wehner Tibor: Tapló
Kíméletlen Művészeti Napló – 2001

2001. szeptember 13., csütörtök

Reggel elküldöm a Baji Miklós Zoltán festő-szobrászművész kérésére írt ajánlást a Hungart-ösztöndíjhoz, majd beadok egy példányt a könyvemből Bardoly Istvánnak a műemlékvédelem-székházba, mert az *Új Művészet* elfelejtette a tiszteletpéldányt elküldeni a névmutató elkészítéséért. 10-től M. Nagy Richárd rendezővel megbeszélés: összeállítjuk a millenniumi műalkotások-film

forgatókönyvét a Duna Televíziónak. Utána Végh András festőművész hív, hogy majd nyissam meg az októberi kiállítását – rendben, megígérem. Délután leugrom az *Új Művészet* szerkesztőségébe, veszek még néhány darabot a szobrászat-könyvemből, Sinkovits Péter művészettörténész, főszerkesztő

66 rendes, mert engedményt ad, 1500 forintért méri a példányokat.

Hazafelé egykori évfolyamtársammal, Sturcz János művészettörténész barátommal találkozom, meséli, hogy mennyire unja a főiskolát (az egyetemet), illetve az ottani, meglehetősen rossz légkört, de azért sokat utazik, ösztöndíjakat nyer el, előadásokat tart. Most főként a fotó érdekli, illetve a fotó és a képzőművészet együttjátszásával foglalkozik. Este Doszpod József főorvos műgyűjtőhöz megyek, megnézni a hatalmas, immár két egymásba nyitott zuglói lakást elfoglaló gyűjteményét: fantasztikus kortárs festmény-együttes, néhány kisplasztika. Ferenczy Károly, Gulácsy Lajos, Nagy István, Tóth Menyhért, Román József, Czigány Dezső festőművészek művei, a maiak közül Schéner Mihály, Deim Pál, Kárpáti Tamás, Kovács Péter, Nagy Gábor, Tölg-Molnár Zoltán festőművészek, Szabó Tamás szobrászművész alkotásai. Mondom, hogy kellene csinálni egy jókora katalógussal kísért kiállítást. Mondjuk, megfelelő lenne erre az Ernst Múzeum. Aztán haza, ahol még Szabó György szobrászművész hív, aki egy műterem-ügyhöz kér szakmai ajánlást, és Fábry Sándor humorista jelzi, hogy holnap lesz az újabb megbeszélés az Andrássy út 60-ba tervezett múzeum ügyében.

Július 9

A művészet történetében a reneszánsz óta a legfontosabb, legforradalmibb esemény 1912-ben történt, amikor Marcel Duchamp Richard Mutt aláírással beküldött egy kiállításra egy vizeldét, mondván, hogy egy tárgyat az tesz műalkotássá, hogy egy aláírás van alatta. Kizárólag tőlünk függ, hogy mi művészet és mi nem.

Kibédi Varga Áron 67

NAPLÓ (2012)

Rengetegen az iskolában olvassák vagy valamilyen művészettörténeti szakkönyvben tanulják, hogy mi művészet. Engedelmesen elfogadják, hogy a nagy művész Leonardo vagy Raffaello vagy Rembrandt, pedig Duchamp szerint ez egész egyszerűen a mi magánügyünk.

Július 13

Rendszeresen járok uszodába. A belépőjegy négy euró, az uszoda délelőtt tízkor nyit és este féltízkor zár. Többször láttam egy férfit, aki itt egy vastag regényt olvas. Pár száz méter után pihen és olvas. Különös. És olcsó.

Július 15

Elmegyek meghallgatni egy koncertet - tizenhatodik századbéli olasz barokk zene - a temető közepén levő csodálatosan szép kápolnában. Borzasztó hideg van és zuhog az eső: télikabátban megyek. Mindössze tizenegyen vagyunk, pedig itt százan is elférnének. Egy itteni, azaz német férfi gitáron játszik, egy nő pedig énekel. Kanadából jött, franciául beszélgetünk. Brüsszelben ment férjhez, onnan jött át énekelni.

Július 20

Kilencvenkilenc éves korában meghalt Denise René, a talán legérdekesebb párizsi galéria tulajdonosa. Herbint, Magnellit, Sotot, Vasarelyt állított ki, festőket az absztrakció határán. Ha Párizsban vagyok, mindig galériákat látogatok; a nagy múzeumok előtt tömegek állnak sorban, hogy megnézhesenek olyan képeket, amelyeket már régen ismernek reprodukciókról. Én Párizsban mindig a galériákba megyek, elsősorban az övébe, a boulevard Saint Germainen. Amikor munkatársnője megtudta, hogy Németországban élek, minden új kiállítás meghívóját elküldi itteni címemre és ha elmegyek hozzájuk, még ingyen katalógust is kapok!

Augusztus 3

DSK és BHL, azaz Déeszka és Béháel. Ezt a két nevet a franciák lerövidítve használják. Különös kombináció. Dominique Strauss-Kahnnak komoly politikai ambíciói voltak, állítólag köztársasági elnök is szeretett volna

68 lenni, de luxusos new yorki szállodájából kijövet éppen be akart szállni egy taxiba, hogy kivigye a repülőtérre, amikor rendőrök lebilincseltek, mert szállodaszobájában állítólag megerőszakolt egy néger szobalányt. Hogy ebből mi igaz, nem tudni, mert úgy tűnik, hogy a szobalány később mailen közölte barátjával, hogy a pasi gazdag. Viszont az is kiderült, hogy DSK-nak sok más szexuális kalandja is volt.

BHL, azaz Bernard-Henry Lévy egészen már eset. Rengeteget utazik kigombolt fehér ingben, mindenütt beleavatozik a politikai életbe, hozzájárult például a líbiai diktátor Kadhaffi bukásához. Okos ember, filozófus, tartott egyszer egy előadást Amszterdamban is, jól elbeszélgettem vele.

Szeptember 4

Amikor az érettségire készültem, sok bajom volt a matematikával. A nyelvekkel, latinnal, göröggel, angollal, gyorsan elkészültem és utána több órán keresztül csak a bonyolult egyenleteket próbáltam levezetni. Emlékszem még a szőke osztálytársamra, aki másnap reggel megmutatta, hogy milyen gyorsan megcsinálta, milyen egyszerű az egész. (Neki persze a nyelvekkel volt baja). Apám tehát elküldött magánleckére, és a villamos, ami recsegve-nyikorogva odavitt, egy helyen nagyot kanyarodott és a falon megjelent hatalmas fekete betűkkel : **dr Apostolopulos, genannt dr. Apostel.**

Szeptember 26

Villamosra várok, mellettem egy csinos fiatal lány ül és lelkesen telefonál valakivel egy számomra ismeretlen nyelven. Kíváncsi vagyok, megkérdezem. Grúzul beszél, válaszolja; Freiburgban!

Nem könnyű önéletrajzot írni a huszonegyedik században. A hagyományos, kronológikus modell („elmondom sorjában az életemet”) egyre kevésbé felel meg korunk elvárásainak. Amikor Karátson Endre *Otthonok* címen három kötetes

önéletrajzot tervezett,¹¹ már a kezdeteknél változtatott ezen a modellen – ő nagy érzelmi megrázkódtatásaival kezdte történetét. Most, ha úgy vesszük, az önéletírás harmadik, utolsó kötetében is újítással él, bár ez az újítás

70 Gömöri György

OTTHONOS IDEGENSÉGBEN

Karátson Endre: *Retúrjegy*

nagyon régi, évszázados modelleket követ: a *Jó lakásom az irodalomban* alcímű könyv párbeszédese formában bontja fel szövegét. „A szerző” beszélget itt „az olvasóval”, s bár tudjuk, „az olvasó” is a szerző, csak annak egy hol naivabb, hol gunyorosabb változata, mégis ez a szerkezet egyfajta belső hullámzást kölcsönöz a könyvnek, tehát Karátson ötlete, úgy tűnik, jól bevált.

A *Retúrjegy* annyiban kapcsolódik a korábbi kötetekhez, hogy benne is hangsúlyos szerepet kap Nicole Bagarry, Karátson Endre korábban elhunyt francia felesége. Ugyanakkor kiegészíti a korábbi kötetek elbeszéléseit a szerző franciaországi egyetemi és (felemás) magyar irodalmi karrierjéről. Intim részleteket olvasunk az École Normale Supérieure nevű oktatási intézményről (ami megfelel egy előkelő oxfordi vagy cambridgei kollégiumnak), arról, hogy a francia nyelvvel és szokásokkal birkózó tehetséges magyar nyelvész-irodalmárból hogyan lesz kiváló komparatista Lille-ben, illetve otthonkereső magyar író Hollandiában és főleg a rendszerváltás utáni Magyarországon. Az írói karriert illető „felemás” jelző az utóbbira vonatkozik – nagyon kevés nyugati magyar író is ismerünk, akit a magyarországi kritika (a közönségről nem is beszélve) bevett volna irodalmi kánonjába. Ez alól Karátson sem kivétel, de nagyon alaposan és részletesen elemzi a vélt vagy valós okokat. Ezzel kapcsolatban tanulságos olvasmány a *Retúrjegy* Réz Pálról szóló alfejezete.

Ebben a könyvben különösen érdekes az egyetemi „franciások”, vagyis francia nyelvre és irodalomra specializáltak világának elemzése, beleértve a „jött-ment” menekülttel szembeni ellenségességüket is. Ezzel kapcsolatban elégtétellel olvastam Karátson Endre kritikáját a Franciaországban sokáig dívó (talán most már módosított?) álegyenlőségi utópiáról, ami szerint ott mindenkinek joga van beiratkozni egyetemre. Joguk ugyan van, de már az első év után a beiratkozók fele lemorzsolódik, abbahagyja a túl sok munkát igénylő tanulmányait, vagy megbukik a vizsgákon. Úgy gondolom, az angol oktatási rendszer, amely korántsem tökéletes, mégis sokkal jobb ennél, mert

eleve középiskolai teljesítményhez köti az egyetemi felvételt, tehát az elit-kiválasztódás körülményei rendezettebbek és kevésbé fájdalmasak. Saját tapasztalataim alapján mondhatom, hogy 1956 után Angliában szinte az egész társadalom készséggel befogadta a magyar menekülteket, szinte egyáltalán nem volt politikai ellenérzés velük szemben, még kiemelt egyetemi ösztöndíjunk miatt sem irigykedtek ránk a velünk egykorú angol fiatalok.

71

Amit Karátson Endre a magyar irodalom színlelt egyetemességéről („hátúgú síp!”) ír, ugyancsak meggondolkodtató. Első éveikben az új magyar emigránsok rengeteget tanultak nem csak az egyes befogadó országok szokásairól, az emberek karakteréről és megnyilvánulásairól, hanem a nyugati kultúrális és irodalmi újdonságokat is igyekeztek követni és hasznosítani. Örvendetes, hogy Karátson nem esett hasra az újabb francia divatok előtt – egyrészt örült ugyan a „nouveau roman” megjelenésének, de ugyanakkor elvetette annak egyeduralomra való igényét. Ő inkább arra törekedett, hogy kialakítsa (Borges után és az „elgyökértelenedés” szellemében) saját esztétikáját, megtalálja saját fontos szerzőit. Akik, jegyezzük meg, többségükben nem is franciák. Másrészt Karátson jól pozicionálja a nyugati magyar írók és költők dilemmáit: „idegenek” vagyunk a hazaiaknak, akik csak nyugati „östermelőktől” hajlandók szellemi árubefogadásra, viszont számítanak ránk, mint fordítókra és a magyar irodalom külföldi propagátoraira. A *Retúrjegy*ben elmond pár történetet, amelyek közül a rendszerváltás utáni JAK-hajó teljes idegenségét lehet ugyan nemzedéki szempontból is értelmezni, de másokból kiderül, a magyar kritikusok és olvasók többsége az „aki nem él itt, az nem számít, de legalábbis elhanyagolható”-elv alapján választja ki magának azt a kevés nyugati magyar író, akit jelentékenynek tart. Mivel Karátson hosszan foglalkozik az emigrációból visszatérés, illetve a hazai befogadás (visszafogadás?) lehetetlenségével, érdemes idézni pár sort az *Egy kinti a bentiek között*, már címében is sokatmondó fejezetből. Itt Karátson „olvasója” magyar azonosságválságról beszél, amit a hazaiak kivetítenek az emigráns magyarokra. A „szerző” így folytatja: „...valami idéetlen gátlás nehezedik a magyarság s a külföld kapcsolatára. Valami bevallhatatlan kisebbségi érzés, amely a közösség feltételezett magabiztosságába fogódzkodva akar nem is hatalomra kerülni, hanem hatalmon maradni”.

Ezzel kapcsolatban jólesett olvasnom, hogyan fogadták Karátson Endrét és feleségét Erdélyben első ottani látogatása alkalmával. Ehhez hozzá kell tenni, hogy a család Erdélyből származik, és Karátsonék telekfalvi látogatása kellemes, szívet-melengető idill az egyébként sokakkal vitatkozó és másokat szarkasztikusan bemutató, némileg kiveséző könyvben. Aminek vannak ugyan „pozitív” fejezetei is, Karátson egy-egy kis vázlatban méltatja legjobb hazai

embereit, Rába Györgyöt, Villányi Lászlót és Jász Attilát. Közülük kettő nekem is személyes ismerősöm és véleményem emberi értékeikről megegyezik a párizsi íróéval.

Ugyanakkor a kintieket illetően (természetszerűleg) eltér a véleményünk. Cs.Szabó Lászlóval én is baráti viszonyban voltam, jóllehet mindvégig megmaradt köztünk egyfajta nemzedéki távolság. A nevükön meg nem nevezett, de felismerhető „Molloyok” között (ezt a szót Beckett-től vette át Karátson) van olyan, akiről sokkal rosszabb dolgokat tudok, mint a *Retúrjegy* szerzője, viszont ezekről egyelőre hallgatók. Amiben Karátsonnal nem értek egyet, az merőben esztétikai probléma: Beckett ugyan lehetett Nobel-díjas, de ettől még nem lett sokkal olvashatóbb, minimalizmus a lesújtóan hat a gazdagabb olvasmányokhoz szokott európainak. Gombrowiczot szeretem, fordítottam is magyarra, de nem biztos, hogy ugyanazokat a műveit kedvelem, mint Karátson – viszont én Gombrowiczot a lengyelek felől olvasom, ami azért különbség. Nabokov esetében én az orosz-amerikai szerző önéletrajzát, a *Speak, Memory* jobban szeretem, mint a gonddal megszerkesztett, de remekműnek aligha mondható regényeit. Végül más a verszlésünk is – Karátson alighanem tudja, hogy nem értek egyet Rimbaud kijelentésével, ami szerint *muszáj* modernnek lenni. Úgy gondolom, hogy nem muszáj sem annak, sem poszt-, vagy poszt-posztmodernnek lenni, mert például a lírai én széteséséről vagy megsemmisüléséről gyártott teóriákat ma már sokkal kevésbé fogadják el világszerte a kritikusok, mint 20–30 évvel ezelőtt. Nem elég, ha valaki választékosan versel, a vers másképp rögzül az olvasó tudatában, ha van valóság-referenciája, legyen az akár idő- akár térbeli. Ezért például az a Rába György, aki kissé összefolyó „időtlen” verseket írt (és egészen remek kritikai műveket) költőként kevésbé marad meg a magyar köztudatban, mint a nála jóval fiatalabb és élesen politikus Petri György, akinek nagyobb szerepe volt a kommunizmus hazai lebontásában, mint a jelenlegi „nemzeti kurzus” legtöbb irodalmi kegyeltjének.

Aki már ismeri az *Otthonok* két kötetét, fog találni átfedéseket a *Retúrjeggyel*. Ez nem baj, mint ahogy az sem, hogy Karátsonnak ez a könyve inkább szól az „elit” olvasóhoz, mint a szélesebb nagyjérdeműhöz. Ebben a kötetben nincs sem szex, sem horror, még olyan titkok megfejtésére sem törekszik benne a szerző, hogy mi motiválja egy francia kispolgár-család mindennapjait. De szellemes, okos, jól megírt könyve született a már a nyolcvanadik éve felé közelgő szerzőnek, aki bár „otthonos idegenségében” jól érzi magát Párizsban, megérdemelné, hogy jobban megbecsüljék abban az országban, ahonnan 1956-ban távozott, de amelynek kultúráját évtizedeken át valóban gyarapította francia és magyar nyelvű műveivel. (*Kalligram, Pozsony 2012*)

¹ Karátson Endre, *Otthonok I-II*, Jelenkor, Pécs, 2007.

2010-ben jelent meg Hites Sándor monográfiája Karátson Endréről és ennek a borítóján, tehát egy nagyon-nagyon szembeötlő helyen saját tanulmányából idézi a Párizsban élő szerzőt. „Nem pusztán zavarba hozza, egyenesen kétségbe

ejti olvasóját.” Lehet, hogy renkhagyó kezdés, de ez is egy kezdőpozíció. Neked ez a megközelítés, ez a minősítés – személy szerint – rokonszenves, elfogadható vagy inkább ironizálónak gondoldod? Esetleg lényegbevágónak... Mit talált el Hites Sándor?

74 AZ IRODALOMBAN VAGYOK IGAZÁN OTTHON

Karátson Endrével beszélget

Juhász Attila *

Nem akarnám kétségbe ejteni a hallgatóságot. Azt hiszem, örültem Hites Sándor megfogalmazásának, mert felkeltheti az olvasó érdeklődését, hogy őt mivel lehet zavarba hozni, kétségbe ejteni. Van, aki ettől visszariad, van, aki pedig éppen ezért lépre megy. És ez valahol hozzátartozik ahhoz, amit csinálok. Azt hiszem, az idézet inkább a novelláimra vonatkozik: itt némi magyarázatra van szükség. Nyugaton lettem író, egy bizonyos történelmi szakaszban, Franciaországban. A 68-as kultúrforradalom egy csomó olyan kérdést, értékelésbeli, írástechnikai kérdést is a felszínre dobott, amit nem lehetett nem tudomásul venni. És hát ott voltam, először egyetemista, aztán tudományos kutató, írtam és közben a francia kulturális életet is figyeltem. Ott került előtérbe az a szemlélet, nevezhetjük ars poétikának, ami egészen tágan tekintve arról szól, hogy az írás nem letérképezése a valóságnak és nem egyszerű áttétele a külső, látható és tapasztalható dolgoknak. Az írás valaminek a létrehozása, pompázatos szóval: alkotás, nem pedig fénykép, amin számon lehet kérni, hogy hány szórszál van az ábrázolat fülében. Nem arról van persze szó, hogy én teljesen életidegenként, metafizikai receptekbe bonyolódva írtam. Inkább megpróbáltam a magam sorsát és ezeket a tapasztalatokat úgy ötvözni, ahogyan az irodalmi modernitás igényelte. Ez az újító írásfajta Magyarországra elég későn, a 80-as években gyűrűzött be, s amikor az írásaim korábban beszivárogtak a cenzúra ellenére, akkor kétségbeesett kérdéseket hallottam, „miről írsz?” Ott álltam hát megfürödvé, mert nem mondhattam el ilyen hosszan. Volt, aki szelíden kérdezte, és volt, aki ellenélesen...

A beszélgetés apropója az a kötet, vagyis a Retúrjegy, amiről Hites Sándor még nem tudott beszámolni, mert monográfiájánál egy évvel később jelent meg. Egészen biztos vagyok benne, hogy Hites is a novellákkal kapcsolatban

használta ezt a szlogent, ez az önéletríró fejezetekre nyilván nem érvényes. Rendhagyó módon kezdődik ez az emlékezés, még pedig olyan rendhagyó módon, hogy Karátsón Endre megteremt egy beszélgetőpartnert, akit egyszerűen Olvasónak nevez. Fontos lenne tudnunk, hogy kit képzelünk el az olvasó mögé: az Olvasót, egy ideális partnert, aki egy húron pendül a szerzővel vagy az avatatlan olvasót, akinek a kíváncsisága inspiráló?

75

Messzire kell visszamennem. Már nyolc éve elkezdtem írni az emlékezéseimet. Akkor gyászom, feleségem halála váltotta ki belőlem az írást. Nagyon sokáig távol tartottam magamtól a visszaemlékezést, az önéletrajzot, a személyemet nem tartottam olyan fontosnak. Úgy gondoltam, hogy ez magánügy. Azonban a gyászom közepén rájöttem, az írásban talán megtalállok valamilyen menekülési stratégiát a gyász súlya és fájdalma elől, és elterveztem, hogy írok egy olyan típusú önéletrajzot, amelyik az első kötetben a gyász kérdésével foglalkozik, valamennyire kívül helyezem már magamat rajta és sorolom azokat a gyászokat, amelyekben részem volt. Az öcsém halálától egészen a forradalomban bekövetkezett halálesetekig, családtagok, barátok elvesztésén át a feleségem elvesztésének konkrét történetéig. Ez lett az első kötet kerete.

A második kötet kerete a házasságunk története, megérkezésem Franciaországba... Az ottani életem, megfigyeléseim Franciaországról, a házasságunk bonyodalmai, kétszer vettem el a feleségemet, mert egyszer elváltunk, aztán újra megjelentünk az anyakönyvvezető előtt. Egyetemi tanár lettem, ennek a körvonalazása és közben mindenféle kérdések az irodalomról is... Lényeg, hogy itt inkább a házasságról és a társadalomról beszéltem.

Hátra maradt, hogy a saját szellemi fejlődésem hogyan alakult ebben a környezetben, milyen volt az intellektuális helyzetem, milyen gondolatok foglalkoztattak, idegenben éltem, hogyan éltem meg az idegenséget, hogyan próbáltam meg ezt az irodalommal gazdagítani, egyensúlyozni. Találtam magamnak - úgy neveztem - írótestvéreket, (álljon itt például Kafka, Beckett, Nabokov, Gombrowicz neve) akik nem voltak otthon a maguk világában, vagy pedig elmentek a maguk világából, és más nyelven fejezték ki magukat. Ezeket a dolgokat feszegettem... Az intellektuális fejlődéshez hozzátartozott az is, hogy tanár voltam, az ahogyan megéltem a tanárságot és közben az emigráns életet is. Emigráns életem sokféle természetű volt, de központjában a hollandiai Mikes Kelemen Kört találok, amely egyben a nyugati magyar irodalom egyik bölcsője is volt. Nem csak én lettem íróvá Nyugaton, voltunk többen, akik különböző országban élve, elkezdünk írni, és az első próbálkozások után nem hagytuk abba. A Mikes Kelemen Körben magyar

nyelvű irodalmi estek zajlottak minden év szeptemberében. Ott találkoztam először közönséggel. Mindenki megjelent ott, aki Nyugaton írt, és mindenki önköltségen adta ki a könyveit, ismertek vagy kevésbé ismertek. Cs. Szabó

László vagy Határ Győző is saját pénzén adta ki a könyveit, hátzissákkal
76 hozta abban a reményben, hogy egy-két kötetet el is lehet adni.

Az volt a tervem, hogy az intellektuális utamat próbálom felidézni. Ám ha csak úgy elkezdem mondani, a történet óhatatlanul az unalom mocsarába veszik. Azt kerestem, hogyan lehetne a taglalást eleveenebbé tenni. Eszembe jutott, hogy Diderot-nak van egy ismert beszélgetős könyve (*Jacques le fataliste*, magyarul *Mindenmindegy Jakab* címen jelent meg) és gondoltam, hogy ezt a hagyományt próbálom megújítani. Nem igazán újítottam, csupán annyiban, hogy én én voltam, a beszélgetőtársat pedig elneveztem sorozatgyilkosnak, mert az olvasó többé-kevésbé mindig lemészárolja az olvasmányt az író szempontjából. Ez nem jelenti azt, hogy az olvasó véleménye, nézete, élménye megvetendő, csupán azt, hogy az olvasói recepció sosem klappol teljesen az író elképzeléseivel. Igyekeztem humorizálni, és ebből az nőtt ki, hogy ez az olvasó ellentmond, nem érti, jobban tudja, s közben ösztönzi a szerzőt, hogy fejtse ki, mit akar mondani és vitatkozzon vele.

Ez a kötet arról is szólt, hogy Magyarország felszabadult 89-90-ben és a nyugati magyarok visszaindultak Magyarországra, hogy Magyarországon publikáljanak, mivel a rendszerváltáskor végre megnyíltak a folyóiratok, kiadók. Azelőtt nem volt erre lehetőség, terjeszteni sem nagyon lehetett a könyveinket, az idevágó kísérletek sorra zátonyra futottak. Velem pont Győrben esett meg a következő: az akkori *Műhely* nyitni akart a 80-as évek közepe táján. Felszólításra egy novellát küldtem nekik, kijavítottam már a levonatot is, aztán nagy hallgatás következett. Amikor Magyarországra jöttem, majdnem titokban találkoztunk a főszerkesztővel a Gellért-szálló eszpresszójában. Azt mondta, felülről azt az utasítást kapta, hogy ne jelentesse meg az írásomat. Ez a cenzúra gyakorlatilag a 90-es évekig tartott. Hiába próbálta egy hajdani emigráns társam, Parancs János, aki a Magvető Kiadónál volt lektor a novel-lásköteteimet megjelentetni. Öt évig tartott a küzdelem Kardos Györggyel, aki diadalt aratott abban az értelemben, hogy csak akkor jelenhetett meg a könyv, amikor a Magvető Kiadó fölbomlott és Deák Laci, szintén ottani lektor, létrehozta a maga kiadóját, az Orpheuszt, és kiadta az *Átviitt értelem-bent*. Tehát 86-ban vagy 87-ben juttattam el a kéziratot, és 92-ben jelent meg. Ezt a hazatérést próbáltam megírni. Ezért lett a címe *Retúrjegy*, és az alcím *Jó lakásom az irodalomban*, Közben a Jelenkor kiadótól átmentem a Kalligramhoz, de lényeg, hogy a harmadik része az emlékirásom harmadik kötetének az én visszatérésemről szól, és próbálkozásomról az irányba, hogy bekerüljek, visszatérjek a magyar irodalomba.

Igazából ezt is szerettem volna mondani: ezen az olvasón időnként érződik, hogy beavatott, hogy bennfentes. Megkockáztatnám, hogy alteregó, egy második én és ugyanakkor van benne egy nagyfokú naivitás is, ami lehet, hogy éppen ezzel függ össze, vagyis lehet, hogy a tájékozatlan olvasót személyesíti meg. Odakanyarítanám ezt az alteregó-sejtetést, hogy lehet-e ennek az olvasónak valamiféle köze más Karátson Endre-alteregókhöz. Nemcsak Székely Boldizsárra gondolok, hanem Kadanka Ulrich, König Flórián, micsoda nevek, milyen asszociációkat ébresztenek.

77

Néhány adalék ehhez. Amikor elkezdtem írni és nemcsak novellákat írtam, hanem kulturális cikkeket, beszámolókat, kritikákat kiállításokról stb. Attól tartottam, hogy az én nyugati publikációim politikailag gondot okozhatnak a szüleimnek. Álnévet választottam, az álnév Székely Boldizsár volt, azért mert valójában Erdélyből származom. Boldizsár azért mert József Attila három királyokról szóló versében Boldizsár a szerezcsen király. Akkoriban talákoztam a pszichoanalízissel, és gondoltam, a sötétszínű öntudatlant is beszéltem, így lettem Székely Boldizsár.

Az írói fedőnévből novellafigura lett. Két névvel adtam ki ezt az első novelláskötetemet: Karátson Endre és Székely Boldizsár *Lelki gyakorlat* címmel. Az utolsó novella arról szólt, hogy Karátson Endre megteremti először a könyvet majd Székely Boldizsárt. Mivel benne is megvolt a teremtő erő, Székely Boldizsárt női segítség nélkül hozta világra. Ebben már benne volt jelképesen az idegenség, a száműzöttség, az emigráns sors is. Székely Boldizsár fölbújítja Karátson Endre valamennyi novellájának a szereplőjét, összegyűjti őket egy tükrös terembe, és tőlük várja azt, hogy megteremtsék Karátson Endrével együtt az ő édesanyját. Ebből egy nagy kavardás támad, és az egyik novellafigura, egy félőrült, hadonászik a teremben, leveri a csillárt, a másik, egy katonatiszt, elsüti pisztolyát, és a lövés eltalálja Székely Boldizsárt. Székely Boldizsár meghal. Az utolsó novellának az a címe, hogy *Székely Boldizsár halála*. Ő eltűnt, nem publikáltam többet álnéven, viszont alakmásos novellát írtam továbbra is nem egyet.

Most át kell térnem a politikai életre. Az első öt-hat év viszonylag semlegesen zárult, mert nem volt kapcsolatom Magyarországgal, időnként az emigráció összejött, de nem volt igazán szervezett élet. Amikor a rendszer úgy érezte, hogy már elég sokan mozognak kulturális, irodalmi téren, vannak folyóiratok, a folyóiratoknak összejövetelei, s ez iránt a hazaiak élénken érdeklődnek, akkor az ÁVH nekilátott megkönyvekezni ezeket a kulturális helyeket. A *Magyar Műhelyt*, a Sepsi Csombor Kört, a Mikes Kelemen Kört stb. Négy évtized múltán kaptam meg egy köteget ezeknek

az ávósoknak a jelentéseiből. Megpróbáltak beszervezni, amikor 59-ben édesanyám meg akart látogatni Párizsban. Utazásának engedélyezéséhez az kellett volna, hogy én kötélnek álljak. Vagyis, feltételezem, hogy információkat adjak az emigráció életéről, nézeteiről, politikai rendezvényeiről. Ezt ismételten megtagadtam, minekutána többet „kspiráló” minőségükben őket nem láttam, viszont tevékenységük folytatódott. Egészen fantasztikus volt utólag olvasni, hogy még legalább három évig leveleztek az ügyemben, hogyan lehetne engem megfogni. Olyan utasításokat kaptak, hogy „még egy havi határidőt adunk Önöknek, hogy K. E.-t beszervezzék”. És a levelezés során Hajnal Gábor, Kadanka Ulrich és König Flórián fedőnéven emlegettek. Ezekből is lett doppelgänger-történet. Állandóan ott van az életemben, hogy vannak alakmásaim, de ezek a rosszindulatú alakmások voltak. Hozzájuk képest az Olvasó egész jóindulatú.

Vele kapcsolatban mondjuk azt, hogy ő magyarországi olvasó, én Nyugaton élő magyar író vagyok. Ami nem sikerül, az tulajdonképpen a barátság. Nem mindenkire vonatkozik ez, mert itt is ülnek barátaim, és azért ülnek itt, mert a barátjuk vagyok. De visszatérésem során több eseményből arra következtethettem, hogy vannak olyanok, akik tulajdonképpen nem tudják, mit is kezdjenek velem.

Az mindenesetre kiderül ezekből az írományokból, hogy ahányan beszervezni akarták, mind egy kicsit másnak gondolták Karátsón Endrét. Vagy másnak akarták gondolni. De ez felveti azt a lehetőséget, miközben a beszerzendő nem játszik szerepet, mégis úgy tűnik többeknek több megközelítésben, hogy ő más. Ez aztán novellapoétikai szempontból is érdekes kérdés, hogy a szereplő az mindig más. Arra szeretnék rákérdezni, hogy Pirandello, aki a szerepproblémának a legagilisabb feldolgozója, mennyire foglalkoztatott irodalomtudósként vagy rokonléleknek tartod-e?

Pirandellót nagyon későn és elsősorban novelláiról tartandó előadások miatt olvastam alaposan. Nagy élményt jelentett viszont párizsi éveim elején a színpadon látni darabjait: Laurent Terzieff társulatával a *Ma este improvizálunkot*, Jean Vilar rendezésében a *IV. Henriket*. Ilyen szöveghez, ilyen irodalomfelfogáshoz a szocreál Magyarországon nem lehetett hozzájutni. A szerepek szédületes keveredése, cseréje, a játék többértelműsége egyszerre új volt és mégis otthonosnak tetszett, távlatot nyitott az addig lehatároltnak vélt személyiség tetszés szerinti tágításához. 1955 decemberében, az Új Magyar Kiadó hodályszerű, rosszul megvilágított „halljában” egy íróasztalon ülve telefonáltam. Átvonulóban Kormos Pista odaszólt, olyan vagy mint egy Pirandello figura. Nem tudtam akkor, milyen egy Pirandello figura, a metaszerező

Párizsban ígézett meg. Mint ahogy annyian mások, az alakmások bűvészei, Shakespeare, Molière, E.T.A. Hoffmann, Edgar Allan Poe, Dosztojevszkij, Gogol, Stevenson, Kafka, Beckett stb. akik valamennyien arra figyelmeztettek, hogy nekem is van a témához „érkezésem”. Némileg érdeklődtem a pszichoanalízis iránt, ezek az olvasmányok jutattak vissza öcsém halálához - ő hat éves volt akkor, én kilenc - és ahhoz az érzéshez, hogy egyedül vagyok, holott még tegnap valakivel voltam, aki hasonlított rám. Ez a struktúra jelenik meg aztán sok-sok változatban. Vagyis inkább egy személyes élmény a kiinduló séma, amelynek az irodalom megannyi formát kölcsönöz. A játék mindmáig lehetőség számomra. Ki tudok találni egy másikat, aki vidám, szomorú, korlátolt, beretvaeszű, barát, ellenség, üldöz, csikar, piszkál, hízeleg, szórakoztat, ajándékot ad, kifiguráz, számfület mutat, gratulál, elárul, megvédelmez.

79

A könyv nagyon sok mindent elmond ezekről a kapcsolatokról, én mégis arra kérnélek, hogy a hallgatóság számára néhányat emelj ki ezekből. Ezt az itt is-ott is kötődést mi erősíti Párizsban, a francia kultúrában, a Mikes Kelemen Körben, és mi erősítette vagy erősíti most itthon.

Ez az életkorral jár, leéltem ott ötvenöt-hatvan év közötti időtartamot, tehát ott voltam egyetemista, ott voltam kutató, ott voltam tanár, egyetemi kollegák vettek körül, és barátságok szövődtek. Huszonhárom évesen mentem el innen, és akkor már itt is alakult baráti köröm a gimnáziumban, főiskolai cimborákkal jártam össze, volt egy közösség, amelyre emlékeztem, melynek tagjaival ápolitam a kapcsolatot. A megszerzett barátokhoz szívósabban ragaszkodtam, mint örökölt családomhoz. Az ilyen baráti kör nyitott, megújítható. Még öreg koromban sem lezárt. S a múlt is eleven. Miért lennék Párizsban idegen, vagy itt? Hogy otthon hol vagyok? Az irodalomban vagyok igazán otthon, mert azt én csinálom, az az én világom. De ezen túlmenően Párizsban ugyanúgy otthon vagyok, mint Budapesten. Mintha ez az otthonosság már valamilyen európai szemléletet tükrözne.

Kíváncsi lennék, hogy a tanárok, mesterek milyen irányban segítettek, befolyásoltak? Illetve akadtak-e olyan tanítványok, akik emlékezetesek számodra?

Az én találkozásom a Rákosi-érával az Idegen Nyelvek Főiskoláján zajlott, melyet a szovjet Lenin-intézet mintájára hoztak létre. A főiskola rendkívül elidegenítő hely volt. Én kizárva éreztem magam nemcsak a hallgatók többségéből, hanem egyáltalán ebből a világból. Napirenden voltak piszkálódások, üldözések. Egészen apró dolog: mikor első éves voltam és kötőhártya-gyulladás

miatt a tanévkezdéskor napszemüvegben jártam. Másod- vagy harmadnapon megjelent a szégyentáblán egy karikatúra rólam, hogy az ellenség közöttünk van. Mit tehet az ember ilyenkor? A tanárok pedig őszintén vagy pedig karriermuszaból ugyanezt a magatartást tanúsították. Ebben az elidegenítő világban volt egy csodálatos tanárom. Neves kritikus volt már a *Nyugat* idejében, docens az Eötvös Lóránd egyetemen, jött világirodalmat tanítani a Főiskolán. Gyergyai Albert egyáltalán nem beszélt az oktatók pártos bikkfanyelvét, nem próbálta a marxista sémákat ránk erőltetni. Szinte hihetetlenül ösztönző világ nyílt meg számomra. Ha a tanár és a diák viszonya fontos lehet, akkor ez egy egészen briliáns példa erre.

Szabadságot adott, önérzetet adott, hogy nem vagyok eltévelyedve, hogy amit csinálok az a szabad világ szelleméhez való tartozás. Hogy ezt milyen úton és módon érhetem el, milyen könyvekkel, milyen olvasmányokkal, milyen tájékozódással. Tapasztalatátadása maradandó eligazítást nyújtott. Fejébe vette, hogy a Főiskola elég jó színvonalú, de passzív nyelvoktatása mellett bevezet az élő nyelvhasználatba. Ettől kezdve haláláig franciául beszélgettünk egymással. Gyönyörűen, művelten, választékosan beszélt, de somogyi kiejtéssel. Tőle tanultam meg franciául. Annyi következménye volt az akcentus-dolognak, hogy Franciaországba érkezve Nancy városának kaszárnyájában az oda szállásolt sok száz magyar tolmácsa lettem: el tudtam mondani a franciáknak, hogy a magyarok mit óhajtanak, de azt nem mindig értettem, hogy a franciák mit mondanak. Mert ők a saját akcentusukat használták, nem a somogyit.

A tanár-diák kapcsolatból nagy barátság kerekedett, életre szóló, mely emigrálásom után eleven maradt levelezésben, találkozásokban. Pártfogása kiterjedt új világomra, ahol ő évtizedek óta bejáratos volt az irodalmi és egyetemi berkekbe. Ő küldött ajánló levelet Etienne professzornak, aki nagydoktorim témavezetője lett. Apámmal, Réz Pállal és Rába Györggyel együtt ő is eljárt a Széchenyi Könyvtárba olyan dokumentumokat másolni, amelyekhez Nyugaton nem jutottam hozzá, tagja lett disszertációm zsűrijének, ő írt Magyarországon először novelláskötetemről... 1957 és 69 között Párizsban, Rouenban, Genfben, Lausanne-ban találkoztunk, azután már felváltva hol Budapesten, hol Párizsban, látogattam bénító betegségeinek idejében, utoljára 1981 júliusában a Kútvölgyi szanatóriumban, ahol két nappal később elhunyt.

Ha vele nem találkozom, ha őt nem tartom fogadott apámnak, az irodalom és köztem aligha szövődik elhatározó kapcsolat. Sem a tanári pályán, sem az írói mesterségben. Ilyen hatást még legfigyelemreméltóbb francia hallgatóimra sem gyakoroltam. Azt is mondhatom felvágósan, hogy nekem nem jutott olyan érdekes tanítvány, amilyen én voltam neki.

Hogy én milyen tanár voltam? Eleinte igyekeztem olyan lenni, mint Gyergyai, aki a tudást nem ellenőrizte hallgatóinál, hanem jóságosan, türelmesen,

elnézően örült, ha tudtak valamit. Próbáltam, nem nagyon ment. Rájöttem, hogy mégiscsak kell valamilyen számonkérés... A tanítást tanulásnak fogtam fel. Ha elég művelt ember lettem, akkor ez a tanítás és a szakterületem hatására történt, mert komparatista lettem, tehát összehasonlító irodalomtudományt tanítottam, nem zárkoztam be egyetlen nemzeti irodalom köldöknéző tornatermébe sem. 81

Beszéljünk valami nagyon másról. Említetted, hogy a kakas jegyében születted, tehát ez már a kínai asztrológia ráadásul, egyébként éppen szeptember 28-án. Isten éltesen! Ez az asztrológiai érdeklődés honnan ered, mire terjed ki?

Magyarországon azt sem tudtam, hogy mi az asztrológia, azt sem tudtam, hogy milyen jegyben születtem. Később szerencsétlen szerelmi kaland miatti bánattól gyötörtén, egy könyvesboltban Mérleg elnevezésű füzetre bukkantam. Mintha valaki ismerős nézett volna vissza rám tükörből. Nem jóslásról volt ott szó, hanem karakterológiáról, olyan jellembeli vonásokról, amelyek többé-kevésbé betájolják az egyén életének alakulását. Míg az ember egy pszichoanalitikusnál három-négy évig a díványon fetreng, mondja az álmait és kínlódik azon, hogy valamilyen módon az identitását kifoltozza, helyrefozza, az asztrológia segítségével mindez töményen fél óra alatt körvonalazható. Az asztrológia az önismeret nem lebecsülhető szerszáma.

Úgy is fel lehet persze fogni az asztrológiát, mint egy játékot, alkalomadtán társasjátékot. Eléggé játékos természetű vagyok. Egy új ismeróstől elég megkérdezni, milyen csillagjegyben született, ezen már el lehet viccelődni, és létrejön egyfajta ismeretség. Ismerkedés, társadalmi kapcsolatok... Meg lehet ismerni valakit anélkül, hogy hagyományos értelemben ismerném. Ha a horoszkópját látom, kirajzolódnak az erővonalak, a csillagállások, már nagyjából lehet tudni, hogy mi fán terem. S az sem mellékes, hogy esetleg jobban megérthetem azt, akivel beszélek, ha ez az ismerettár is rendelkezésemre áll vele kapcsolatban.

Volt egy tervem, hogy az irodalom és az asztrológia kapcsolatát megírom. Az ókortól kezdve. Seneca például gyönyörű asztrológiai képeket írt, vagy Shakespeare, egészen Beckettig el lehet menni. Beckett első regényében benne van a horoszkópja, amit egy indiai ember készít el Murphynek, aki Beckett alakmása.

Egyelőre egyetlen dolgot írtam erről, viszonylag hosszan foglalkoztam egy Edgar Allan Poe-verssel, a Babits által mesterien fordított *Ulalume*-mal, amelyben a költő egy morbid találkozást ír le a saját lelkének társaságában, mely lélek vonakodik maga titkát felismerni. Poe itt a saját életét átható női halál témáját dolgozza fel, a vers balladai történetmondásában az

előbukkanó csillagjegyek vetnek világot a költői fordulatok összefüggésére és az összefüggés voltaképpen tétjére. Amiből az is bizonyossá válik, hogy asztrológiai jelekkel dolgozó szöveget nem lehet asztrológiai ismeretek nélkül olvasni, illetve ezek nélkül inkább csak tévesen lehet olvasni.

82 Mindez valamennyire érezteti, hogy engem miért érdekel az asztrológia.

Egy dolgot szeretnék még mindenképpen megkérdezni Karátson Endre novelisztikája kapcsán. Ha a kötet alcímét idézzük: Jó lakásom az irodalomban, ehhez odakívánczik az a megállapításod, hogy a nyelvben érzed igazán otthon magad. Abban a kijelentésben, hogy a nyelvben otthon vagy, én azért érzek valamiféle furcsa megfajtott tartalmat. Mert ugyanakkor azt is nagyon fontosnak tartod hangsúlyozni, hogy a nyelv a kísérletezés elsődleges terepe a szépírói munkában. Hogy lehet ezt a kettősséget vagy paradoxitást feloldani vagy értelmezni?

Otthonosság mint biztonság, kísérletezés mint bizonytalanság. Saját személyiségemben valahogy összehozom a kettőt, ami egyfajta jutalom. Az anyanyelvben való biztonság olyan erőt ad, amilyen soha semmilyen más nyelvben nem tapasztalható. Több francia könyvet írtam, rengeteg tanulmányt, mind akadémiai irányú fogalmazvány. Vagyis nem a nyelv, hanem a gondolat alkotott, és a nyelv azt tolmácsolta. Amikor alkotásról van szó, akkor az anyanyelv dolgozik és segít. Onnan jönnek az ötletek, az ötletekből születhet egész fejezet, egy jelentős fordulat vagy egy bizonyosság. Ugyanakkor a változatoság is, mert azt mondom, hogy egy mondat vagy egy szó megváltoztathatja az egész írás irányultságát. Akkor az már bizonytalanság, kaland. Nem lehet ezt szétválasztani. Mind a kettő jelen van, most éppen nem tudom, melyik nyilvánul meg, remélem mind a kettő.

*Elhangzott 2012. szept. 27-én Győrben (Műhely-esten), a Zichy-palotában. Köszönjük Wenczel Imre és a Révai Gimnázium segítségét a hangfelvételben.

A bevándorló Punger családból származó Punga Farkas Petőfi ükunokájával egy esztendőben jött világra, de nem költő lett belőle. Szülei először Wolfgangra akarták kereszteltetni, és talán Wolfgang Punger élete másként alakult volna. Ám nagyvágyó édesanyja fényesebb jövőre óhajtotta felkészíteni. Az járt a fejében, hogy magyar földön magyar névvel könnyebben boldogul, és férje kedélyes beleegyezésével a

Karátson Endre 83

MÉGIS PUNGA A PUNGA

Farkas keresztnévhez Pungára magyarosította az egész Punger családot. Így valószínűbbnek tetszett, hogy nyalka férfvé cseperedvén a fiúcska kiharcolja magának a pungavezéri, vagy legalább is a pungafőnöki címet.

Egyelőre az elemiben Farkincának szólították tanítói és osztálytársai. Ez utóbbiak бүдös Farkincának is, mert az ambíciózus nevelésből a személyes tisztálkodásra vonatkozó tanácsok kimaradtak – a szolgaszemélyzet feladata lesz az ilyesmi, felkiáltással. Ezért aztán az egyébként költségesen öltöztetett kisiskolás nem csak ammoniák szagot árasztott, hanem, hittanórákon különösen, akkorákat pungázott, amekkorákra elvben csak a legénykedő érettségizők vagy idősebb suszterinasok képesek. Miért éppen a hittanórákon? Úgy vélte, otthon gyakran hallotta ezt, hogy a Pungák rátermettek, a Punga név önmagáért szól, s azt akarta, hogy szóljon az osztályban is önmagától. S azért a hittanórákon, mert a pap bácsi a legmélyebbről jövő hit bizonygatótételére buzdította a nebulókat. Hát akkor a Punga Farkasé jöjjön a legmélyebbről – így ő, olyannyira, hogy osztálytársai, akik kénytelen-kelletlen ráéreztek az ő tüntető mélységére, el is nevezték Punga Pietasnak, amit egy kötekedő rosszcson Szent fazéknak fordított és felrajzolta sárga krétával Punga Farkast a táblára pálcika lábakkal, fején egy serblivel.

Az irigység gyakran kiforgatja a legszentebb dolgokat, eltéríti a jó útról a rátermetteket. A pap bácsival együtt Farkinca is együtt röhögött a torzképen az osztállyal, s új útja a kamaszkorban már korántsem mondható jónak. Az iskolából a legrosszabb fiúkkal és lányokkal pungapartikra járt a folyóparton. A nevet a partik azért kapták, mert ezeken ő vezérekedett. Meg azért is, mert sem a szülők sem a tanári kar az elnevezés alapján nem találhatta ki, hogy mi zajlik. Maguk a Punga szülők jó hírben álló s a dugókereskedésben tisztességesen mozgó mesteremberek voltak, Farkas pedig kamasz, akinek a mutálásait elnézően kellett kezelni. Általában a felnőttek azt gondolták, hogy a gyerekek pitykéznek, csorba hangon rikoltoznak és fröcskölik a lányokat a vízben. Igazából a lányok, mert rosszak voltak, fondorlatosan megkörnyékezték a fiúk lemeztelenített pungáját, s a fiúk sem maradtak

restek: íziben célbavették a lányok pungáját. A bátortalan fröcskölés után, amely így keletkezett, s amelyet az éppen nem érintettek punganótákkal kísérték, kívártatva ütött a pungasorakoztatás órája. Ne higgyük, hogy párbantoláshoz vezetett, ahogyan a szabadosabb leányregényekben.

84 Ott, a füzesek alatt másféle felállítást kellett kitalálnia Farkasnak, akinek vezényszavára mindenki izgatottan várt. Gondot neki az okozott, hogy végül is nem jött össze annyi rossz lány, amennyi a jóval több rossz fiúnak kellett volna. Nem mintha úgy általában nem létezett volna tömérdek rossz lány, de oda nem jött csak három, rosszfiú pedig tizenöt is lóbálta a főnyenyen. Sújtam neki. Ki is adta hát Farkas az ésszerű pungaparancsot: öten egyre – az lesz aztán a pungaeredmény. Előbb az alacsonyak, aztán a meszelőnyelesek. Ami nem felelt meg egészen a valóságnak, hiszen az alacsonynövésűek között is hatolt meszelőnyeles, és a meszelőnyelesek között is kurtapungájú. De neki, Farkasnak, a pungaarány lett a fontos, a pungaasztika Ugyanis érezte, hogy napról napra növekszik képessége a tömegmozgatásra. E mozgatás első sikerét bizonyította, hogy kilenc hónappal később az egyik rosszlány életet adott egy kisdednek, akinek egy feje helyén öt punga meredezett.

Örült Farkas, hogy az ő pungáját nem terheli apaság. Fiatal volt és vérmes, kicsit romantikus is. Sok izgalmasat várt a felsősök táncmulatságától, amely az ő képzeletében előre pungaalként tárult fel, ahol ügyesen csúsztatott tánclépések között a pungát be lehet lógatni iskolai ellenőrzés nélkül érzelmi alapon, vagyis különösebb anyagi hozzájárulás nélkül. Igenám, igenám. Amikor a tette került a sor, miután a zenészek fel-felriszáló ütemezéssel nekifogtak a családalapító tangónak, s amikor Farkas partnere az ő elől sliccelt szoknyájában a mély argentin hátrahajlást hajtotta végre, szóval amikor eljött a belógatásnak legkedvezőbb pillanat, Farkas megzavarodott. A nyelvi képzeletől felfűtött elvárásra a test önfejűen rövidzárlattal felelt. Lógatni egyszerűen nem lehetett azt, ami felfelé meredezett. A rövidzárlaton sem pungaakadást kellett érteni, hiszen az bizonyára megmentette volna a helyzetet, hanem az akadályt, amelynek átugrásáról többszöri argentin hátrahajlás után sem volt érdemes álmodni. Farkas kénytelen-kelletlen visszakísérte partnerét a csalódott lányok koszorújába, ő maga pedig magába roskadva több tenyérynyi veritéket seprert le homlokáról. Szerencsétlen szárrítkozása közepette olyan védtelennek látszott, hogy a szabad rablókhoz sorakozó Görénypuncinak sem kellett több. E mihaszna, kártékony teremtés a büféasztal lapján pihentetve cseles csípőjét fogpiszkálóra tűzött vékony pungaeseleteket majszolt és hozzá Blody Maryt szopogatott. Oly módon tette ezt, hogy annak, aki látta, egészen más jutott eszébe, s ez a más egy pillanat alatt kiszippantotta Farkast a letargiából. „Hát akkor mégis lesz pungalálkozás, mindenféle belógatási ravaszkodás nélkül, és lesz szabadulás az

engem hovatovább fenyegető kangörccstől.” Így tártam fel a kanos ifjú előtt a közeljövőt, és ő maga máris ott legyeskedett a kígyóbőr mintás, viperaszabású anyagban magát mórlikáló kísértés körül. Nem tudhatta ez az elvakult pungaszuronyos, hogy a célpungában milyen körmönfont szándék lakozik. Ő csak a feszes test kínálatával akart élni, domborulatról le és domborulatról fel szánkázni, s aztán mind mélyebben a megnyíló hajlatokban.

85

Görénypunci viszont, kinek már inkább csak a görény része volt eleven, egy menő kupleráj megnyitására álmodott, ahol természetben fizetett pungajuttatásokért a kanos Farkast kidobófiúnak alkalmazná. A beszervezést kétféle taktikával tartotta megoldhatónak. Legkézenfekvőbb az lehetett volna, hogy kezére fekteti a fiúpungát, de behatolni nem engedti, s az örülésig felizgatott Farkas vakon beugrik a szerződésbe. Az allümoöz várakoztatás azonban azzal fenyegetett, hogy időközben a felhergelt pungavárományost a piacon leselkedő vetélytársak egyike alattomban elmarja. Tudta a számító üzletasszony, hogy a hazardírozásra ráfizethet. Ezért választotta a függőségi helyzet létrehozásának keservesebb, de biztosabb útját. Tudván, hogy Farkas az elképzelt élvezetnek felét sem kapja miután a tényleges testet a kígyóbőrből kihámozta, úgy intézte, hogy a türelmetlen hódoló a megtévesztően ingerlő pikkelyek közé hatolva találkozzon a pungamámmal. És kiáltson nagyot fájdalmában az éles fémlapok által okozott pungakárosodás miatt. „Orvos kell ide”, nézte álszent együttérzéssel a pikkelyes partnert, s ígérte, hogy szerez egyet haladéktalanul, bár hétvége volt, s a legtöbb elment horgászni, meg saját szobasportját űzte. „Addig írd ezt alá”, és Farkas a vérszerződés alá biggyesztette, hogy Farkas, mert vérző farkát fogdosta kínjában, s abból csöppent a papírra is.

Mazochista figuraként indult pungahősünk új útjára, melyről nagyra-vágyó édesanyja, ha tudomást szerez róla, azt mondta volna, hogy lefelé ível. Édesanyja, ha megtudja, mármint ha idejében tudja meg, felpofozza fiát, majd keserű könnyeivel zsarolja, majd segítségül hívja a napjait egyre inkább a dugóipar fejlesztésének szentelő Punga (Punger) Ödönt, akit megvádol azzal, hogy a saját hitvány pályaválasztása miatt szegődik el fia a dugóiparba, hogy miatta nem sikerül az új nemzedéknek és nyilván a rákövetkezőknek sem feljebb vergődni a társadalmi alávalóságánál. Punga Ödönné kisebb süvegelési elégtelenségek miatt is ki szokott borulni, például, ha a házmesterné nem azt mondja, hogy viszem fel a postáját nagyságos asszony, hanem azt, hogy jöjjön le a leveléért, Joci néni, vagy a hentesnél, ha nem mondja külön, hogy a finomabból kér, akkor a mócsingosból vágnak neki. Itt pedig, ha megtudja, hogy szemefénye, az ő nagyreményű Farkasa egy pungarántással

lemond a beérkezésnek még az álmáról is, és hogy még csak nem is valamelyik nagyhozamú luxus intézményben startol gyors előléptetés ígéretével – hat hónap múlva kinevezik a kidobó emberek főnökének, két év múlva a biztonsági hálózat igazgatójaként forgatható bőrkarosszékekben öt titkárnő

86 gombjait nyomogatja és vesztegeti az erkölcsrendészet kormánybiztosát – nem, ő egy kezdő kuplerosnőhöz szegődik el, aki öt-hat pungszerű fakabint működtet egy olcsó szexbolt hátsó udvarában és jó, ha csak egy lány fekélyt szed össze már az első héten az egymással tisztátalankodó repedtsarkú alkalmazottak és szappanhoz soha nem jutó szennyvízkezelők közelségében. Szóval, ha édesanyja, Punga Ödönné neszét veszi a kárhozatos deklasszálódásnak, akkor kitör a rettenetes haddelhadd. Ez a büszke fejhordozású asszony felsikolt, levegő után kapkod, két kezét halántékára szorítva kirohan a gangra, sikoltása nyüszítésbe csap át, haját markolássza, rátarti ruháját tépázza, pungáját nyilvánosan megköpdösi, hogy miért, miért hoztam a világra ezt az anyaszomorítót, ezt a semmirekellőt, és vérbenforgó szemmel toporzékolja, hogy ezt a szarjankót, aki rosszabb az apjánál, s amikor az apa, aki a nappaliban sovány bevételét számolja kirohan az eszeveszett ribillióra, Punga Ödönné őt is megköpdösi, és Punga Ödön nem tudja, hogy most megint miért kap ki, Jocikám én nem csináltam semmit, de egy senkit, azt csináltál, így az ő Jocikája, aki férje kezéből kitepi magát és élethűen nekilát, hogy leveesse magát a harmadik emeletről.

Pungadöntés esetében a feltételes mód valósága többé-kevésbé felér a kijelentő módéval. És ha már itt tartunk, mit tegyek vele? Hagyjam, hogy papucsban csoszogva Ödön utolérje és belekapaszkodva a rátarti ruha rongyaiba, melyek már viselőjüknek pungáját sem takarják ildomosan, elrántsa a korlátról, vissza az életbe. Vagy hagyjam, hogy a korlátra csavarodó, bár további szakadással fenyegető rongyok ideig óráig, legalább is a tűzoltók érkezétségéig megtartsák a zajos, ám ezúttal már halálfélelmében sikoltozó asszonyt. Vagy pedig hagyjam őrzöngését érvényesülni, őt magát krumpliszákként a lenti macskakövekre hullani. Egye fene, a legutolsó változatot választom, mert tetszetősen radikális. Csakhogy közben, bármilyen hihetetlen, befutnak a tűzoltók. A sofőr még manőverezik az udvaron, ám egy izmos pléhcsákós már működteti a mentéshez szükséges pungaberendezést. A létra pungát meg a fecskendő pungát. De, uramegek, miért a fecskendő pungát, ha nincsen tűz? Nyilvánvalóan egy gyakorlatlan, kezdő csákkóst küldenek egy közönséges balesethez, s ez a marha csak nyomja, nyomja a fecskendőpungát – a hideg víztömeg hatására Punga Ödönné pedig vad ficánkolásba kezd. Még erősebben visít, a zuhogás decibeljei fülsiketítőek, de ebből a hangorkánból is kihallatszik a ruharongyok egy-egy recsenése a rúgkapálás eredményeként.

Ugyanolyan választás elé állít a sors íróniája, mint amikor a felbőszült asszonszág a korlát felé lendült. Várjam-e be a szövet végső és végzetes

reccsenését, vagy csapjak rá a szerencsétlenkedő tűzoltó kezére, figyelmeztetésül, hogy nem a spricni, hanem a létra pungáját kell nyomni? Imént a döntést a gesztus tragikus tömörségének kedvéért hoztam, vagyis szépirodalmi könnyelműségből, most viszont már érettnak érzem magamat egy alapos erkölcsi mérlegelésre. Elvégre Punga Ödönné nem érdemel-e 87 kíméletlen leckéztetést azért, mert a maga önös, társadalmilag is korlátolt érvényesülésképeinek nevében kiátkozta Punga Farkasnak a maga ifjonti hevében vállalt boldogulási próbálkozását? Előítéleteinek szolgálójaként egy ilyen anya akár máglyára is elküldené gyermekét. Igenám, de ha kivégzés formájában véget vetek életének, nem mérgezem-e meg Punga Ödön hátralevő napjait, aki meg nem érdemelt özvegységében magányosan fog köménymaglevest kanalazni konzervből, nem is szólva az ifjú s dali Punga Farkasról, akinek, akár jogos akár nem, magát kell, s leginkább mindig a neki járó pungszoftalkatások közepette, okolnia anyja esztelen veszéséért. Hát akarom-e, hogy keserű kenyér legyen az ő foszlós kalácsként megkívánt pungszoftalkatásából? S akarok-e én is ilyen idétlen szóképeket gyúrni az ő szép reményeinek romlását ecsetelendő?

Hát igen, megfontolandó mindez, ha döntenem akarok, nem hagyhatom figyelmen kívül a következményeket. Viszont amint így fontolgatok, egy utolsó kis reccsenést követően iszonyatos bömböléssel a testes asszonyom zuhan lefelé. Nem én döntöttem így, hárítom el a felelősséget és tekintetemet is elfordítom, nehogy lássam a visszataszító zsírpacnit, ami odalent keletkezik. Nyekkenés odalentről, a bömbölésnek nincs vége, ami nem természetes. S a nyekkenés sem női, hanem férfi hangú. Azé a férfié, akit a fejére hulló Punga Ödönné összelapított. Pléhcsákója behorpadt, nyelve kilóg. Innen fönről nem tudom visszagyömöszölni a szájába. Szegény, szerencsétlen kezdő tűzoltó. Neki el kellett pusztulnia, hogy Pungáné megmaradjon. Pungáné ugyanis csak jól megütötte magát, esetleg csontrepedést kapott, de a lényeg az, hogy a mentők a kórházba szállítják, az élők közé, pancser áldozatát viszont fekete ruhás alkalmazottak végleg a hullaházba. Majdnem odaviszik Punga Ödönt is, aki az események hatása alatt összeesett, de billentyűzavar lépett fel, nem infarktus, úgyhogy megfigyelésre neje után irányítják, csak egy másik osztályra.

Punga Farkas a történetekről jóval később értesült. Tudta ugyanis őkelme, hogy anyja milyen könnyen gurul pungszoftalkatásba, képes akár praktkerrel rácsapni az ő pungájára is. Ezért aztán egy szót sem szólt szerződéséről, a hozzá vezető nyomokat is punga alá rejtette, úgyhogy szűkre méretezett őrbódéjában várta, hogy sebeinek hegedtével kivágtasson a pungszoftalkatásra. Illetve be. Ilyen regényesen nevezte kettős elfoglaltságát, vagyis

a fizetésképtelen pungapotyázók kidobását és jutalmul a saját punga potya bedobását. Hősi képzeletében a kettő olyannyira összetartozott, mint ugyanannak a műveletnek a kezdete s a vége. Örömmel készült az ívelő lendületekre. Aztán belépett egy természetes pungapecér üres zsebbel. Farkas 88 szóvátette illetéktelenségét, a pungapecér ugyanezt tette Farkassal, majd berúgva őt a bódé sarkába, úgy hatolt be a hármaskabinba, mint szabadjegyes utas az első osztályra. Kifelé is ugyanolyan magabiztosan gombolkozva jött, és Farkast megint berúgva az iménti sarokba őt még borralóra sem méltatva távozott. Hiába próbálta az összerugdosott a hármaskabin punga kisasszonyával vigasztalni magát, az tíz körömmel esett neki az ő naivan odanyújtott pungájának és „ki veled, te ingyenélő” kiáltással a póruljárt testőrt rikoltva elüldözte.

„Nem csak ajándékot nyújt az élet”, filozofált Farkas. Keservében ravasz fogáshoz folyamodott. Nem Görénypuncinak szólt a vereségről, mert félt hogy felmond neki. Tanácsosabbnak találta Durgához fordulni, törvénytelen apai nagynénjéhez, akit anyja hívott törvénytelennek különc punga kezelése miatt. Durga dolgozott már kőfejtőben, volt női pankrátor is, a férfipungák pedig hidegen hagyták. Pungájába meleg a női pungáktól költözött, s ez a lesbikusnak mondható vonzalom jött kapóra Farkasnak. Felajánlotta ragyás, deltás nénikéjének, aki baljával minden további nélkül el tudta akár herkuléseknak is kapni a pungáját, és csavarintás közben jobbjával úgy vágni őket gyomorszájon, hogy idétlen nyögéssel megtették azt, amit éppen követelt tőlük, szóval felajánlotta, hogy a kabinokból begyűjthető természetbeni jutatások fejében álljon ki a punga ház bejáratához, szűrje ki a az élősdie heréket, s előre vegye el a belépti díjat mindazoktól, akiket beenged. Másnap már a punga csatár félelmetesen ott dalmahodott a bejárat előtt ítélve senkiházikat és a punga ávalókat. Farkas bedobott egy halálbiztos technikai újítást is. Ahányszor Durga gereblyefogával rávicsonított egy-egy újabb vendégre, torkából Ray Charles pokoli ordítószása hangzott. Nem is mert senki a teljes összeg leszurkolása nélkül berontani. Olyan viszont volt, és Durga bejáratásával arányosan egyre több, aki rémületében összeesett, el is ájult. Ilyenkor persze a punga zás legingerlőbb figuráitól is elment a kedve, úgyhogy a bevételek egy hét leforgása alatt teljesen elapadtak. Ráadásul az ínségre fittyet hányva, Durga követelte járandóságát és meg is szerezte kielégülését napról napra mind a hét kabinban. Ezekben is bekövetkeztek nagy sikoltozások, ájulások is nem egyszer. Durgát sürgősen le kellett állítani.

S a nullbevételt most már bevallani Görénypuncinak, aki időközben soványka reménnyel nemzetközi leánykereskedésbe is fogott, és gyakorlatilag belebukott a volt szovjet köztársaságok konkurenciája miatt. Arra számított, hogy pénz legalább a Punga házhoz áll, és, jaj, és jaj és jaj, be kellett most látnia, hogy ahány lóra tett, az mind rossz volt. „Redves punga t sem ér

az egész”, így dühöngött, és már okolta volna a méltatlan pungaórt, ám tanácsomra ez megelőzte a jóra érdemes vesztesek csalafintaságával. „Ha szűk a pungád, tágítsd egy hüvelykkel”, susogta az ősi bátorítást a koldusbotra jutó vállalkozónő fülébe – csináljunk örömet az ürömből. Rendezzünk 89
játékonyági pungabált a szőrüket vesztők tupírozására! Garantálom a bevételt, tette hozzá selmásan mosolyogva munkaadónőjére. Varázsigét adtam Farkas szájába, mert a kettős értelemről Görénypunci felvillanyozódott, még a gyanakvót sem játszotta meg. „Te leszel a bálkirálynő”, kapcsolta be a még erősebb áramot Farkas, akit a felizgatott üzletasszony lelkesedésében alkalmazottból üzlettárssá léptetett elő.

Jól megúsza Farkas a Görénypuncival elkerülhetlenné vált szembesülést. Megkönnyebbülését csak az anyja balesetének híre terhelte meg. Hiába rejtette, leplezte magát, én kicsit segítettem az öregeket, akik nyugtalanul keresték. Mit volt mit tennie, ráfanyalodott a kórházi látogatásra, csak éppen zárás után érkezett. Írásos üzenetben fejezte ki örömét azon, hogy anyja gyógyulóban van és apja gondoskodik róla; hamarjában bokros teendői miatt két-három hétig nem tud bejönni hozzá, de sokat gondol rájuk, és meglepetést is akar szerezni nekik; őt ne keressék, a megfelelő pillanatban jelentkeznek, szerető fiuk, Farkas. Még aznap este Görénypuncival tervmegbeszélést tartott. Az eseményt a katakombákban rendezik, ehhez a nő ragaszkodott, mivelhogy nappali világításban nem szívesen mutogatná magát, a fiatalember pedig Görénypunci facebook hálójára kapcsolódva mozgósítja a jókedvű adakozókat. Megszabták a részvételi díjat dollárban, ami, ugye, még mindig világpénz. Farkas nyomban rögtönzött egy táblázatot a mindenkire érvényes árcsoportokról.

– Miért nincsenek a hölgyek és az urak külön tételezve? – szólt bele a prezuntív bálkirálynő.

– Emígyen tételezve, elvonnék egymástól a kedvet. Senki se jöjjen el. Mert pungabajával a férfi meg a nő csak a saját neme előtt hozakodik elő. A másik csak lássa az övét húsosnak és testesnek. Maga megmutatná nekem a magáét, ha ütött kopott lenne?

Görénypunci gyorsan másra terelte a szót, és kezdődhetett a szervezés unipungás szellemben. Farkas azt már nem kötötte üzlettársa orrára, hogy mit ígér a címzetteknek a facebook üzenetében. Nos, ötletem nyomán azt ígérte: az ünnepély egyik fénypontja a tombola lesz, melyen a résztvevők visszanyerhetik a belépőjük ötszörösét. Bízott a szerencséjében, és egy hónap alatt egybegyűlt annyi jelentkező, hogy a bál katakombái megnyílhattak.

– Farkas két kitömött elefántot kölcsönzött a természetrajzi múzeumtól, ezek álltak a bejárat két oldalán, két ritkásszőrű állat kövéren és keményen. Percre pontosan h-mollban daloló pungakórus jelezte az estély

kezdését, s a bejárat úgy tárult ki, hogy méretektől zavarba jött vendégek mondhatni bártortalanul hatoltak be. Annál kedvezőbben fogadták a homályból flitteresen előderengő Görénypunci kígyózó istenhozottját az alkalomra

90 pungabőrrel fényesített pikkelyek zizenéseivel. Igéző zizenéseivel, teszem hozzá, hogy hangsúlyozzam a bájoló szándékot az esetleges fenntartások oldására, tudatalatti leszerelésére. Ez csak egy futó aparté, ott a látványt Farkas azonosította vállára hulló hullámos tincseivel és három napos divatborostájával, ami együttesen az estély szőrtémájához rangosítóan illett. Tudatta a benyomulókkal, hogy magához a bálkirálynőhöz van szerencséjük, aki egyben a földalatti világgal történő ismerkedésük után kezdődő tombola védnöknöje. Ami őt, Punga Farkast illeti, ő lesz a felvezetőjük, kérdéseiket hozzá intézzék, és mindig mondják be nevüket, mert a tompított világításban így tudja majd őket könnyebben azonosítani. És ha szükségük lesz rá, azt a kezelést javasolni nekik, amelyre pontosan az ő punggájuknak van szüksége. Általános tájékoztatást a punggafélórán kapnak, mely pillanatokon belül kezdődik.

„Tessék beljebb hatolni.” A folyosó baloldali elágazásában egy neonlámpás kopár helyiségben pungatitkártól kaptak eligazítást előrelátható számlázási ügyekben. Nagyjából húszan ültek be hozzá és zárkózott csendben követték a felsorolást. Egyikük sem szívesen kötötte volna a többiek orrára, hogy az övé magán-, személyi-, közösségi vagy utcai punganak számít-e, és azt sem értette senki, kategóriánként miért változik a szőrpótlási tarifa. Nem mindenkinek sikerült követnie aztán az árazási kérdésben szerepet játszó, hol hozzáadandó, hol levonandó méretpontot, színspontot, rugalmassági hányadost. Nem is szólva a részleges illetve teljes kicserélés felcseri honoráriumáról. „Ki dönt ebben? Mihez viszonyítva?” – terjedt a nyugtalan mormogás.

„A válaszhoz tessék áthatolni” – szólt rájuk Farkas csitító mosollyal. A szomszédban kisebb fülke nyílt, a mélyén kék neonfényben vibráló ablak mögött egy pápa szorította szemét egy óriás teleszkóp alsó lencséjéhez. Nem mondta, mit lát, csak átadta helyét egy bizánci pátriárkának, aki szintén nem mondott semmit, csak vizsgálta a csillagokat. Farkas sugárzó képpel sutogta: „A mennyei pungára szögezik szemüket.” Egy kopaszodó nagyasszony felhördült: „Semmi közünk hozzá. Mi a földi pungát akarjuk rendbe tenni.” Látszott Farkason, hogy fényes nappal simán pungan rúgná a hölgyet, itt azonban magasabb szempont szolgálatában csak intett, hogy tegyen mindenki kedve szerint. Mert venni máris lehet, s ezzel feltárta egy tornaterem méretű raktár ajtaját, és bízatta azokat, akik megszedültek a káprázatosan gazdag választék láttára, hogy itt biztosan megtalálják, amit keresnek. A választék csakugyan olyan bőséges volt, hogy Farkas joggal beszélhetett punggavásárról.

Éppen csak a kofák, a kikiáltók, a kistermelő árusok hiányoztak. Az eladásra kiállított pungaárúk hosszú fémpolcokon sorakoztak üvegburák alatt és magukért beszéltek. Vagyis mindegyik mellett ott állt az áruismertető a pontos adatokkal, úgy mint származási hely (még szingaléz pungát is lehetett látni), méretek (hossza, szélessége, mélysége), formája (pl. 91 kagyló, sarló, kalapács, rohamsisak, fiók, stanicli, liftakna, rulettkorong, vadászkürt, nagybögő stb.), a beépítés ill. felerősítés módja (műtét, gumiszalag, ragasztó, zsineg stb.) az egy négyzet centiméterre eső szőrszál mennyisége (sűrű, tömött, burjánzó, bokros, bozontos, cserjés), a berendezés színe (alap, kevert, szemfényvesztő), szaga (ammóniás, borsos, kábító, fojtogató), hangja (cuppogó, selymes, huhogó, bugyborgó). A terem perspektívájának mélyén felsejlett fémesen a viperaburok, benne Görénpunci élvezte sikkantotta: „Van hálapunga is.”

Farkas üzletszerűen kiegészítette. „Azoknak, akik készpénzben fizetnek.” Csoportosulás támadt nyomban a szőrszálás buránál. Mivel nem tudták, mekkora a készlet, mindenki az elsők között akart rendelni, sűrűt legtöbben, az volt a legkevésbé drága, de többen nem bánták, kerül, amibe kerül, legyen tömött, legyen burjánzó, legyen bozontos; egy inas úr, erősen kopaszodó meg egy tátongó pórúsú, kedvesnővér kinézetű hölgy, aki láthatóan nem ismerte egymást, elment egészen a tömötten burjánzóig. „Ehhez rovarirtó is kell”, tájékoztatta őket Farkas, majd komolyra fogva a szót: „Tessék most már a teljes szerelésből választani”. Eleinte senki sem vette magára a felhívást. Nézegetni nézegették felszerkenő kamasz kíváncsisággal, és képzelődtek is, például, hogy milyen lehet a bugyborgó vadászkürt bevetéskor, de arra senki sem gondolt, hogy a szőrt nem kaphatja a többi kellék nélkül. Főleg arra nem, hogy egy komplett új punga – mert ilyenek összeállításáról szólt a feltároló szabály – többbe kerül, mint egy briliáns nyakraaló. „A máshová valóra is kell költeni”, tudatta tömören Farkas, és nem volt mese. Felzúdulás viszont volt, pungaspórolásból támadó pungalázadás. Akinek volt sétatálcája, parapléja, az rázta, akinél nem volt, az is rázott bármit, ami kezébe került. Ki az öklét, ki a pungáját.

Ha Farkasnak nem jutott volna eszébe, én súgom neki, hogy ütött az óra. De eszébe jutott, izgult is, hogy a kellő pillanatban adja be a pungalottó vigaszát. Intett Görénpuncinak, aki odasuhant mellé és bedobta a tutit. Hogy aki leszurkolja egy komplett punga árát, az átfáradhat a díszterembe és visszanyerheti kiadásának az ötszörösét, no, meg az új pungát is megőrizheti. Itt látszott meg, hányféle rejtekhely létezik az emberi ruházatban és testben. Hónaljából, pofazacskóból, köldökből, ágyékból, vulvából, ánuszból, ráfésült haj alól, női mell völgyéből, lábujjak közül, és persze lúdtalpbetét, sérvkötdő, térdbandázs alól, mögül, mellől csúsztak, szökkentek, cibálódtak

a bankók. Guberáltak is versengve, csupán egy korosabb pár tartózkodott a költekezéstől, nagyot hallgatva gumialarcuk mögött. Az általános zsvajban se Farkas se más ügyet sem vetett rájuk. Úgy eluralkodott a mohóság, hogy meg se várva árujuk kézbevétele, a vevők átözönlöttek a bejelentett
92 főszám vörös bársonyos nézőterére. A mikrofonnál ott termett azonnal a védnök, és pikkelyes zizegéssel nyugtatta az esetleg ijedezőket, hogy a vásárteremben kiállított tárgyak kasírozottak, az ő tulajdonukat képező igazi pungák biztonsági lakattal zárt acélládákban várnak az átvételre. De most előbb „lássuk, kik a sors kegyeltjei”.

Közlekedő üvegcsövekben számmal ellátott kispungák kezdtek el röpödni. Gázzal vegyített fényes levegő sodorta őket egy párásfalú retortába, ahol a védnök tájékoztatása szerint a pungadöntő misztériuma zajlik. Tudták az újpunga tulajdonosok, hogy mindenki bekerül a döntőbe, de élvezték a látszat bizonytalanság kis izgalmát, amelyet a rendezők figyelmességének köszönhettek. Élvezték a pungabélest is, melyet kabinos lányok szolgáltak fel szeszes pungaszörppel. Kaptak polifonikus pungaszerenádót CD-ről, vagyis a várakozás szinte kéjes kilátással kezdődött. Aztán nem úgy folytatódott. A számozott pungalepkék feltorlódtak az üvegcső végén, több nem fért be a retortába. Nem méretezték ezt a retortát túl kicsire? – tették fel a kérdést egyszerre többen is, és kaptak hirtelen döbbenetes választ, amire az előzmények alapján egyáltalán nem számíthattak. A túlsúfolt retorta felrobbant, s a kénesen lángoló pungalepkék szerteröppentek a teremben. Rátapadtak a falakra, a mennyezetre, belekaptak néhány frizurába – egyikről-másikról kimutatva, hogy paróka – majd akárha mágnes rántaná őket, mint egy felhergelt lódarázsraj sűrűn rárontottak Görénypuncira, leterítették, izzó vörösre hevítették pikkelyeit és bennük őt hólyagosra sütötték, végül szénné is égették.

Nők is ordítottak, férfiak is sikoltoztak, először a borzadályos rémüllettől, aztán egyre inkább a ráébredéstől, hogy ez a szerencsétlenség valamiképpen az övük is. A lángok lassan kialudtak, azok is, amelyek a frizurákat borították tűzbe, és a pusztuláson kívül nem hagytak maguk mögött se paraszat, se mást. Ezt kezdték észrevenni, azok először, akiknek ellobbant a parókája, talán mert ők vágytak nyomban szőrük pótlására, de észrevették lassan a többi félkopaszok, akiknek meg kigyérült pungájuk jutott eszükbe, de akadtak hajasok, akik ráncos bőrre csupaszított pungával jöttek az ígéretes rendezvényre, szóval mindenkinek volt oka hiányérzetre és lassan mindenki emlékezett arra az előző hiányérzetre, melynek orvoslására jókora summát költött nem is egy órája. E tudatosodás közepette visszásan hatott Farkas fancsali bejelentése, miszerint gyászolni illene a védnökasszony keserves elhunytát és szembenézni a robbanás okozta kárral, amelynek következtében nem lehet tudni, ki jutott a pungadöntőbe.

– Hát nem mindenki?
 – Hogyhogy mindenki? Ha mindenki bejuthatott volna, miért rendeztem tombolát? Miért számoztam meg a pungalepkéket?

- A védnökhölgy mást mondott.
- A védnök nő az a védnök nő, én meg én vagyok.

Érdekes, hogy a némaság, ami a bejelentésre támadt nem az elhunyra emlékezett. Még nem szólt senki, de máris érezni lehetett a botrányszagot.

Egy asszony, kinek olyan foltosra égett a feje mint a rühös lenne, el is kezdett süvíteni: – Maga átver minket.

Farkas olyan pungaképet vágott, mint akinek kibúvója van, de nem hagyták szóhoz jutni.

– A pungádat tépjük ki! Tövestől, te aljas! Te síber! – így harogott kórusba szerveződve több kigyúrt hoppon maradt.

Láttam én is, hogy ennek fele se tréfa. Csak valami kegyeleti beköpés szerelheti le a gyilkolásra is kész indulatot. Odasúgtam Farkasnak:

- Kérjél még több pénzt. Gyorsan!

Profihoz méltó lélekjelenléttel kihasználva két bömbölésük között a lélegzetvételi szünetet, Farkas bedobta:

– Adakozzatok a temetésre. A jókedvű adakozónak magától is kinő a szőre.

Nem csupán szünetelt, ekkora pofátlanságtól valósággal elakadt a lélegzet köröskörül a sötétbe boruló roppant teátrumban. És mielőtt bárki lélegzethez juthatott volna, az előbb már említett idő házaspár a perselyét rázva felhívta magára a figyelmet. Az hölgy kicsit bicegve, az úr kicsit akadozó lélegzettel, mint az aritmiasok, egyenként fordult a dúló-fúló jelenlevőkhöz, akik elképedésükben a pénztárcájukhoz nyúltak. És adtak, amiből az is kiderült, hogy volt még miből. Farkas az egyénekre lebomló, láthatóan tanácsstalanodó csoportot egy új pungaszövetség alapítványozásával bízta. Amelynek tagja lesz mindenki, aki a mai beavatást átélte. Amelynek célja lesz a szőrtelen pungások jogainak elismertetése, méltóságuk megvédése a szőrösökkel szemben. Amelynek minden próbát kiálló erkölcsiségét a köztünk pungaperselyező tisztas házaspár biztosítja. Ők, akiket érdemeik méltóvá avatnak a szövetség védnökségére.

Szavát tette válva az új szövetség alapítója felcipelte két úgy-ahogy épen maradt zsöllyeszéket a dobogóra s nagy tisztelegéssel beültette a koros párt. Ezek ott tovább rázták perselyüket.

- Ők kicsodák? – kérdezte egy hüledező károsult.

– A szüleim – húzta le róluk a gumiálcot a friss erőre kapó pungafi és jól a sarkára állva ráharsogott valamennyi hüledezőre:

– Védnökeink élemedettek. Ők a mi eleink. Nem az ő dolguk a perselyt körbevinni, a tagok pungakötelessége a tagdíjjal elébük járulni.

Alig egy perc múlva megindult felénk az egész szövetség az aggoknak váltig rázott pungájába pottyantva a pungaadót.

94 – Én is odamentem erre, hogy gratuláljak Pungáéknak a jég hátán is beérkező, pungaellenein sorra kifogó élpungás fiukhoz. Ezek a hálátlan vének azonban tüntetően elnéztek a fejem fölött. Punga Farkas felé fordultam most már azzal dicsérve őt, a pungavezért, hogy karrierjét milyen mokányul építette ötleteim felhasználásával. Ki gondolta volna, hogy ez a pungáavaló pimasz egyszerűen lelök a dobogóról?

Pedig lelökött, bele a legközelebbi pungába.

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HÍRKER RT.
és alternatív terjesztők

Nemzeti
Kulturális
Alap

Szerkesztők
JÁSZ ATTILA - Csendes Toll (főszerkesztő)
MIKLÓSVÖLGYI ZSOLT (online szerkesztő)
NÁDOR TIBOR (online galéria)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (online és felelős szerkesztő)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak
KOVÁCS ANIKÓ
PAPP MÁTÉ
REICHERT GÁBOR
TURI MÁRTON

Tiszteletbeli munkatársak
FŐLDES LÁSZLÓ HOBO
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PÉTER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer
Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2890 Tata, Székely B. u. 2/A Telefon: 20/3353 626
E-mail: info@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu
Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.
ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.